

nió

észet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet: társadalomtudomány irodalom

9

IRODALMI, MŰVÉSZETI,
TÁRSADALOMTUDOMÁ-
NYI FOLYÓIRAT / ALAPÍ-
TÁSI ÉV: 1934. XXV. ÉVF.
9. SZÁM 1961.
S Z E P T E M B E R
SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ÁCS KÁROLY / MAJOR
NÁNDOR / SAFFER PÁL
/ VÉBEL LAJOS / VUKO-
VICS GEZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR
NÁNDOR

Az Árkádia-pör

Részlet

Sinkó Ervin

Csokonai Vitéz Mihály 1803. február 20-án így kezdte Kazinczynak írt levelét:

„Tekintetes Úr! Kevés rubrikából álló boldogságaimnak egy édes részét teszi az, hogy a' Tekintetes Úrnak, a' kit a' világ előtt mint gyengéd és tsekély izlésemnek legfőbb Mesterét tisztelni betsületemnek tartom, szívességét ujonnan érezhetem. Ösztön az én nékem annak megérde-melhetésére; ösztön arra a' kevélységre, mellyel a' kevélyeket fogadni bátorokodom.”

Kazinczy tudta, hogy mennyire kevés rubrikából állnak a szegény Csokonai „boldogságai”, és hogy a házassága s visszaszerzett függetlensége újra megizleltette vele a szerencse érzését, akart belőle juttatni fiatal barátjának is. Egyéb irodalmi és más természetű dolgai és ügyei mellett Kazinczy az 1805. január hónapjának végén Kis Jánosnak írt levelében beszámol tehát „a fertelmes” Landerer könyvnyomdásznál tett látogatásáról:

„Csokonainak Lillá-ját az a' fertelmes Landerer Kassán három esztendő olta tartóztatta azon oknál fogva, hogy olcsón alkudta meg a' nyomtatást. Cs. azolta mindég sürgeti majd levelek, majd közbenjárók által. Végre én felkerestem Landerert, 's vévén észre min múlik, azt az ajánlást tettem neki, hogy a' lenyomatott 3. árkus bérét kifizetem, 's vissza veszem a' Mst. Erre L. igen is kész volt. 28 ftomba került a munka kiváltása, de legalább Csokonainak örömet szerzek.”

Nem szerzett már neki örömet. Amikor Kazinczy ezt a levelet írta, Csokonai már halott volt.

Idézni kell még egy dokumentumot. A debreceni egyetem nagyevű professzora, Budai Ézsaiás 1805. március 10-én a következőképp válaszol a boldogult Csokonai munkái felől hozzá intézett kérdésére Kazinczynak, aki a halott költő kéziratának a kiadására készült:

„A' mi Néhai Csokonai Mihály Úrnak munkáit illeti: én azokkal megvallom, esmeretlen vagyok. Magát Csokonai Urat jól esmértem, mert Poéta — és Rhetorgyermekek korábann én tanítottam privátim, és már akkor úgy ítéltém felőle, hogy, a' mint indult, minden tanulóársait feljül fogja mulni. Ez meg is lett; de nem abban a' mértékben, melyben én reményltem; melynek okait most nem feszegetem. A' bizonyos, hogy Poéta gyermekek korábann néha jobb verseket írt azoknál, melyekre mostani munkáiban néha futólag tekintettem, a'mint tudniillik azokat egynél másnál megláttam. Mert, akkor még igazánn Magyarul írt, nem tudvánn idegen nyelveket és nem szívánn bé azoknak Idiotismusit. Most már, inkább Poéta doctus volt: mint Poéta natus.”

Az Árkádia-pör valóságos hátterére és valóságos motívumaira már ezek az adatok is sokat sejtetően világítanak rá. De kiegészíthetők még azzal a tanúságtétellel, mely ugyancsak Kazinczynak, a fáradhatatlan levelezőnek, a boldogabb Maradék fanatikus jegyzőkönyv-vezetőjének köszönhető. Ez a levele még 1802. októberében kelt, tehát abból az időből datálódik, mikor nem a halott, hanem az akkor még élő Csokonai és költészete volt a vita tárgya.

Egyik oldalon Kazinczy, aki ebédre volt hivatalos, s a másik oldalon tekintélyes, legrepresentatívabb debreceni urak, mint a hetvenöt éves Domokos Lajos, aki „sok tekintetben érdemel tiszteletet. Nagytudományú ember... sok ízben forgott a' thrónus előtt és a' Diaetákon magának nagy nevet csinált”, ennek a fia Jakab, „ezelőtt kevéssel Biharnak Fő Adószedője”, továbbá Benedek Mihály debreceni kálvinista prédikátor. S mert Kazinczy a vendégük, szóba kell kerülnie az irodalomnak. Kazinczy azonban hiába emlegeti név szerint a magyar költőket, akiket becsül, hiába beszél Goetheről, Schillerről, Herderről stb., és hiába idéz is tőlük, a társaságnak az olyan magyarok, akiket Kazinczy szeret, éppúgy mint ezek a németek, nem írók, csak nevetségesek. Kazinczy hiába hivatkozik Voltaire-re, aki Shakespeare-ről szólva, figyelmeztette a franciákat, hogy „egy egész nemzet az ízlés dolgában meg nem tévedhet”, a társaság számára a poéta csak az, aki régiesen, magyarosan rímel, de még azok közül se „senkit sem ismér Magyarak, csak azt, a'ki Debrecenben neveltetett, és olyan maradt, mint ott volt.” S mikor erre Kazinczy Csokonait említi meg, mint a debreceniek között „legmagyarabb” és „csalhatatlanul poétát”, a hatásról, amit a Csokonai neve váltott ki, így számol be: „Ezért majd levágott.”

S ezen a helyen Kazinczy egy reflexiót vet közbe, melyből az is kiviláglik, hogy ő már akkor is miként értette, miért szerette Csokonait, és miben látta a nagyságát:

„És méltán: mert a' Renegátot inkább gyűlöljük, mint a' született pogányt.”

A debreceniek szemében a született pogány: ő maga, Kazinczy, de Csokonai — renegát. Így látta Kazinczy, akinek a számára Csokonai költészete bizonyos rétegeiben még „debreceni”, bukolikus, vidéki, alkalmi költészet, de csúcsaiban a provinciális garabonciáskodáshoz, a regionális szűk távlatokhoz merészen hűtlenné váló, egy „a szent emberiség” gondolatától meghihletett új magyarságnak volt az eredeti megszólalása. Vagyis Kazinczy épp azt és csak azt szerette és értékelt ebben a költészetben, amivel az csalódást okozott a tudós Budai Ézsaiás professzornak, aki különben is csak „futólagos tekintetre” méltatta.

Csokonai halála hírére csak Kazinczy volt az, aki úgy találta, hogy ez olyan esemény, amelyről nyilvánosan meg kell emlékezni. S nagyon is elképzelhető, hogy ha ő nem írta volna meg ifjú barátja nekrológiát a *Magyar Kurir*nek nevezett hírlapban, akkor — igen csekély számú hí barátján kívül — mindazok, akik egyszerre csak lehangosabban vették „védelmükbe” a poétát — Kazinczy ellen, halála híre fölött éppoly egykedvűen siklottak volna el, mint amilyen közömbösen hagyták, hogy „a legokosabb XVIII. században”, a magyar felvilágosodásnak ez a legnagyobb költője afféle hajléktalan énekes koldusként legyen országutak vándora, s egész rövid életében hasztalanul álmodva arról, hogy verseit nyomtatva lássa, mindhalálig megalázón és szűken mért úri alamizsnákon tengődjék.

„Félre érteni szomorú dolog” — sóhajt fel melankolikusan Kazinczy, aki meglepődve a felháborodáson, amit ő a Csokonai-nekrológiájával kiváltott, eleinte naivul azt hitte, hogy ha sikerül eloszlatnia „a félreértést”, nem tekintik majd azt többé botránykönek. Úgy vélte eleinte, hogy csak meg kell magyaráznia, hogy mikor a nekrológiában Csokonai mizantropiájáról és cinizmusáról szöveg, ő semmiképp se „piszkolta sírbaszálított barátját a Nemzet előtt”, hanem ezzel csak Rousseau mostoha magyar földre vetett, rajongó hívét jellemezte.

„Ki szerette valaha úgy az embereket, mint Rousseau, s ki volt inkább misanthróp? Kinek írásain tetszik több kultúra, mint Rousseauén 's kiből volt valaha több cynizmus? ... 'S Csokonai kit tevé exempláru magának az élet' módjában, nem Rousseaut-e? Az ő gondatlan, rendetlen, állhatatlan, plánum nélkül való, jámbor, szeretetre méltó élete nem hasonlított-e a' Rousseau szép életéhez?” — írja Szentgyörgyi Józsefnek, a halott poéta kivételesen hí barátjának és orvosának, és rajta keresztül mindazoknak, akiknél csak fatális félreértést tételezett fel. S ugyanennek a valóban jó barátjának írt levelében nem mulasztja el, hogy ő védje meg Csokonait a debreceni Budai Ézsaiás professzortól, aki úgy találta, hogy az idegen nyelvek tudása megrontotta a költőt. „Az az a' punctum, a'melyben soha egyet érteni nem fogunk. Minél ismeretesebb valaki az új nyelvekkel és az új nyelvek' literatúrájának szerencsés előmenetelével, annál hajlandóbb annak óhajására 's követésére, hogy a' mi nyelvünkkel is az történéjék; mert ott, a'hol van, nem maradhat. Didacticus munkákat 's predikatiókat neologizálás nélkül írhatunk: de nem mindent a' Stylisticának más nemeiben...”

S ugyanígy, s nyilván a debreceni nyilvánosságnak szánva, s magának a tudós Budai Ézsaiásnak címezve, mint annyi más ezidőben írt levelében küzd „a félreértés” ellen:

„A' Debreceniek nem ismerték Rousseaut... kinek a magaviseletén látszott több kellem — nem a' conventionális kellemet értem — mint a' Rousseauén? Csokonai... kinek akart inkább hasonlítani életéhez, mint a' Rousseauéhoz? — Meg nem gondolták a' magok bölcseségeikben, hogy rút okot substituálni a' más cselekedetének nem kevésbé rút, mint annak volt volna rút, rútat tenni. Megvallom, Uram Prof. Úr, hogy Debrecennek azt a' magával való eltélését, azt az intolerantiáját nem szeretem...”

De miközben még ő maga is azt hiszi, hogy csak félreértésről van szó, nem éri be azzal, hogy azt magyarázatok segítségével próbálja elsimitani, hanem megragadja az alkalmat, hogy kockáztatva újabb „félreértéseket”, egészen kifejtse a maga nézeteit, és megvallja: *Züge von Genie — aber wenig Correction!* mindég ezt kiáltoztam én Csokonaynak, és azt, hogy sok verselését és éppen azokat, a'mellyeket a' Vir humanissimusok legfeljebb becsültének — égetné-meg.”

Ezzel kapcsolatban s ezen a helyen nem az a kérdés, hogy mennyiben volt Kazinczynak igaza Rousseaut illetően, és mennyiben volt jogosult, hogy ilyen tanácsokat adott ifjú barátjának. Ezen a helyen az energiára kell rámutatni, mellyel különválasztja és élesen szembeállítja a maga esztétikai értékítéleteit azokéval, akiket ez alkalommal „Vir humanissimusoknak” s nem sok idő múltán már „Debreczeni vad Tiszteletes Tudós Urak”-nak, végül pedig az irodalom szempontjából, Goethe szavával, „Pöbel”-nek fog nevezni.

Irodalomtörténészekkel ellentétben, akik ma is, másfél századdal később is a „debreczenyizmus”-nak és Kazinczynak ebben az összeütkezésében csak félreértést látnak, már maga Kazinczy is egyre világosabban és többet lát. Egyre inkább kifejezést adott a felismerésnek, hogy az ellenségesség, amit maga ellen felidézett, épp onnan ered, hogy azok ott Debreczenben, mint ahogy később a Dunántúl is, igenis és nagyon is jó ösztönnel megsejtették, hogy mi ellen irányul, és milyen átfogó, messze kiható tendenciát visz bele a feudális, klerikális és patriarkális magyar valóságba „a nyelvújítás”, ahogy az „az arisztokrata humanista” Kazinczy értette és akarta.

Talán, sőt igen valószínű, hogy ő maga is csak később eszmélt a maga nyelvújítási vállalkozásának igazi jelentőségére, későbbben, mint azok, akiket ez a szellem mindjárt úgy csapott meg, mint valami fenyegetés. Az értékek megszokott hierarchiája, az élet szokott rendje és nyugalma — az ő rendjük és nyugalomuk — megzavarása és felforgatása — nem Csokonai, hanem ez volt az, amiről szó volt, illetőleg amiről még nem volt szó, de ami kockán forgott, és ez volt a tűrhetetlen.

„Az a Nemzet, amely csak kezdi a maga literatúráját, nem kerülheti-el azt, hogy Mestereinek szóllásokat magáéivá ne tégye, s phyzionómiaja észrevehetetlenül az azoké szerint formálódik. Bár nézzük-el a Németeknek legelső korú Íróját, a kik az elmúlt század első feléig írtnak, s hasonlitsuk-öszve azokkal, a kik közelebb éltek, s kérdjük magunktól, ha nem akarnánk-e, hogy a mi Nyelvünk a szerint szenvedjen változást és erőszakot? Csak a kiholt nyelveket illeti az, hogy ne szólljunk másképpen, mint szóllva már volt; az újabb nyelvek nem didaktikus, hanem gyönyörködtetői Íróji nem azt kérdik, ha szóllot-e már így más? hanem azt, ha lehet e nekik így szóllani? ... De azt mondják azok, a kik a Debr. Grammatika' Írójival egy hiten vannak — attól a hittől mentsem meg engem az én jobb csillagzatom! — hogy más a Napkeleti Nyelv... s más a Napnyugoti, mint a Francia, Német etc. etc. Gondolnám, a különbség okát nem az ég' hajlatában keresik... azt az Ifjat, a ki Architecturát és Statuáriát akar tanulni, nem a Dön vize felé igazítják, hanem a Tiberis és Szejne' partjai felé... A Debr. Gram. Íróji meg nem foghatják, miért homályos némelly Magyar új írás, holott ők még a religióbeli dolgokat is tisztán tudják előadni... s meg kell vallani, hogy az rendes tiszta előadás volna, ha az Új ízletű Írók úgy írják a magok munkájokat, mint a mi prédikálóink mondják a gubás auditorium számára tanításait.”

Ez ugyanabból az előbbi, a Budai Ézsaiásnak írt, a Csokonai rousseauizmusát magyarázó levélből való, de nyilván — s már Kazinczy számára is nyilvánvalóan — az ifjan elpusztult költő sírja fölött „a gyönyörködtető Íróknak”, az esztétikumnak, az irodalomnak, a vallási és egyéb dogmáktól szabad és felszabadító szép szónak az élethez való jogáért való harc az, ami kitört.

Hála az ellenség vehemenciájának, Kazinczy már ekkor nemcsak hamar felhagy az „értsük meg egymást” minden kísérletével, hanem épp mert ő megértette, hogy minek köszönheti a dühös ellenségességet, mind-

inkább ő lesz az, aki támad. De a maga módján. A személye ellen irányuló általános és szenvedélyes debreceni felzúdulást lépésről lépésre és következetesen egy személyes érzékenységeken túlhaladó nagy ügy, voltaképpen egy világnézeti állásfoglalás mellett vagy ellen való harc színvonalára emeli. Abban a szellemben, mellyel a költő és a költői szó méltóságát követelve, a divatos, a mágnásoknak udvarló, „nagy neveket” szervilisen dicsőítő alkalmi ódákat bírálta:

„Semmi sincs is triviálisabb, mint az alkalmatossági verzeset. Nem fog az senkit érdekelni, hanem ha a' költő eléggé bölcs, a' Személy magasztalását a dolog magasztalásaivá által változtatja.”

A támadásnak egy különleges módját alakítja ki azzal, hogy — látszólag nem is támad, hanem „csak” fáradhatatlanul és határozottan megformulálja a maga nyelvújítási programját és esztétikai *credóját*. Ez az ellenségre minden esetben úgy hat, mint vakmerő kihívás. S aki kezdetben „a harcok kényszerültje”, most már mintha szántszándékkal hívná ki az ellenséget.

Tudnia kellett, és tudta, hogy Debrecen, az akkori Magyarország legnagyobb városa, milyen ösztönösen heves, csak látszólag vak, valójában megokolt gyűlölettel — és gyanúval — utasít vissza mindent, ami tőle származik. És mégis — vagy épp azért — akkor, mikor még javában tart a csatazaj az ő Csokonai-nekrológja és az azzal kapcsolatosan kifejezett szándéka körül, hogy „a debreczenyizmusoktól megtisztítva”, ő rendezze sajtó alá Csokonai műveit, ő csak még inkább kiélezi az ellentétet, mert debreceni barátja, Nagy Gábor által, a levelében ilyen nézeteket ad a város urainak tudomására:

„Annyi a bántás ezen a' világon, hogy a' becsületes embernek felémelyedik a' gyomra azt látván, hogy a' gazok és bolondok az eszes és jó embereken melly szemtelenül packáznak, és hogy a' semmire kellők még kevélykednek 's gyermeki pajkossággal örvendenek azon, hogy csínt ejtettek. Az Úr fantázia velem együtt és Csokonaival együtt, és ezt nekem röhögve mondják. Igazságok van; a' kondás bojtár nem fantázia, örvendjenek pajtáságának: én nem szégyenlem N. G. és Csokonainak a pajtáságát.”

És pár sorral alább az elvi és akkor hallatlan különválasztása a tudós teológusoknak, a hivatásos „tudósnak” és az esztétikai szenzibilitásnak:

„A' megholt Poéta' munkái nem a' Diószeghy Sára és Bagaméri existán proprietása, hanem a' Nemzetéé, 's azoknak kiadásokhoz annak van legtöbb jusa, a'ki legalkalmasabb erre a' munkára. Ki az Debreczenben? Az hogy tanult, tudós emberek legyünk, az erre nem elég. Arra az kívántatik, hogy a' Kiadó studiumának hasonlatossága által rokon lélek legyen vele.”

S mindennek a tetejébe nyilvánosan ő áll elő a tervvel, hogy Cserey Farkas erdélyi mágnás indítványára közadakozásból és Kazinczy tervei szerint Debreczenben Csokonai síremléket állítsanak a kőbe vésett egy mondattal: „Árkádiában éltem én is!”

A Csokonai nekrológ és az Árkádia-pör így lesz nem is előzménye, hanem már része magának annak a nagy antifeudális, mindennemű regionalizmus és gvadányias urasági népiesség-kultusz ellen irányuló ízlés-reformért való küzdelemnek, mely csak folytatása és következetes esztétikai alkalmazása a nagyszabású jozefinisztkus kultúrprogramnak, melyet Kazinczy már annak idején az *Orpheusban* világosan megfogalmazott. Egy nyelvében megújhódott, új esztétikai nevelés által újjászülető kultúrával megvalósuló új magyarságnak a felvilágosodás kora szellemében fogant utopisztkus programja ez.

„Csokonay Vitéz Mihály
hamvai
szül. ... megh. ...”

csak ennyi állt volna „a homlokkő egyik oldalán”, mert „ki volt legyen Cs., mindég fogja tudni a' maradék” s a másik oldalon pedig „az a': et in Arcadia ego! — igen jól illene sírkövére, megérdekelve fogna az Olvasó eltávozni sírjától.”

„Megérdekelve”, vagyis felajzott gondolatokkal, képzettársításokkal, emlékekkel, bizonyos termékeny érzelmi és eszmei nyugtalansággal. Lát-nivaló, hogy Kazinczy a síremléknek is azt a feladatot szánta, amire Mária Terézia egykori fiatal testőre, Bessenyei is áhítozott: „pezszésbe hozni a nemzetet”, legalábbis azt, amit akkor nemzetnek neveztek.

A kőműves

Fehér Ferenc

Ernyedt nyárdél.
Negyedik emelet.
Az ablakpárkány nyikorog-nyekereg.
A város a Dunára szaladt,
lentől fõlhallatszanak
az utolsó neszek:
fékcsikorgás, gyerekhang, s egy söröskocsi.
A szomszéd tetõn fürdõruhás alak
hever a nyilazó sugarak alatt.
(Pállott halott...)
Hallgatom az elfolyóvérû csapot.

Mint ahol vész pusztított,
dögletes járvány!

Kint nyikorog az a deszkaállvány...

Rámleheî a hûlõ konyha,
a kihalt étterem,
átjár valami furcsa félelem:
valaki itt van még velem,
s les, itt ragadt menekülõt...

Torkomon akad utolsó falatom.
Egy munkás néz be a felhõs ablakon,
s szemembe csap a malteros kanál.
Fõlém tornyosul: bronzarcú inka!
Függõ ónja megállított inga...

Az embereknek van

Milivoj Slaviček

Látom, ahogy megállok:

Az embereknek megvannak a maguk slágerai, melyek az elszállt
[ifjúságról szólnak.

Az embereknek vannak családi ünnepségeik és baráti találkozók.

Az embereknek megvannak a maguk szerelmei és nőtái,

amelyekkel sírnak, vigasztalódnak és felednek,

az embereknek van egy-két nőjük vagy barátjuk, vagy nincsen
[senkijük,

vagy nincsen senkijük.

Az embereknek megvan a maguk földje. (Mindegyüknek van
[valahol.)

Az embereknek megvan a maguk borbélyja és a maguk helye a
[vendéglőben.

Az embereknek megvan a maguk szombatja és vasárnapi

[mértéktelensége,
a maguk szerény kis szórakozása, amit önmaguknak nyújtanak.

Mi mindenük nincs az embereknek!

Halkan tovább megyek.

Az emberek csak önmagukat keresik.

A folyó meg én ellenségek vagyunk

Milivoj Slaviček

*A folyó meg én ellenségek vagyunk,
Ő folyik, ahogy folyik, de én úgy nem akarok.
Ez a lényeg. A leglényegesebb.
Én ehetetlen vagyok. Nem vagyok hal.
S a folyó szeretne mélyére rántani. (Megtethezné.)
Ezért nem szeretem a folyót,
noha látom minden rejtett, súlyos jelentését,
s mi egészen csendes, komoly ellenségek vagyunk,
mert ő folyik, ahogy folyik,
de én úgy nem akarok, és csak azért élek,
hogy ne folyjak úgy, mint a folyó.*

Fehér Ferenc fordításai

A tömeggyilkos

Deák Ferenc

Nem tudom, csütörtökön vagy pénteken történt-e a dolog. Hétköznap volt, az bizonyos. Legközönségesebb hétköznap, telis-tele fáradt, zavaros tekintetekkel... Telis-tele közönnyel és kis kegyetlenségekkel. Kora reggel volt még, de az éj csupán kábulttá tett, nem pihentem ki előző napi fáradalmaimat. Az utóbbi napokban valahogyan megváltoztam. Készakarva késtem a munkából, és alig vártam, hogy a felügyelők közül szóljon valamelyik. Alig vártam, hogy szócsatába kezdjek valakivel. Tegnap ez a csatározás annyira elragadott, hogy a szokottnál jóval tovább tartott. A csokornyakkendős kommercialista szinte a levegőben lebegve ordított rám, s fehér tokája megkékült, szája széle kifehéredett attól a sok zagyvaságtól, amit mondott. A kommercialista volt az egyetlen ember, akit minden lelkiismeret-furdalás nélkül meg tudtam volna ölni. Tulajdonképp a tegnapi napig nem váltottam szót ezzel a pökhendi piperkőccel, de állandóan az az érzés tartott hatalmában, az a titokzatos, lappangó... a véres győzedelmeskedés érzése. Tegnap azonban, amikor végre alkalmam nyílt a leszámolásra abban a pillanatban, amikor lebegni kezdett, abban a pillanatban, amikor ügyetlen szárnyakra emlékeztető, kis gömbölyded kezével csapkodott — megsemmisülve, legyőzve, leverve hátráltam meg. Abban a pillanatban jöttem rá, hogy értelmetlenség lenne nemcsak a kezemet felemelni, de szót pazarolni is. A győztes ő, ő, a lebegő, szálló, kövér főnök.

S ma reggel, mint minden hétköznap, korán ébredtem. Böröndöm ott találtam az ajtónál, keresztüldobva rajta a felöltöm is. Milyen érthetetlen. Nem emlékszem, mikor csomagoltam össze, mikor tettem oda böröndömet az ajtóhoz, mikor dobtam rá poros felöltömet. Már hetek óta nem utaztam sehova, már hónapok óta nem esett valami komolyabb csapadék, és nem volt szükség a felöltőre.

Utaznom kell. Minden bizonnyal utaznom kell. Magamhoz vettem hát még két könyvet is, és az ablakhoz léptem.

— Hova?

Ötödik emeleti szobácskából szépen elélem táru a külváros egy része, a folyó és a folyó túloldalán Basakürtő, a szőlősökkel és gyümölcsösökkel, följebb a tölgyerdővel fedett Basakürtő. Szép tiszta reggel volt. S a kis turista telepek úgy tűntek föl a szelíd hajlatokon, mint szétszórt pici gyolcspíhek, melyek a kora reggeli szellőben kissé megremegtek. Sok pici házikó, présház... cserjékkel szegélyezett utacskák...

Évek óta nézegetem ezt a vidéket, évek óta sóvárogva figyelem, hogyan érnek be a dombok, hogyan válik rózsaszínűvé a tölgyerdő.

Tudtam már, hova megyek. Az egyetlen konkrét és igaz világot csak Basakürtő jelentette ebben a pillanatban, s ha nem is pontosan úgy volt, szorgalmasan ámitottam magam, és útra keltem.

Délután két óra tájt, a jegykezelő által kijelölt helyen leszálltam a buszról. Velem csak egy paraszt bácsika szállt le még, és hosszan elcsodálkozott rajtam.

Még szobám ablakából kiszemeltem azt a kis telepet, melyet — a busz jegykezelőjétől tudtam meg — Tóhátnak neveznek, de oda, nagy megelégedésemre, nem jár föl semmilyen motoros jármű. Meredek és egyhangú kocsíút vezetett föl a szép összevisszaságban heverő házikókig. Majd három órányi gyaloglás után megérkeztem. A telep fölött, mintegy ötven méteres magasságban, egy fehér falú házból hangokat hallottam. Nekivágtam hát annak az utolsó nehéz kapaszkodónak.

Két kis legény futott ki a rózsabokrokkal szegélyezett kis természetes teraszra. Köszöntöttek.

— Kaphatok szállást? — A gyerekek hallgattak, majd a legmagasabb odajött hozzám, és azt mondta:

— Igen. Van szállás húsz ember számára is.

— Mindjárt kifizetem egy hónapra...

A gyerekek tátott szájjal és tágra nyílt szemmel néztek rám. Akkor egy harmadik, valamivel idősebb fiú jelent meg a ház ajtajában. Odajött hozzám, karonfogott és magával vezetett az épületbe. Beléptünk az előszobába. Itt udvariasan elkérte tőlem a bőröndömet, és karomról leemelte a felöltőt, aztán egy asztalra mutatott:

— Itt fog enni. Ez a maga asztala. Az ágy fönt van a padlásszobában, de ilyenkor oly forróság van odafönt, hogy nem ajánlatos ott tartózkodni... Foglaljon helyet. Parancsol valamit inni?

Egy konyakot rendeltem.

A legkisebb, sanda tekintetű, göndör hajú legényke eliramlott valami konyhahelyiségbe, és rövid idő múlva már hozta is az italt. Szép kristálypohárban hozta. Időközben elmondták, hogy csak ők hárman, no és a szakácsnő laknak fönt a turistaházban.

A gyermekek különös komolysága igen meglepett.

— Mi nagyszerűen érezzük itt magunkat. Tudja miért? — kérdezte a középső.

— Nos?

— Azért, mert fegyver van a házban, és mert félünk egy kicsit.

— Nem értem.

— Nem gondolná, hogy túlságosan magasan lakunk?

— Igaz, hogy magasan van ez a település, de ha az ember a városból nézi, talán nincs is oly magasan. Én nem értem, miért félne itt az ember?

— Nem tudom pontosan, de öcsém is egyetértenek velem abban, hogy nagyon különös ez a magasság, ez a hatalmas magasság, amely szinte alátámasztja épületünket.

A legidősebb most elhallgatott és kissé félrehúzódott. Szőke, nap-szíta haját félresimította szeméből, és sóhajtott. Mögötte az ajtóban meg-

jelent egy bulldog. Vizsla tekintetét végigjártatta rajtam, aztán morogva eltűnt. Akkor a padlásfölgéren megjelent három fehér macska, és játszadozva futott le lábainkhoz. A középső fiú lehajolt, egyet fölemelt közülünk és elém tette.

— Tetszik magának?

— Sohasem szerettem a macskákat.

— Mindegy, jegyezze meg, ez a mai naptól kezdve a magáé. Kegyetlen jószág.

A nap többi részét kint a teraszon töltöttük el. Rajtam kívül egyetlen vendégük sem volt. A szakácsnő, egy húszéves tömzsi lány, a környező kis turistaházakban nyaraló öreg bácsikáknak főzött. Ágnes volt a neve. Ágnéza. Így nevezte a legidősebb fiú, akit Farkasnak hívtak. A középső legényke neve Miklós volt, a legkisebbé pedig Ábrahám.

Estefelé megdöbbenve vettem észre, hogy házunk elválik a településtől, és a rózsabokrokkal és azzal a pár körtefával a természetes teraszon a levegőben lebeg.

— És most? Örökre elváltunk a földtől? — kérdeztem ijedten a fiúktól. De azok csak nevettek. A szakácsnő kinyitotta a konyhaablakot, és bekapcsolta a kis táskarádiót. Ezek az apró hangok megnyugtattak.

— A magasság az oka. A magasságnak köszönhetjük ezt a különös, nem mindennapi eseményt... De ez még nem minden... Hohó! — és nevettek a gyerekek.

— Kint vacsorázik a teraszon? — kérdezte a szakácsnő. Igennel válaszoltam. Ábri (Ábrahám) és Miklós kihozta az asztalt a rózsabokrokkal körülvevő teraszra.

Lassan kigyúltak a csillagok és a város fényei.

Farkas lehajtott fővel dúdolni kezdett egy dalt, amit az előbb hallott a rádióban.

A ház mögül tehénbögés és kiabálás hallatszott. Megrettentem. Ki lehet ez? Ki?

— Fél? — kérdezte Farkas szelíden.

— Nem... Semmit nem értek. Ki tartózkodik még itt rajtunk kívül?

— Ó... most érkezett Jupiter... hordja a fát fönről az erdőből. Fuvarozza a fatömböket, és esténként itt pihen meg nálunk.

— Hát van még magasabban is valami...? Hát még magasabban is létezik valami? — kérdeztem ostobán, miközben valami borzasztó félelem vett rajtam erőt.

— Hogyne. Odafönt van a tölgyerdő. No és... De ez nem fontos. Legyen nyugodt, nem esik bántódása. Nálunk nyugodt lehet.

— De hát ki bántana? Hogy jut eszedbe, hogy nyugtatgass? Én igazán ártatlan vagyok...

— Ezt én egyáltalán nem vonom kétségbe, de itt egész másról van szó.

Egy hosszú, csontos, rövidre nyírt bajszú ember jött elő a ház mögül. Fáradt volt. Ő az a bizonyos Jupiter.

Megmosakodott, aztán odajött az asztalomhoz, köszönt és leült, kalapját a földre hullatta maga mellé, aztán furulyát húzott elő, majd halkán, hogy szinte suttogott, furulyázni kezdett. Közben fűgén mozgó ujjai közül kis fekete buborékok szöktek ki a lyukacsokból.

Az én hófehér macskám fölugrott az asztalra, és játszani kezdett az elillanó buborékokkal.

— Szóval egy hónapig lakik itt fönt nálunk? — kérdezte Jupiter halkán, miután abbahagyta a muzsikálást. Körötte vagy húsz égnek meredő kígyót vettem észre. Sőt közvetlenül székem mellett is, könyökömtől pár centire két pici fénylő kígyószemet fedeztem fel.

— Igen, úgy határoztam, hogy egy hónapot töltök itt... Csakhogy túlságosan magasán vagyunk.

— Nem lesz semmi bántódása, ígérjük mi mindnyájan... Maradjon itt örökre... Napközben, igaz, nagyon unalmas itt, de amikor eljön a bizonytalanság órája, az alkony, akkor oly gyönyörűséges ez a hely, hogy az ember szinte fél a sok pazar, nagyszerű dolog társaságában... De maga, maga igazán magára talál majd itt. Csupán arra kérjük, ne dobjon le semmit erről a teraszról. Hiába, bármennyire igyekszem elkerülni eme föltétel közlését, mégiscsak ide lyukadtam ki. Szóval ne dobjon le alkonytájt még egy cigarettavéget se erről a teraszról — erre Jupiter újból a száához emelte a furulyát, és a fehér macska egyre ugrált, játszadozott a kisebb-nagyobb csillogó fekete buborékokkal. Én ebben igazán nem láttam semmi kegyetlenséget.

Az est már éjszakába fordult, de Jupiter nagyon jól érezte magát. Egyre kicsérgette ötletem, hogy ide, épp ide jöttem *üdülni*. Már-már elemzésbe dicsédett, de egy pillanat alatt felmérte az eddig elhangzottakat és a környezet szuggesztív erejét, s feleslegesnek találta az alaposabb magyarázatot. Ennek nagyon megörültem. Hogyne, hisz Jupiter már közel állt az agitáló, utálatos házalóhoz.

A gyerekek futkosni kezdtek, első pillantásra egész közönségesen: játszottak. A játékba azonban egyszer csak bekapcsolódott a bulldog és a hófehér macska is. A megbúvólt, égnek meredő kígyók közt futkostak, de oly szédítő gyorsasággal, hogy szemlélésük közben rosszul lett fogott el. A gyerekek visongtak, s a gyér fényben, amelyet a bejárat fölött pislákoló viharlámpa árasztott, úgy tűntek fel és rebbentek szét, mint valami kis ördögök. Jupiter minden bizonnyal észrevette rosszullétemet, mert hirtelen elillant a konyhaablakhoz, és hozott egy üveg vörösbort.

A vacsorát már rég elköltöttük, de annyira lefoglaltak bennünket az est különösségei, hogy az itókáról egész megfeledkeztünk. Nekem, őszintén megvallva, még most sem jutott volna eszembe, de Jupiter, a szemfüles Jupiter, most ezzel a gesztussal — hogy bort tett az asztalra — mindent a régi, bár nem egész érthető és logikus kerékvágásba terelt.

— Gyerekek... Értse meg, gyerekek... Egész nap nehéz gondokkal birkóznak... Meg kell érteni... Most cicáznak, játszanak. Maga olyan ember, aki az ilyesmit meg tudja érteni.

— Hogyne, hogyne, tulajdonképp csak ez a szédítő, és ha úgy lehet nevezni, ez a mohó gyorsaság lep meg egy csöppet... — És ittunk, újból ittunk.

Éjféltajt befejeződött a játék, s a gyerekek az asztal köré húzódtak. Iszonyodva járattam körül a tekintetem rajtuk. Ábri bal keze hiányzott. És a tövébe, ahol kicsupálták, egy csokor frissen szedett rózsza volt betűzve Miklós haja, úgy látszik, leégett, mert csak néhol éktelenkedett egy-két rövidre kunkorodott hajszál. A feje mint egy felperzselt tarló, igen, mint egy felperzselt tarló, olyan volt. Farkas szája szétszakadt. Jobb oldalt föl-felé, halántéka irányában hosszabbodott meg véres groteszk mosolyra emlékeztető vonala, balról pedig füle felé egyenesen, mintha borotvapengével hasították volna tovább a különben nagyon bánatos vagy inkább durcás gyermekajkak közötti apró rést — a száját.

A gyermekekről csupán a viháncolás boldog fáradsalmát olvashattam le, fájdalmat nem.

A bulldog ott hevert lábamnál, félig lehunyt, de mindig komoly tekintetét a földre szegezte, fejét két kinyújtott első lábára fektette, és oly különösen, szinte emberien sóhajtozott.

A három fehér macska az összekuszált rózsabokrok tövében lesett le a mélybe, a városra, épp úgy, mintha patkányt sejtett volna. Nem láttam ebben semmi kegyetlenséget... Pedig Miklós, a középső, úgy mondta, hogy kegyetlen állat ez a kis fehér macska...

Másnap reggel különös vidámsággal ébredtem. Az estéli, illetve éjszakai eseménynek híre-hamva se volt. Mindent rendben és úgy találtam, mint jöttömkor, tegnap délután. Leballagtam a teraszra, és Ábrival rumot hozattam. Tíz óra tájt lágytojást és hideg felvágottat ettem, azután fogtam az egyik magammal hozott könyvet, és nekivágtam a ház mögött elterülő tölgyerdőnek. Egy özjászolnál, amire ilyenkor augusztusban nincs szükség, leültem, és nyugodtan olvastam délig. Fontosnak tartom megemlíteni ezt, mert a nyugalom olyannyira hatalmába, finom bársony zöld köpenyébe kerített — mint ahogyan az az író abban a verseskönyvében mondja: — Akár békát, férget jószívű halott...

Délben, pontosan délben ebédeltem. Ezek az apróságok — gondolom: az események időpontjának megjegyzése — annyira fontos szerepet játszottak most életemben, hogy csupán az tudná megérteni konok ragaszkodásom a konkrétumokhoz, aki átélte velem az előző esti eseményeket, melyekből, amint említettem is, nem maradt semmi külső felfedezhető nyom, de bennem, ha nem is nyomasztó, de igen mély és messzeható esemény számba ment.

A fiúk vásárolni mentek le a városba. Egyedül maradtam Ágnessel. Most vettem csak alaposan szemügyre. Nagy, álmodozó szeme nem sokat mondott számomra. De beszéde, kissé rekedt hangja és mozdulatai gyorsan tudtomra adták, hogy férfi után sóvárog.

— Oly egyedül vagyok itt ebben a bolond magasságban... értsen meg! Egyszerű hétköznapi teremtés vagyok. Miért zártak engem ide föl a nagyok szolgálovájá?

— Nem értem, miféle nagyokról beszélsz, Ágnes.

— Óh, hát terólad és erről a húsz vénemberről. Láttad, milyen állati zabálást visznek végbe. Láttad, hogyne láttad volna. Csupán az étel érdekli őket.

Ágnes nagy madárszeme könnyel telt meg.

Fölballagtunk a tölgyerdőbe. Ágnes egy helyen kihívóan a pázsitra terült. Amikor mellén felnyitottam kékpettyes blúzát, tenyerem valami hús pára csapta meg. Meghült bennem a vér. Blúza alatt, ahol két szép mellét véltem felfedezni, pici veteményeskert volt, és föld volt a teste ennek a dús, hétköznapi lánynak. Finom, gőzölgő humusz. Zöltség, sárgarépa, bab, burgonya és mák-parcellák sorakoztak rendezetten, de oly picinyen, oly aprócskán, hogy alaposan szemügyre kellett vennem, mire felismertem.

A lány mosolygott. És várakozott. Nem, ezt nem értem. Fejem melére hajtottam, hogy szíve dobogását halljam. Fülelem csiklandozták a pici mákszírmok. És tényleg hallottam, hogy ver, hogy dobog a szív.

— Söpörd le, s a mélyben rátalálsz a bőr fehér takarójára, söpörd le a vetést... Rátalálsz majd mellem hullámozó, puha, halmaira — mondta Ágnes.

— De ezt a rendet megbontani! Ó, azt a kis kertet tönkretenni? És ki garantálja nekem, hogy rátalálok arra, amit én keresek?

A lány sírva fakadt.

— Kegyetlen, kegyetlen.

— Nem, csupán szeretem a rendet!

— Utálatos!

— Nem, csupán kegyelmes.

— Átkozott! — ordított a lány.

— Nem, nem, csupán hivatalnok, kis, hétköznapi, hétköznapi, hétköznapi.

— Ó, bocsásson meg, nem tudtam, hogy ennyire egyek vagyunk...

A késő délutáni órákat a ház előtti teraszon töltöttem. Boroztam. Ágnes fölkattintotta a kis táskarádiót, és a konyhaablakba tette. Aztán indítványozta, hogy táncoljunk az asztalon. Ágnesnek ez volt az egyetlen álma, amióta itt van fön. Táncoltunk. Egyszer csak a hozzánk felvezető úton nagy meglepetésemre a kommercialistát fedeztem fel, amint nehézkesen felfelé kapaszkodik.

Ágnes örömeben nagyot sikoltott, aztán fergetegesen futott le elébe. Amikor felértek, a főnököm megdöbbenése sem volt kicsi. Megtörölte homlokát, aztán kényszeredetten elmosolyodott.

— Üdvözlöm kartárs... Lám, lám. Mi odalent azt gondoltuk, hogy öngyilkos lett, s közben, íme, üdül. Nem mondom, nagyszerű helyre bukkant, itt rendbejönnek az idegei.

Hamar kitudódott, hogy Ágnes és főnököm régi ismerősök. S hogy főnököm nem nagyon szereti a rendet. Legalábbis nem annyira, mint én. Érthető dolog tehát, hogy Ágnes figyelme teljesen rá összpontosult. Ágnes azután engem úgy kezelt, mint valami rokokot, de főnökömet körülrajongta.

Főnököm testsúlya most, hogy nem kiabált, hogy nyugodtan ült velem kinn a rózsabokrokkal szegélyezett teraszon — teljes egészében kifejezésre juthatott. És nyilvánvaló volt fizikai terjengőssége, már leküzdöttem magamban azt a komplexust, hogy ő lebeg, hogy ő repül, és simára feszült bőre mögött nincs semmi az égvilágon.

Az én fehér macskám veszetten fújt, szőrét fölborzolta, s irtózva hátrált.

Nem, igazán nem tudom, mitől rémült így meg.

Időközben megérkeztek a kislegények a városból. Éden nevű szamaruk alaposan felpakolva ballagott utánuk. Hangjuk messze hallatszott a délutáni hűvös légben, s végtelenül boldogok voltak, hogy főnökömet vendégül láthatták.

A bulldog állandóan ott hevert lábamnál, és fájdalmasan sóhajtott.

Főnököm iddógált, kedélye egy-kettőre szárnyra kapott, és hamarosan felajánlotta, hogy tegeződjünk. Elfogadtam. A táskarádió szólt, hogy csak úgy zúgott beléje a környék.

Esteledett. Lenn a kis turistaházikó körül mozgolódást fedeztem fel. Az illetők korát nem vehettem ki, de tisztán láttam, hogy vidámak, mozdulataik könnyedek, a szófoszlányokból azonban semmi bővebbet nem sikerült feltárnom róluk.

A szürkület közel volt már, s szívrepesve vártam a bizonytalanság percét. Nem tudtam, főnököm sejti-e, milyen élményekben lesz része hamarosan.

Ágnes a vacsorát készítette, mi pedig pálinkáztunk. Főnököm, legnagyobb meglepetésemre, a munkafegyelemről kezdett prédikálni. Eszembe jutott Jupiter, aki az este oly nagyszerűen fegyelmezte magát, és nem rontotta el a hangulatot hülye magyarázkodással. Jupiter egy pillanat alatt felmért mindent, és érezte a beszéd, a hangulat és a környezet tökéletes harmóniáját, s ő, Jupiter, a fuvaros, élvezhetővé tette számomra a tegnapi estét, az éjszakát, a ma délelőttöt és részben a délutánt is.

Főnököm lefetyelt. Mutatványokra, látványosságra készült, és igyekezett teljesen megfertőzni a környezetet üres beszédével. Az asztalra csapott, és színlelte a komolyságot, közben arcomat szemlélte. Azután csak úgy bugyborékolat belőle a nevetés. Nem a megalázást éreztem ebből, hanem a főnök nyájaskodását és önmaga előtti tetszelgést. Egy kretén, lelki nyomorék. A konkrétum, amely kegyetlenül megsemmisíti még a szép borzalmak emlékét is, vagy azoknak óhajtasát. A konkrétum az, amely meghatároz és elpusztít mindent, ami spontán lázad a megszokott apró hétköznapi cselekedetek, szavak és sablonszerű érzelmek ellen.

A ház elvált a földtől. Lebegtünk. Tehénbögés hallatszott a ház mögül. Megérkezett Jupiter. Köszöntött bennünket, aztán megmosakodott, aztán mindannyian vacsorához ültünk.

Főnököm még mindig nem vette észre, hogy a levegőben lebegünk, hogy reggelig nincs út le a völgybe.

A macskák nem jöttek elő. S amikor vacsora után Jupiter furulyázott, és a kígyók az égre meresztve csillogtatták pici gyémánszemüket, főnököm nagyokat ásított és közömbösen viselkedett.

Főnököm már nem a munkafegyelemről beszélt, hanem a kereskedelemről, a fizetésekről és a lehetőségekről. Ezt az utóbbit nagyon zavarosan fejtegette. Úgy tíz óra tájban mulatni kezdett. Tört, zúzott, a rózsabokrokat cibálta, azután a házba rohant, előhozta a puskát (amiről a gyerekek előző nap beszéltek), és lövöldözött... És a terasz megtelt véres fekete madarakkal, aztán előhívta Agnest, föltépte blúzát, feltúrta jobb ingujját, és mint egy hipnotizőr, lassan magasba emelte karját, öt kis gömbölyű ujjával megcélozta Agnes gondozott vetéseit, aztán beléjük túrt. A gyerekek iszonyodva fordultak el, Jupiter pedig sírva fakadt.

És talán itt vége is a mesének. Én utána odatereltem főnökömet a rózsabokrokhoz és átfordítottam rajtuk. A mélybe. Csak másnap láttam, mi történt vele. Ahogyan gurult lefelé, egyre nőtt, s mire a városba ért, akkora lett, hogy a város felét lehengerelte. Csodák csodájára nem halt meg.

Jupiter többet nem jött hozzánk, soha többet. A gyerekek is egyenkint a városba költöztek, én pedig örökre itt maradtam. Agnes azt mondja, legalább ötvenezer ember haláláért felelek.

Szedercsokor

Részlet

Burány Nándor

Ki hitte volna, hogy itt találkoznak, ki merte volna még csak föltételezni is?! Emlékszik, a nagybátyja, aki kitűnő cipész volt, a háború után egyszer azt mesélte, ha neki valaki azt mondta volna, hogy ő még valaha fapapucskokat csinál, szemközt köpi, és most, ime, ebből él meg! Oelötte meg ennek a találkozásnak a lehetősége még valószínűtlenebbnek látszott. Ult az igazgató titkárnőjének szobájában, belesüppedt a bőrfőtőjbe, de ez az eset, ez a találkozás nem ment a fejébe.

A titkárnő betelefonált az igazgatónak: az a fiatal közigazdász jelentkezett; egy pillanat múlva jött a válasz: Csak két perc még, és készen vagyok. A titkárnő aztán megint írógépe fölé hajolt, és a fiatal közigazdász — huszonöt éves lehetett — hallotta, amint a dróthajú, hihetetlenül széles arccsontú férfi egy kézírásos papírról diktálja: ötödmagammal élek egy szobában, hat éve, hogy ebben a városban élek és azóta itt dolgozom, hallottam, hogy megürült egy kétszobás lakás. — Az írógép egyenletesen kattogott, aztán egyszer csak fölállt a titkárnő, szörnyű ez a hőség, mondta, és bekapcsolta a ventilátort, ez aztán szédítő sebességgel kavarni kezdte a levegőt.

Lent a Part alatt — így hívják a város északi oldalán azt az utcát, amely kis házaival a Nagyrétre néz —, az utolsó házsortól mintegy száz méternyire húzódik a nagy csatorna. Ez választja el a várost a réttől. A réten valaha a marhacsorda és a birkanyáj legelt, ide járt a csürhe is, az

utóbbi években azonban nagy részét felszántották. A város — mert azé volt a rét — főleg herével vetette be a feltört legelőt, más részét meg kiadta magánparasztoknak — ahogy erre mondani szokás: — dinnye meg konyhakerti vetemények alá.

Közvetlenül a csatorna város felőli partján húzódik a vasúti töltés. Ezen már évek óta nem robot vonat, a síneket is fölszedték, a talpfákknak is csak a helye látszik, mióta a hidat felrobbantották, nyugodtan legelhetnek a tehének a töltésoldalban. A töltésen belül a házakig, pontosabban a házak előtti útig nyúlnak a kertek. Hosszú, keskeny, kitaposott gyalogösvénnyel elválasztott földnyelvek ezek, a töltés felőli végükben ugyancsak füzes bokrok zöldellnek; a partaljaiak főleg krumplit, borsót meg más olyan konyhakerti veteményeket termesztettek itt, amelyeket aratásra már fölszedhetnek, aztán ide hordják be a búzájukat, és itt is csépelnek.

Kis Pál a Tóparton lakik — ennek a városrésznek semmi köze a tóhoz, nyilván csak azért nevezték így, mert a Partalja fölött van, mert legmagasabb fekvésű része a városnak, a lakások erre sosem vizesek, de nagy mélemben, kánikulában a kutak ki-kiszáradnak néha —, a temetőre néz a háza, és tizenhárom éves fiával mindig a part alatt, a csatornaparton jár a szőlőbe.

A csatornapart valaha szép sima volt, jó keményre vert gyalogút vezetett rajta végig.

Két évvel ezelőtt azonban megváltozott a helyzet: az Ármentesítő Társulat emberei, mikor a csatornát mélyítették, a fenékről az iszapot föl-lapátolták az útra, a part így mintegy fél méterrel magasabb lett, azonban senkinek sem jutott eszébe, hogy a földobált földet elsimítsa, így száradt meg, és még most, két év után is, mikor az út már magas zöld fű között kanyarog, bizony hepehupás a kanálispart, és Kis Pál tizenhárom éves fia félve hajtja itt végig a kerékpárt, egyre csak arra gondol, hogy milyen szörnyű lenne, ha a rossz útról biciklijével belezuhanna a kanálisba.

Nem is bánta, mikor az apja vitte el a kerékpárt, és neki gyalog kellett mennie.

Különösen nyáron járta végig sokszor a kanálispartot; korán, már öt óra után útnak indult, nem sietett, különösen mikor a kanálishoz ért, gyakran megállt a víz fölött ácsorgó vagy ülve várakozó horgászok mögött. Nagyon szerette nézni, figyelni, lesni a víz színén lebegő parafa dugót; zsebbe tett kézzel, izgatottan, szótlánul várta, vajon a bot végét tartó ember mikor ránt már ki valami nagy csukát vagy szúrós durbincsot. De hát a kanálisban csak kis keszeg akadt a horogra, néha, mikor esős, magas vízállású volt a tavasz, akkor lehetett a zsilip körüli részen szép piros színben csillogó napkárászt is fogni.

Évekig járta ezt az utat.

Reggel és estefelé is, mikor haza igyekezett, mégsem unt rá sosem bámulni a türelmes, botvég mellett várakozókat. A kanális mellett mindig ültek valahányan a szerencse megszállottjai közül. A kanálisban sás nőtt, nem lehetett minden részén horgászni, de itt-ott voltak tisztás részek, ahol nyugodtan be lehetett dobni a horgot, nem kellett félni, hogy majd beakad valami gyökérbe; voltak olyanok, akik mintha hosszú lejáratú bérlők volnának, mindig ugyanarra a helyre jártak, és féltékenyen őrizték ezt, voltak olyanok is, akik úgy akartak maguknak jó helyet biztosítani, hogy már kora hajnalban kivonultak.

A nyurga, kékszemű Kis Laci éppen csak nézte őket, menet és jövet is elszórakozott velük, aztán mikor a futballpályához ért — különösen néhány év óta —, szívesen nézte a kerítés-hasadékokon keresztül a zöld gyepen futkosó, labdát kergető futballistákat is. (Köztük volt egy rokona is, híres kapus, de alig büszkélkedhetett vele, mert az már nem volt paraszt, és nem ismerték egymást személyesen.) Néha-néha be is merészkedett az

oldalkapun, megállt az állóhely korlátja mellett, és fürge szemmel kísérté a végtelenül ügyesnek látszó játékot. Az állóhely korlátja elé nem merészkedett ki, mintha csak az apjától félt volna, attól, hogy jaj, mi lesz, ha az véletlenül erre jön, és meglátja őt itt ácsorogni, pedig hát az apja sosem volt a futballpályán, nem érdekelte semmilyen sport, nem volt ideje ilyen fényűzésre, hiszen sokszor vasárnap délután vagy hajnalban is befogott, és kiment heréért vagy fattyúért. Mégis félt az apjától, mert az egyszer már — véletlenül — találkozott vele, mikor egy kölcsönként horgászbottal, éppen csak tíz percre megállt a csatorna mellett. Nagyon kikapott akkor, csak ha eszébe jut is, beleborzong a háta. Most is szeretett volna kimenni a kapu mögé, ahol mezítlábas gyerekek rúgták a bőrt, szaladgáltak a rögtönzött pályán, ahol egy-egy sapka, levetett cipő vagy ing jelezte a kaput. Nem sokat értett még a labdarúgáshoz, de ahogy be-beszokott és meg-megállt az idősebbek mellett — persze tisztos távolságban, éppen csak hogy hallja beszédüket, egyre több új fogalmat és nevet jegyzett meg magának. Abban az időben (a háború után öt-hat évre) fejlődésnek indult a városban az atlétika is, és különösen a lányokat nézte aztán, amint ujj nélküli fehér trikóban és egészen kicsire szabott sportnadrágban futnak a zöld pázsit körül húzódo fehér csikos futópálya salakján.

Az iskolában nem szerette a tornát, borzongott már, mikor a júniusi napok fojtó melegében egész órán át kellett gyakorolniuk a szabadgyakorlatokat. Az öregedő és pocakosodó tornatanár — valamikor olimpiai válogatott — ingét is levetette, de még úgy félmeztelenül is beleizzadt az ütem számolásba, izzadtak a diákok is, de nem volt kegyelem, újra és újra ismételni kellett az iskola poros udvarán a gyakorlatokat, hogy az év végén sorra kerülő nagy szemlére minden mozdulat hibátlanul menjen.

Annak sem örült, mikor bevezették az őszi meg tavaszi mezei futást.

Hacsak tehetette, mindig kihúzta magát a versenyekből, inkább abba is beleegyezett, hogy a futás egész idejére odaállítsák valamelyik sarokba, hogy ott mutassa a cél felé igyekvőknek az irányt; de legszívesebben azért a cél előtt állt, mert ott jól láthatta elsősorban azt a néhány lányt, akik már iskolán kívül is foglalkoztak atlétikával, fejlett lányok voltak ezek, és futás közben ringó mellük erősen kinyomta trikójukat. Ezeket a kidomborodó trikókat és a leburnult sima combokat simogatta szemével, mikor hetente kétszer-háromszor a szőlőből hazafelé sietve, benézett a pályára. A pálya vége kinyúlt a kanálispartra, keleti oldala pedig a Népkerthez, a legnagyobb városi parkhoz simul.

A nagy, ki tudja, hány éves tölgyfák erős ágaikkal egészen benyúltak a kerítés fölé az állóhely fölé; vasárnap délutánonként, labdarúgó mérkőzések idején, a pénztelen gyerekek innen biztatták győzelemre a hazai csapatot. Ő sosem mászott föl mérkőzést nézni ezekre a fákra.

De volt még egy nagy látványosság ezen az úton.

Amint kiért a városból, és átment a töltésen a kanális melletti útra, alig száz méterre az átjárótól, ahol a töltés emelkedni kezd és ferdén elválik a kanálistól, fűz- és nyárfával beárnyékolt tanya, Vörös Bálint tanácsa lapult, valójában azért nevezték így ezt az embert, mert kicsattanó vörös, kövér arca volt. Igazi kis mintagazdaságot rendezett be alig egy holdnyi ház körüli földcsékjén: ártézi kutat fúratott, öntöző berendezésekkel látta el a földet, kis melegágyakat épített, és már kora tavasszal szép húsos töltenivaló paprikát, nem sokkal később pedig paradicsomot is árult a piacon. Laci sokáig olyan gyönyörűnek találta ezt a kertet, annyire el tudott gyönyörködni a nagy, haragoszöld lombok alól kikukucsáló paprikában, hogy elhatározta, ő maga is megpróbál otthon a kertben egy ilyen mintaparcellát — persze kisebb alakban — berendezni. A délutáni forróságban a környéken minden hervadt volt, csak a paprika bírta kitarótan a meleget. Egyszer aztán történt valami: mintha elgazdátlanodott

volna a gazdaság, megnőtt benne a gyom, beomlottak az öntözőcsatornák, de Laci az ő eszével nem tudta megérteni, mi lehet mindennek az oka, azt beszélték, hogy az embernek meghalt a felesége, hogy belépett a szövetkezetbe, meg hogy megöregedett.

Úgy állt már minden a kis parcellán, mintha sosem lett volna, mintha sosem virult volna rajta gyönyörű paprika.

Árpával vetették be a földet, és vasárnap délután, mikor szintén gyalog igyekezett hazafelé, és mikor esze ágában sem volt, hogy vele ma még valami történhet, valami nem mindennapi, a megszokotton túli, ritka dolog, akkor történt a baj (pedig hát csak akkor félt, amikor kerékpáron hajtott végig a kanálisparton), közvetlenül a víz fölött állt meg, tíz méterre a háztól, alighogy elhagyta a futballpálya mögötti utat, amely a városból a rétre vezetett. Bal kéz felől, mikor a város felé nézett, látta, hogy az árpaföldön éppen kereszteznek az emberek. Akkor még nem csépeltek kombájnnak a határban.

Ahogy a város felé fordult, háta mögött, a csatorna rét felőli oldalán éppen az a kis ház állt, amit nemrég emelt egy öreg házaspár katonaságtól hazatért fiával. Előbb egy szobát raktak össze a maguk verte vályogból, aztán lassan egy kis konyhát, disznóolat, kutyaházat, csirkeólat, és két év alatt igazi kis tanya lett ez, lassan lombosodni kezdtek a fák is, amiket mindjárt az építkezés kezdetén elültettek. Előbb — amíg baromfit nem tartottak — a háziak az ételmaradékot ledobálták a kanálisba, a halak odajöttek rá, és olyan horgászó hely lett ez, ahol a tanyabeliek nem szívesen túrtek el másokat, megjöttek azonban a jobb idők, már kacsákat is tartottak, és azok bizony elriasztgatták a ház alóli kanálisból a halacskákat is.

Egészen közönséges tanyácska volt ez, különösebb látnivaló nélkül, most sem nézett volna oda, hiszen inkább azon lepődött meg, hogy reggel, mikor a szőlőbe ment, akkor még mit sem sejtett abból, hogy ma learatják az árpát, most meg már azt látja, hogy keresztezik.

Ezen sem csodálkozott most sokáig. Mögötte, lent, közvetlenül a víz fölött, a partba vágott lépcsők alján, széles vállú, meztelen felsőtestű, le-barnult bőrű férfi állt, kezében horgászbot: mintha vállizmának a feszültsége is eláruolta volna fokozott izgalmát. Mellette egy tíz év körüli fiú állt, ő is egészen előre hajolt a kíváncsiságtól. A vízben nyugtalanul táncoló dugón látni lehetett, hogy egy hal állandóan a csalétek körül ficáncol, csak éppen nem akarja bekapni. Fönn a parton még három férfi állt, akik útközben telepedtek itt meg, hogy figyeljék a játékot. Szemben velük, a réti oldalon már leereszkedett a kukoricásokra a nap.

Esteledett, de még jól lehetett látni.

Felhőtlen, tiszta volt az ég, hetek óta nem áztatta eső a földet, a rétről hazafelé siető aratók kocsijai magasra fölverték a dűlőutak porát, a város tóparti része pedig valóságos porfelhőbe bújtt. Arra járt haza a csorda és a csürhe is, ezek este hat óra tájban fölverték a port, ez meg aztán csak késő éjjel ülepedett le újra. Kis Pál tizenhárom éves fia nem találta olyan elviselhetetlennek ezt a port, egyszerűen rokonszenvesnek tartotta, mikor esténként az apró csordásgyerekek nagy karikás ostorral vállukon a csorda után fölálló éktelen porban cammogtak. A csorda ott járt el házuk előtt, és Kis Pálnak hosszú meggyőzések és szigorú fenyegetések után sikerült csak fiát lebeszélni arról, hogy csordás legyen, de ha a fiú le is mondott erről, még sokáig úgy gondolta, hogy az lenne csak az igazán eszményi valami...

Később, mikor Kis Pál fia már felnőtt, és visszagondolt ezekre a romantikus csordás-álmokra, hiába próbálta megfejteni őket, azonban biztos, hogy rendkívül vonzotta a gyereket a járason csobogó nagy, vastag csöví ártézi kút. Ez kétszáz méterre lehetett a bikaistállótól, a legelőnek azon

a részén, amelyiken a városból a Nagyköznél lefutó út vezet keresztül. Ötven-hatvan méternyi hosszú és mintegy hetven-nyolcvan centiméternyi mély vályúba folyt a kút vize. Azt mondták, ez a város legjobb ízű vize, bikavíznek is nevezték, és Kis Pálék meg mások is, mikor este a munkából hazafelé menet a vályúnál megitták a lovat — az öreg ilyenkor mindig levette a ló fejéről a fejszét —, akkor megmerítették, vagyis inkább: teleengedték a kannát is, amiben reggel vizet vittek, s amiből egész nap ittak. Persze a víz, ami reggel jó hideg volt, napközben megmelegedett, és dél körül már nem lehetett jóízűt inni belőle, ilyenkor estefelé hát annál nagyobbakat ittak.

Ez a kút, pontosabban ez a vályú nagy élményként hatott.

A csöből vastagon folyt a víz, és a nagyvályút egy-kettőre megtöltötte. Kis Laci sokáig abban a hiszemben élt, hogy ez a vályú olyan nagy, hogy soha ki nem ürül, így valósággal megátalkodott, mikor egy reggel a vályút majdnem teljesen üresen találta. Azt meg különösen nem akarta elhinni, hogy a tehének itták ki belőle a vizet. Ekkor látta először — később aztán többször is — a vályú megvörösödött, megzöldült, moszatos belső oldalát meg az alját is.

Számára feledhetetlen, mások számára érthetetlen az az öröm, amit estéknént a kapálásból hazafelé menet akkor érzett, mikor itt a kút hideg vizével lehűthette magát, lemosta magáról a forró nap bőrt csípő izzadságát; különös, de ez volt a nyári napok, a szünidő legnagyobb öröme, ám mikor az iskolaév kezdetén a nyári élményekről kellett írnia házi feladatot, akkor ezt sosem írta meg. De hiába is írta volna, hiszen úgysem értették volna meg élményének mély igazságát, mint ahogy azt a vágyát sem értették meg, hogy csordás legyen, pedig milyen emberfeletti örömeket nyújthatott a csordásgyerekeknek, mikor gatyában vagy meztelen beálltak a vályúba, dobálták, csapkodták egymásra a vizet, odaültek a kútső alá, és amíg ő a legégetőbb napsütésben kapálta a kukoricát, addig ők mit sem éreztek a forróságból. Nem volt már nagy a járás, a legelő, nem kellett a kúttól messzire hajtani, a forróságban meg különösen lusták, nyugodtak voltak a tehének, nem kellett rájuk nagyon vigyázni. Naponta háromszor itatták őket, reggel, mikor lehajtottak, délben, utána egy-két órai pihenőt is tartottak a vályú körül, és harmadszor este, hazahajtás előtt.

Erősen elvenen élt benne ez a vágy, fűrödhetni a csordakúti vályúnál, mindent odaadott volna érte, ezért nem félt a portól sem.

Most is a csorda meg a csordaút jutott egy pillanatra az eszébe, amikor a három ember mellett megállva, szemével végig futott a város peremén. Távol, jobb kéz felől, a várostól nyugati irányban láthatók, bár homályosan, a bikaistálló körvonalai.

A széles vállú, leburnult bőrű férfi szótlanul meredt a vízen lebegő parafa dugóra, a körülötte állók is hallgattak; íratlan szabály a horgászok között, hogy nem szabad beszélni, mert akkor elijed a hal. Ha az ember mégis úgy érzi, hogy a helyzet alakulása folytán van valami közölni — vagy kérdeznivalója, akkor arcminikáját veszi igénybe, így érteti meg magát. A parton álló három ember is ilyen néma társalgást folytat egymással. A horgászbotot tartó nem sokat törődött velül, figyelmét teljesen lekötötte a vízalatti halacska titka, egyszerűen nem vette figyelembe, hogy idegenek állják körül, határozott jellemű ember volt, már korán önállóságra szorult, tizennégy éves múlt, mikor meghalt az apja; szalmahordás idején történt a szerencsétlenség: a kazalról akart lejönni, de a létra mellé lépett, és lezuhant. A talpára esett, és először azt hitték, nem történt komolyabb baja, de a kórházban mindjárt az első vizsgálat után megmondta az orvos, hogy eltört a hátgerince, nincs mentség.

Meg is halt nemsokára, és öt gyerek maradt árván az anyjával.

Keserves idők jöttek, ő volt a legidősebb gyerek, egy kicsit tizennégy éves fejjel is családfő. Korán megkomolyodott, tavasztól őszig minden munkát elvállalt, ment acatolni, csomát verni, herét markozni, kukoricát morzsolni, nyáron ott volt az aratógépnél, télen a gazdáknál a jószág körül dolgozott. Később, mikor megnősült, akkor sem hagyhatta magukra az árvákat. Nem tudta, mi a vasárnap: szénagyújtásra, heremarkozásra vagy fattyazásra ilyenkor is hívták valamelyik gazdához.

Most vasárnap délután is szénát gyűjtött a kispánai Tisza-töltés oldalában.

Ez a töltés kilencven fokos szögben metszette a vasúti töltést közvetlenül a híd előtt. A magas és széles töltés mindkét oldalát kiadta a Társulat a parasztnak. Az árverést — mert így történt az eladás — vasárnap délutánonként tartották. Az „urak” fiákeron vonultak ki a terepre, a parasztnak meg gyalog vagy kocsin kísérték őket. Minden kiharcolt darabot a helyszínen bíráltak meg, és aztán ajánlotta mindenkinek a maga árát. Így, alkudozva vonult végig a töltésen a gyülekezet, hogy aztán sorra vegye a réti kanálisok fűvel benőtt partjait is. Persze, nagy kockázat volt az ilyen szénavásárlás, a kifizetődés rendszerint az időjárás szeszélyeitől függött, száraz esztendőkből megtörtént, hogy csak az első kaszálás ért valamit, a többi, a sarjú már azt sem érdemelte meg, hogy lekaszálják. Esős nyár esetén meg nem egyszer szépen kinőtt harmadszorra is a széna, de minden kaszálás megrohadt még rendben, vagy ott begyűjtve, még mielőtt hazahordták volna. Protekciós ügyek itt is akadtak, egy mérnök, aki a Társulatnál dolgozott, és akinek a felesége Kis Páléktól hordta a tejet, az árverések alkalmával mindig megígérte: ő majd elintézi, hogy a tejesasszonyéknak olcsóbban jusson szénaföld.

Olyan mellékkereset-féle volt a szénaverésből befolyt pénz a Társulatnak, a parasztnak meg mintha melléktakarmánynak szánták volna, éppen azért, mert nagyon bizonytalan volt, hogy lesz-e, vagy nem; így a vele való munkát sem tartották a legfontosabbnak: hacsak lehetett, vasárnapra hagyták, ne kelljen más munkát elmulasztaniok miatta.

A legjobb széna a Csész tóban meg a Tisza-töltés oldalában nőtt, nem csoda, hogy ezek voltak a legdrágábbak, árveréskor ezeknek az árát verték föl leginkább. Csész tó messze kinn volt a várostól, a Sárga-part alatt, egészen a szomszéd falu határában; valamikor a szabályozás előtt Tisza-fenék volt, aztán kiszáradt, de még mindig nem szántották föl, mert sűrűn előnti a víz.

A töltésről nagy gondot viselt a Társulat.

Közvetlenül a város alól indult ki, és északi irányban messze futott. Mintegy száz-százötven méteres távolságban nagy rőzsekazlak sorakoztak; így nevezték őket, pedig nem is rőzsből, hanem kötött fűzfagallyakból rakták őket. Évekig álltak itt kazlakban a kénék, zöld színüket elvesztették, az esőtől és naptól teljesen megfeketedtek. Kis Pál tizenhárom éves fia sokáig nem tudta, miért rakták így kazlakba a gallyat, előbb úgy gondolta, biztosan nem tudták gallyazás után eladni az összes gallyat, és a maradékot tartják így; volt ugyanis egy nagynénije, özvegy nyugdíjas, akinek a férje valamikor az Ártómentesítő Társulatnál dolgozott, és aki a nyugdíj mellett még télire való tüzelőt is kapott jutányos áron a férje után. Ebből következett ő a kazlak sorsára is, csak később magyarázta meg neki az apja, hogy a kénéket arra az időre tartogatják, amikor majd magasra följön a Tisza, és hullámai már a töltést veszélyeztetik; ilyenkor a töltés oldalát befedik gally-kévellel, így védik a vízmosástól. A kazlak a töltés keleti oldalán álltak, a nyugati oldalon — ami, ha a várostól kifelé mennek, bal kéz felől esik — tekefonhuzal futott északi irányban. Az öreg gircses-görcsös telefonkarók közti távolságot Kis Laci sosem tudta lemérni, pedig olyan sokszor járt itt, hogy bőven akadt ideje számolni és spekulálni,

lépéssel akarta mérni, de akárhogy próbálkozott, sehogy sem stimmel, sehogy sem tudott elfogadható arányokat fölállítani. Sajnálta ezt, mert nagyon szerette volna lemérni, milyen messze van a várostól a szőlő, hány kilométert is kell gyalogolnia, amíg odaér.

A fehér, háromszög formájú karók sem segítettek.

Ezek is számozva voltak, de nem értette, mit jelentenek a számok. Még csak a telefonkarókhhoz sem lehetett viszonyítani őket, hol elhagyták azokat, hol meg lemaradtak mögöttük, de nem tudta megállapítani, melyik lerakásában történt aránytalanság.

A rejtélyek azonban, melyek az ő gyerek-képzületét olyan élénken foglalkoztatták, a felnőtteket alig érdekelhették, azok már nem értek rá, hogy ilyen gyerekségeken melázzanak útközben. A széles vállú, lebarantul bőrű fiatalember a szénaföldre sietve, ma reggel egy pillanatig sem gondolkozott a fehér karókra festett számok jelentőségén, fejében az a gondolat motoszkált, hogy jó lenne valahogy óracska időt szakítani szénagyűjtés közben vagy után: szedret akart szedni, egy csokornyai szedret az anyjának, mert az nagyon szerette, az őszibaracktól meg a szőlőtől is többre becsülte a hamvasra érett szederszemek ízét.

A szeder lenn nőtt a töltés melletti füzesben, a tavasszal vízzel megeltő, de májusra már rendszerint kiszáradó gubigödrök alján.

Ezeket a gödröket akkor ásták, amikor a töltés készült, azonban gát-szerű magaslatokat, utakat is hagytak bennük, ezeken keresztül árvíz idején is be lehetett jutni a füzesen túli szőlőkbe, a gödröket gyorsan beültették fűzfával — ez könnyen megfogja és bírja a vizet —, hogy a fák is védjék az ár erejétől a töltést. A fűzfaerdő és a Tisza között húzódik közvetlenül a városon kívül Kisbudzsák, messzebbre Kispána, aztán meg Koplaló. Kispána talaja homok, és az egészet szőlővel ültették be. Nagyon szépen fejlődik itt mindenfajta gyümölcs, csak az a baj, hogy termés mindig a Tisza szeszélyeitől függ; nemcsak áradás miatt, ez ugyanis árterület, semmi sem védi, az egész a folyó lerakódásából képződő, és a Tisza továbbra is igényt tart rá, magas vízállás idején nagy darabokat letép. Különösen, mikor a víz apadni kezd, akkor repedezik meg tíz méter mélységben is a föld, aztán néhány napra rá nagy robajjal zuhan, csúszik be a mederbe. Fák hasadnak ilyenkor kettőbe, koronájukkal lefelé, fél gyökérzetükkel fönnakadva lógnak a vízbe. Siralmas kép ez, nemcsak a tulajdonost, másokat is elszomorít a látása.

Reggel kilenc óra felé ment ki, már előbb, hűvösön is mehetett volna, de meg kellett várnia, amíg megszárad a harmat, és déiben, amikor már kibírhatatlan tűzzel sütött a töltésoldalra a nap, a rend alá dugta a villát, és bement az erdőbe, ing nélkül, egy rövid gatyva volt csak rajta, és ahogy a füzes hűvösébe lépett, rögtön meglepték a szúnyogok, nem győzött kapkodni a kezével; a sűrű füzes alatt mindig nedves volt a föld, magasra nőtt a szederszár, a szedrezők már sokfelé utat tapostak közte, de az idén korán lement a víz és bő termés lett, csak szét kellett hajtani a nagy, kövér indákat, és alul egész csokorban bújtak elő a szederszemek.

Kis Laciéknak Kispánában volt a szőlejük, közvetlenül a Tisza-parton, meredek volt ez a nyugati part, már évek óta szaggatta a folyó, és száz méternyi távolságra, északi irányban már majdnem a töltés oldalát mosták a hullámok, a veszélyt sejtve meg is jelentek ott a mérnökök, évekig méricskéltek, számoltak, a karókat, melyeket valamilyen titokzatos jelzéssel az egyik évben leraktak, a következő tavaszra már elvitte a víz. Az ő szőlőjükből is leszakad minden évben jókora darab, nyolc évvel ezelőtt vették és azóta már fele „elfogyott”, de Kis Laci bárhogy sajnálta is, hogy a korai csabagyöngyéből — amit a föld Tisza felőli végébe telepítettek — már alig maradt néhány tőke, mégis, ha őszinte akart lenni, be kellett ismernie, hogy örömet is talált a víz romboló munkájában, ha a forró napsütésben

kacsszás vagy nyesezés közben arra gondolt, hogy így mégiscsak rövidülnek a sorok, gyorsabban lehet egyet kerülni, előbb lehet inni, a hűvösre egy picit leülni.

A kispánai szőlők kis- és középparasztok birtokában voltak — csak egy nagygazdának volt öt hold földje, és egy tagban —, nem sok volt nekik, és igyekeztek alaposan, gondosan megművelni, sosem volt gazos a szőlők köze, a permetezést időben elvégezték, és mindig gondoskodtak a kacsszásról is, nemcsak a termés mennyisége érdekelte őket, magában a szőlőben is gyönyörködtek, szerettek megállni a sorok végében napfényes délutánon, és örömmel nézték, milyen szép kékek az egyenes, egészséges szőlősorok.

Mikor ért a szőlő, akkor aztán — mert sok munkát belefektettek — minden szemre vigyáztak volna, minden fürtöt meg szerettek volna őrizni. Pedig hát a Tisza-parton halászkok, kirándulók meg-megdezszmáltak a tőkéket, haragudtak is rájuk, és errefelé ez a szolás járta: Halászvadás, mind éhenkórász. Hogy védekezzenek, öten-hatan összefogtak, közösen könnyebben eltartottak egy csőzt, aki kutyájával időnként körüljárta a rábizott szőlőket, rendszerint öreg ember volt, aki kosztot, kevés pénzt és szüret után pálinkát kapott. Külön vigyáztak még arra, hogy érés idején a szőlősorok közét szépen elgereblyézzék, az így elsimított homokon meglátszottak a tolvajok lábnyomai. Kis Laci nem értette ezt. Úgy gondolta, aki lopni akar, nem sokat ad a gereblyezésre, az meg, hogy másnap a gazda meglátja a tolvajok lábnyomait, hogy kitanulmányozza, vajon férfi volt-e, vagy nő, felnőtt-e vagy gyerek, milyen irányból jött, és merre haladt, nem sok vigaszt jelenthetett. Nehezére is esett mindig a gereblyezés, de hát nem volt mentség, minden este el kellett végezni, hazaindulás előtt.

Úgy volt ezzel is, mint a bosztánnyal.

Apai és anyai nagyapja is bosztányos volt, a réti földeken termett legjobban a dinnye, de igazi nagy görögdinnyék csak Koplalóban nőttek. Kis Laci főleg apai nagyapjára emlékszik, ez a félszemű öreg — még fiatal korában favágás közben ütötte ki bal szemét — bottal járt, és botja végével kopogtatta, nézte, hogy érettek-e a dinnyék. A bosztányban a középben rendszerint üresen hagytak egy négyszögöl alakú teret a kunyhónak, ezt körülültették napraforgóval, nagy levelei árnyékot adtak, és a leszedett dinnyét hűvösre lehetett rakni.

Volt olyan nyár, mikor az öreg leköltözött, de volt olyan is, amikor csak a kutyára bízták a dinnye őrzését, a kunyhó elé kötötték hosszú láncra, azt remélve, hogy ha meglátja a tolvajokat, akkor majd ugat, azok meg erre elijednek, gondolva, hogy biztosan van budár is. Ez a trükk persze nemigen vált be, a rafinált dinnyetolvajokat ilyen ártatlansággal nem lehet elriasztani, egy nyáron meg egyszerűen agyonütötték a kutyát. Nem értette a dinnyejegyzés értelmét sem, gyerek eszével is nevetségesnek tartotta, hogy ha a dinnyékre rákörmölik a tulajdonos nevének kezdőbetűit, akkor nem merik ellopni őket. Aztán megmagyarázták, hogy ezt azért kell csinálni, hogy rakodásnál, az állomáson megismerjék a lopott dinnyéket.

De mikor az öreg meghalt, abbamaradt, megszakadt a bosztánykodás.

A hagyomány azért nem veszett ki teljesen a családból. Minden nyáron gondosan félrerakták a jobb dinnyék magját, hogy hátha majd jövő tavasszal még ültetnek, a kiszáritott mag azonban csak ott maradt a padláson használatlanul. Így megy ez most, az öreg halála után öt évre is, Kis Pál tizenhárom éves fia dinnyeevés után kötelességtudóan viszi ki a pléhtányérba kapart dinnyemagot a kúthoz, a vályú szélére helyezi, vizet önt rá és kimossa, aztán fölviszi a padlásra, a galambketrec mellett

egy újságpapírra kiteríti száradni, mintha nem tudná, hogy ebből a magból sosem kel dinnye.

Most még nem érik a dinnye, de nagyban áll a meggysezon, és Kis Laci arra gondol, hogy az anyja őt most biztosan jó hideg meggykiszivel várja, közben a széles váltú, lebarnult bőrű ember már harmadszor rántja ki üresen a horgot, megcsikorgatva fogai között egy vaskos káromkodást, hogy ez a kurva hal már megint leette a horogról a kukacot. A mellette álló fiú, az öccse, meg is kérdi tőle, hogy menjenek-e már haza, de ő csak azt feleli, hogy várj, még egyszer megpróbálok, az anyja istenit.

Látszik rajta, hogy már jócskán ingerült.

Laci megfordul, hogy elmegy, de bicikli csöng előtte, nem lép ki az útra, úgy érzi, kellemetlen itt a jelenléte, ezt az embert biztosan bántja, talán szégyelli is, gondolja, hogy ennyit bajlódik hiábavalóan a kis vacak hallal, mintha ösztönösen megérezte volna, mit jelent itt most figyelmesnek lenni. A csöngető biciklista eldöcögött előtte, és ő felismerte benne a szőlőszomszédot, az öreg parasztember kosara fenekén őt szem őszibarackot vitt, néhány éve már, hogy megválasztották templomatyának, de mindenki tudta róla, hogy (noha dolgozik, mint a gűzű) nagyon fukar, a gyümölcsöt egy szemig kiviszi a felesége a piacra, ők csak azt eszik meg, amit már sehogy sem tudnak eladni, a rossz nyelvek azt beszélik róla, hogy a saját szarát is megenné, ha nem lenne bűdös, de hát az emberek sok mindent beszélnek, és ki tudja, nem az irigység mondatja-e ezt is velük, amiért a templomatyá szőleje a legszebb a környéken.

Laci még egyszer visszanéz a vízre, a lebarnult bőrű — ezt csak most veszi észre: szőghajú-ember megint bedobja a horgot, egészen előrehajol, hogy pontosabban eltalálja az előbbi helyet, a gyerek azonban már megindult, ferdén visszafordított fejjel lép előre, arra még kíváncsi azért, hogy ugyan kapja-e megint az előbbi hal, vagy most már jóllakott, közben valami különös érzés fut rajta végig, letről, a talpából indult ki, és mintha a nyelve alja is belebizsergett volna, de nem fáj semmije, nem lépett se tüsökbe, se méhecskébe, mint mindig, mikor itt megy el, a Vörös Bálint tanyájánál megint megugatta a nagy fekete kutya, a disznóól mögött is a szokásos, a forróságtól áporodott trágyaszagot érzi, aztán átugorja azt a kis árkot, amelyen a kis tanya ártézi kútjának vize csobog a kanálisba.

Utána még egyszer megfordul, nem áll meg, csak úgy, menet közben, bocsánatkérően, mintha mondani akarná: ne haragudjon, csak még egy pillanatot, a másik három embert szinte elítéli magában, azoknak eszük ágában sincs, hogy eljöjjenek, még le is telepednek a part fűvére, ő már elér a vasúti átjáróig, de még mielőtt átjutna, kiabálást hall, a szőghajú — és most már az arcát is látja —, hihetetlenül széles arcsontú férfi fön áll a parton, és onnan fenyegetőzik villával a kezében: a szedrem, az anyád istenit, eltapostad, te bűdös bitang!, jól hallja, hogy ezek a fohászadások neki szólnak, ám noha jól érti, hogy jaj, ha most elkaplak, azért nem ered futásnak, megy mint az előbb is, megszokott lépteivel, éppen csak nyugtalanabb, és mikor visszanézve látja, hogy a férfi már a villával fenyegeti, inába száll a bátorsága, de nem fut, mint ha úgy érezné, mintha az ösztöne azt mondaná neki, hogy úgysem lehet semmi baja, hiszen jót akart, figyelmes szeretett volna lenni, azért indult el, azért nem várt ott tovább, de hát a szándék...

A zsidó temetőhöz ért, a Kisrétből döcögtek fölfelé a gyümölcsös kocsik. A Kisrét is városi föld volt, de még a háború előtt kiadta magánosoknak a város, hosszú lejáratú szerződést kötöttek, és begyümölcsözték az egészséget, most jár le a húsz év, és azt beszélik, hogy a város nem újítja föl a szerződéseket, ilyenkor aztán szárnyra kel a mende-monda.

A bérlők között sok kisiparos is van, ezek és a parasztok is főleg vasárnap délutánra hagyják a gyümölcsszedést, ilyenkor érnek rá legjobban, és a hétfői hetipiac mindig a vasárnap délutáni időjárástól függ, ha szép idő van, sok a gyümölcs, ha esik az eső, akkor semmi.

De a piacnak külön és nagy jelentőségű meséje van, ez is sokat változott a háború után, és véletlen hozta-e, vagy éppen így természetes, hogy lényegesen hozzájárult Kis Laci egyéniségének megformálásához. Itt elsősorban a tyúkpiacra gondolunk, ennek a keretében tartották ugyanis a galamb- meg a nyúlpiacot is.

Szőges haját nézte, meg széles arccsontjait, aztán számolni kezdett, tizenkét év alatt azért alaposan megöregedett, gondolta, lakás kellene neki, a gyárnak meg van egy, egy üres lakás, azt nekem szánta, erre hirdettek pályázatot, kell nekik a közgazdász, és én vagyok az egyetlen jelentkező.

Az igazgató irodája kinyílt, és egy mosolygó arc beintette.

Sorok 1959-ből

Gulyás József

Úgy gondoltam, kimegyek a Dunára még egyszer,
mielőtt hazamennék.
Hideg, levélpörgető szél fut árva
labirintusán az utaknak,
s apró szidalmakat hord a koraősz,
és kis bűndöket a szívekben...
A város árnyéka lenne a vizen,
bennem semmire váró hajók,
tépelődnék, élnek, nézik az estét,
akárcsak én...
Ki kérdi meg, mit ülsz itt
az omló homokos Duna-parton...

*

Emlékemben futnak a zsákok,
s mintha a görögök alatt én zokognék,
a zsákok dalában én dalolnék...
A hajófenékbe lassú dobajjal tűnnek el
napok, évek és emberek...
Tele van elfojtott szitkokkal
és ifjúsággal a hajófenék...
Hé!... ne dobáljátok úgy a zsákokat,
ne emeljétek olyan nehezet —
belefájdul a szívem,
és, ó, meghalok, holtan...
Egykori zsákoló, még most is viszem magamban
a halott gyermeket, aki voltam...

*

Fentről nagy fölhők jönnek, s csönddel betellett hajók.
Én tudom, hogy ősz van, s hogy mért van ősz,

tudom azt is.
 Az őszt nem az őszben kell keresni —
 egy hamis baráti kézfogásban,
 egy kölcsönkért nagykabátban...
 Tudom, hogy honnan jön az ősz —
 egy meghalt virágból,
 egy elaludt részeg ember szájából a városszélről.
 Tudom, hogy hol van az ősz —
 belül a szívben,
 onnan jön ez a hideg, ez a rothadt illat,
 ez az iszapszag, ez a betegség.
 Ó, szent és utálatos szív!
 Ó, fordulj el, és ess össze zokogva, holtan...

*

A Dunáról fűrészesek jönnek,
 megállnak, beleköpnék...
 Esznek, fűrészselnek, mennek,
 nincs daluk,
 csak a szél pengeti a fűrész húrjait.
 Valami, valami más kéne,
 szentebb, izgatóbb,
 dühös káromkodás, kitörő robaj...
 Fűrészselnek,
 zümm, zümm az őszben,
 tovább mennek,
 zümm, zümm a télben,
 tovább, tovább... De ó, hát meddig?!

*

A harmadik napon kisírt szemeidért,
 a harmadik napon, mikor itt az ősz is,
 kicsit fonnyadt is, kicsit vén is, tört is
 mind a két kezem —
 bocsáss meg nekem...

Tudtam, mire ősz lesz, nem szeretsz majd.
 Az ősz hozza a bajt magával,
 szegény ősz, elszállt, sokhangú madárdal
 árva holt tengeren —
 bocsáss meg nekem...

Csalódás

Huszár Zoltán

*Az is piros léggömb volt.
Hiába hívtam,
vitte a szél, s elszállt,
hogy ne is lássam.*

*Irigylem a felhőt,
amely magához vonzza,
az ágot, melyen semmivé lesz.
Összetörném az eget, amiért kékell.*

*Kacér káprázat volt csak,
had szálljon hát,
úgyse köthetném zsinegre soha,
s mert piros, izzon új napként az égen.*

Találkozás a Tiszával

Huszár Zoltán

I.

*Egy leányra gondolok most,
ahogy nézem a Tiszát,
egy szépre, kinek őszemén,
századok röppennek át.*

Azt hittem, vár rám, vigasztal,
erőt ad ez a folyó;
még mást is hittem, de hallgat,
meg sem rezdül. Sárga tó.

Ha most itt lenne az a lány,
hajlongnának a dacos szilfák.
Egy ladik suhan erre inkább.

Utána vércsik. Elhalad.
Nincs mire várni. — Jégeső, szél,
romboljuk szét a gátakat.

II.

Zuhogj csak, áradj bennem, büszke folyó,
s te feszülő acélsodrony, el ne szakadj!
Fák buknak alá, recseg a part,
s egy kis gally gördül a hullámokon.

De már csupán dadogni tudok, mert nagy az iszap,
és káprázva nézem,
hogyan a messzeségben tenger fénylik,
balra a nap, jobbra városok,

hol lányok táncolnak — sok könnyű hab —,
kiknek vadul rikoltoz az éjszaka kürtje...
Miért legyen a Tisza tenger?

Allok a parton. Szürke az ég,
szürke az erdő, szürke a víz is.
Hó hull, és a könnyem.

III.

Mennyi tiszta víz ömlik el előttem,
lomhán hömpölyög végzete felé.
Elébe állnék, de erősebb a tenger...
Hát ami csak szép, minden az övé?

Mégis megnyugszom. Ez a folyó sose apad ki,
hisz ismét a zöld szín uralkodik itt, —
valamikor én is el akartam hagyni,
s most mohón hallgatom suttogásait.

Egy asszony jön velem szemben. Csalogat.
Fölhúzza szoknyáját térdén fölül.
Gömbölyű combjai rámragyognak.

Szinte látni, hogy az erdő is örül,
pompázó fái hajukat rázzák.
Várom a tiszavirágok táncát.

Víziók

Szirmai Károly

Az éjszakák motorosai

Az éjszakák félelmesen feküdtek végig a városon. Az utcák elnéptelenedtek, a lámpák nem égtek, a félhomályban szorongva áldogáltak a házak, senki sem merészkedett ki lakásából, s leeresztett redőnyöket arasznyira elhúzva, némán leselkedtek ki az utcákra, melyek szürke páncélos, mozdulatlan folyókként szeltek keresztül a várost.

Az emeletes ház lakói is ott leselkedtek, időnként karórájuk világító számlapjára pillantva, mert az éjszakák fekete sapkás motorosai a kései órákban indultak portyázásukra, éjfél után kettőig is rettegésbe tartva őket. Vajon ezúttal nem feljűk fognak-e lekanyarodni, vajon az éjszaka nem reájuk kerül-e sor?

Tizenegy felé egyre jobban erősödve, megszólalt jobb kéz felől a jól ismert motorkerepelés, mely leginkább egy csontokat fűrészelő gép tompán fogazott, egyenletes hangjára emlékeztetett. Majd sárga koponyájára húzott fekete bőrsapkában, s hátán fekete szárnyként kiterült gallerral, megjelent az első csontváz-motoros, s mereven fogva a kormányt, sötét szemüreges tekintetével elhúzott előttük.

Az előőrs, a portyára kelt éjszakai motorosok előkérelője volt ő. A többi fekete bőrsapkás, apró, tompán fogazott kelepeléssel s szikár csontváz-törzsével előredőlve — hosszabb-rövidebb időközökben —, hármásával, négyesével, ötösével, később jött utána, ezzel is fokozva az ablakoknál meghúzódók rettegését, akik szorongva gondoltak arra, hogy vajon hányan jönnek még, mikor ér félelmes fölvonulásuk véget.

A csontváz-motorosok — ellentétben a sebes iramban elkelepelő elsővel — lassítva, féket használva jöttek, fekete sapkás, sötét szemüreges koponyájukkal jobbra-balra tekintgetve, a némán áldogáló házak látszólag lehunytt szemű, leselkedő ablakait kémlelve, mintha azt mérlegelnék, latolgatnák, kik a soron következők, kik azok, akiket az éjszakai listára vettek?

De a csontváz-motorosok — meg sem állva — elhúztak előttük, és északnak kanyarodtak, távolabb eső utcákba, kerületekbe, ahol az emberek ugyanúgy nem hunyták le szemüket, s ugyanolyan rettegéssel leselkedtek ki az ablakokon.

Megkönnyebbülten lélegeztek föl. Ismét megmenekültek, ismét sikerült a rettenetes pribékek figyelmét elkerülniök — talán éppen legkedvesebb ismerőseik életének árán —, de elhurcolásukra gondolva, ez mit számított?

Elnyújtóztatták a hosszú állongásban megmerevedett tagjaikat, s helyet változtattak. Talán nemsokára vége szakad a portyázó kirándulásnak, s ruhástól, kimerülten ágyukra roskadhatnak, ha ugyan szabadító álomba dermedhetnek, s nem vonul föl fölgújtott képzeletük reszkető vetítővásznán a rémségek és borzalmak újabb sorozata.

A hátralevő időt számon tartva, újra karórájuk világító lapjára tekintettek, de szorongással eltelve látták, hogy még csak fél kettő, mert akkor még mindig jöhetnek — újra fölbukkanhatnak.

Egyre fokozódó nyugtalansággal lesték a másodpercek múlását, megsarkantyúzni vágyva az időt, hogy gyorsabb iramra kényszerítsék.

Ebben a túlfeszült, szívdobogásos várakozásban hangzott föl hirtelen jobb oldalról a csontok fűrészelésére emlékeztető egyenletes, tompán fogazott motorkepelés, és pár pillanatra rá, az utca elején megjelent sereg-zárónak az utolsó öt csontváz-motoros.

Míg szürkés világító törzsük lovagoló ülésben dőlt előre menetközben a gépen, fekete lyukszemű koponyájuk csikorogva fordult a ház felé, fürkészően végigsorjázva a lefüggönyözött ablakokat, melyek mögött, a sötétben, remegő lábbal álltak a leselkedők.

Csak azt hallották, hogy a motorosok lefékeznek, majd rövid szünet után, mely alatt tanácskozhattak, gépüket újra megindítják, s az épület felé kanyarodva, hirtelen megállnak.

Percek vagy csupán pillanatok teltek-e el utána, csak odalenn mintha mély nyikorgással kitarult volna a nagykapu, majd tompán koppanó léptek indultak a lépcsőházban fölfelé, egyre közelebb érve, egyre kopogóbbá válva, míg csak néhány fok választotta el őket az emelettől.

— Jönnék — suttogták, mutatóujjukat megszólasztást tiltóan szájukra illesztve, és rettegve néztek a következő pillanatban megkocogtatott ajtóra.

Árnyék

Bizonyára már előbb is jelentkezett, de nem vette észre. Tulajdonképpen barátainak tűnt fel először, amikor vendéglátó legénylakásában összejöttek. A városzéli, földszinti lakás előtt ugyanis nem volt se épület, se fa, se erdő, s amint az ebédlőasztalnál ülve, forró feketekávéjukat kortyintgatták, egyszerre mégis azt vették észre, hogy ablaknak háttal ülő barátjukra egy hosszú, halavány árnyék vetődik, s mintha valamiért megjelölné, megáll rajta mozdulatlanul.

Akaratlanul egymásra pillantottak, de tapintatból nem szóltak semmit. Hátha barátjuk nem is tud róla. A különös jelenség egyébként meghökken-tette őket. Nem tudták mire vélni, elfogadhatóan miképpen megmagyarázni. Csak attól fogva kedvük lelohadt. Az árnyék fenyegetően tolakodott be közéjük. Barátjuk megjegyzetté, megbélyegzetté vált. Már nem tudtak vele oly melegen, közvetlenül, folyamatosan beszélni. A jelenség eltávolította tőlük. Ha nem köbelezték volna őket társadalmi illemszabályok, legszíve-sebben fölkerekedtek volna, hogy elmenjenek. De hát egy ideig nem tehet-

ték. S bár utána este még együtt maradtak, érintkezésükben bizonyos figyelő résenállás jutott kifejezésre, mint akik nem tudják, hányadán is vannak barátjukkal, s állapota nem arra készíteti-e őket, hogy óvakodjanak tőle.

Azóta nem keresték, hogy találkozzanak vele. S ha olykor mégis összer kerültek, kényszeredetten kérdezősködve, csak azt nézték, miképpen szabadulhatnának tőle mielőbb. Ez hovatovább viselkedésükből is kiért, úgy-hogy észre kellett vennie. S bár változásukat nem tudta mire magyarázni, restellte, hogy utánajárjon. Csak barátnője tartott ki még mellette. De már ő sem sokáig.

Egy szombat délután ugyanis, amikor meglátogatta, hogy megállapod-janak esti műsorukban, beszélgetés közben hirtelen olyasmit vett rajta észre, amitől viszolyogva kiáltott föl.

— Mi van veled?

— Miért, mi volna? — kérdezte ő elcsodálkozva.

— Egy árnyék esett a hátadra, pedig az ablakok előtt nem látok sen-
kit, semmit. Nem értem... — nézett tehetetlenül maga elé.

— Hol, merre? — kapkodta a fejét.

— Állj föl, és fordulj meg, akkor meglátod.

S csakugyan, amint így tett, megpillantotta magán a hosszú, tenyérszerű széles árnyékot, anélkül, hogy magyarázatát tudta volna adni.

— Nem értem — mondta zavartan a férfi. — De hát mi történik körülöttem?

S kezdeti, magától értetődő csodálkozása szorongásba csapott át.

Barátnője hallgatott, nem sietett segítségére. Ő is a különös jelenség hatása alá került, s alig várta, hogy cigarettája végére érjen, fölállhasson, s a kellemetlenné vált helyről elszabaduljon.

— Én most megyek — jelentette be, ezúttal a megszokottnál hamarabb határozva el magát a távozásra. — És ahogy megbeszéltük — szólt vissza kifelé indulóban, inkább csak azért, hogy mondjon valamit, és föllélegzett, amikor kilépett az utcára, s megszabadult a viszolygó érzéstől, melyet a barátjáról eső árnyék keltett benne.

A megbeszélt estét csak kényszeredetten töltötte el vele, mert nem szerette volna ebben az állapotban megbántani, de a legközelebbi találkára már nem ment el, éppúgy került az eset óta, mint valamikori cimborái.

Ő csak most jött rá, hogy miért hagyták el sorra, de semmit sem tett, hogy visszaszerezze őket, tisztában volt vele, hogy úgyszólván hiábavaló lenne minden kísérlete, mert megjegyzetté, megbélyegzetté vált, aki elől, mintha valami rettenetes betegséggel volna megfertőzve, óvakodva tér ki minden ismerős. Nem, nem akarta látni gyanakvó, bizalmatlanul résen álló tekinteteket, mely talán a lappangó téboly torz vigyorát lesi szemében.

Csak az irodabeliekkel és idegenekkel érintkezett még, akik nem tudtak titkáról, s akik közt megbélyegzettségével, rejtőzködve, még meghúzódhatott. Csak köztük s a tömegben érezte magát biztonságban, odahaza már nem, ki volt szolgáltatva a délutánonként jelentkező árnyéknak, amikor besütött szobájába a nap. Ilyenkor szinte odaragasztva ült székében, mintha ismeretlen igézet fosztotta volna meg ellenállásától.

De sokáig nem maradozhatott el, s szinte valami hipnotikus parancs-nak engedelmességgel indult délutánonként hazafelé, hogy az ablak előtti karosszékre ülve, mint valami fekete mágikus sugárzásnak, odatartsa magát a reávetődő árnyéknak.

Egy nyárvégi délután is így indult haza, hogy szokása szerint beüljön karosszékre, de többé nem tudott felállni, elmozdulni, a testén fekete pántként végighúzódozó árnyék végképp odatapasztotta. Így találta a rá-köszöntő reggel.

Szomjúság

Branko V. Radičević

Az asszony és az ő éjszakája volt ez. Várták, hogy a szomszéd elaludjon. Ha elalszik, ő majd egyszerűen odalopózkodik a ciszternához. Lassan leengedi a vödört. Vízet merít. Annyit, hogy megmosakodhassanak. Csak annyit. Egy cseppet se ivásra. Pedig nyelve megvastagodott. Majd csipkebogyót szopogat. És az asszony is. Istenkáromlás lenne vizet inni. Pedig innák, ahogy a föld se issza. Bőrükkel innák.

- Innál-e vizet? — kérdi.
- Innék...
- De az istenkáromlás lenne!
- Istenkáromlás.
- Mit szólsz most: innál-e?
- Nem innék — sóhajt az asszony.

A hold már a kopár hegy fölé emelkedett. És az ablak alá jött. A férjnek úgy rémlett.

Fájt a szeme. Mentailatot érzett. Igen, az asszony illatát. Sajgásig érzi az illatát. Szeretné feledni. És gorombán rászól: Menj innét, nagyon illatozol, ez fáj... kérlek, menj innét.

Az asszony felsóhajt.

Ő pedig gyanút fog: lehet, hogy csak inni akar. És utána aludni. S noha még nem egészen férj, nem szánná, a sértett férj gyanúja miatt, arcul ütni.

- Te nem akarsz? — kérdi.
- Mire gondolsz?
- Tudod, mire gondolok...
- Akarom, amit te akarsz...
- Akarsz vizet inni?
- Nem akarok...

Dühös lett magára, hogy gyanakodott. Vajon ennyire mentaillatú volna, ha nem akarná? Felkészült. Tegnap este is készenlétben volt. Az elmúlt éjszaka is. Ugyanúgy illatozott. Megesküdtek. S már mint férj és feleség kellene, hogy aludjanak. De ez az átkozott szomszéd nem akar elaludni.

- Mióta várunk? — kérdi.
- Már három éjszakája.
- Mit gondolsz, a víz mellett alszik megint?
- Nem tudom, hol alszik.
- Átkozott legyen, ha megint ott alszik!
- Ne szitkozódj, kérlek, az mit sem ér...

Ekkor fölkel, és a vödört kereste. Az asszony megremegett. Ő meg zajt csapott a sötétben. És káromkodott. Aztán kiment. Elindult a saját ciszternájához. Fölemelte a födelét. Belenézett. Semmi. A víz nem csillogott. Pedig ő azt hitte, hogy csillogni fog. Visszatért a házba. Ledobta a vödört. Azt mondta: megint semmi. Nincs víz. És utána furcsán bámult az asszonyra. Rekedten mondta: víz nélkül is lehetne. Erre az asszony megtántorodott, mintha ájulás környékeznél. Nem. — Lehet, lehet. Ha mondom, hallottam: lehet. De az asszony továbbra is a falhoz lapulva maradt. Kezével védekezésre készen.

Ez az átkozott szárazság. A folyócska kiszáradt. Pedig nemrég még az ajtófélfánál lehetett kikötni. A ciszternákban felfehérlettek a kavicsok. Ha nyelvvvel nyaldosnák is fel az aljukat, szárazak maradnának. Csupán a szomszéd ciszternájában van néhány vödörnyi víz. Az megőrizte. És most álmatlanságával védelmezi. Kifekszik a ciszterna elé. Közéltsd csak meg. Megöl. Ilyen ő. És mit kezdhet vele ő, a fiatalember, ki éppen hogy meg-nősült? Ha megkéri, kineveti.

— A szomszédnak is van felesége — motyogja a sötétben. — Mit tenne ő, ha a mi helyünkben volna?

— Ugyanazt, amit te — feleli az asszony. — Várna... Íme, mit tenne. Te pedig a ciszterna előtt aludnál... és úgy védelmeznéd...

Az ember köpni akar. De nyelve száraz, csak horzsolja az ínyt. A menta még erősebben kezd illatozni. Megint rábámul feleségére. Gyere, mondja, víz nélkül is lehet. Nem tudja meg senki. Mondom, ez a mi titkunk... Nem tudja meg senki.

De az asszony a falig hátrál. Kinyújtja kezét: tudni fogja az isten...

Ő megint köpni akar: hodzsa sarja... hodzsa lánya... De túrtözteti magát. Horzsol a nyelv. Mintha homokon gázolt volna.

Fölkel és az ablakhoz lép. A szomszéd ciszternája balra esik a cserénytől. És mintha hűvösség áradna onnan. Egy pillanatra megfeledekezik feleségéről. Szomjúság gyötri. Lehunyja szemét. Mintha csak hús, csörgedező vizet érintene az ajka. De mikor megérinti a vizet, forró levegőt hörpint. Az asszony mintha megérezné, mi zajlik benne, felzokog. Ő feleszmél. És beleharap a kesernyész, vad csipkebogyóba. Átjárja a savanyúság. A szomjúság elillan.

— Szörnyű — mondja —, hogy a vízre gondoltam.

— Nem szörnyű — vigasztalja az asszony.

— Mintha megloptam volna...

— Az bűn.

— Tudod, amire nekünk kell, nem bűn...

— Nem bűn — mondja az asszony bágyadtan.

— Szerelmünkhöz lopjuk...

— Igen...

— Nem bűn...

— Bűn lenne, ha ivásra lopnánk.

— Bele se mártanám a nyelvem.

- Én se kóstolnám meg.
- Egy csöppet se, hitemre...
- Egy csöppet se...

Mint a bűnös, úgy érzi magát. Az asszony vár. Ő pedig semmit sem tehet. Egy csöpp vizet se képes szerezni. Valóban tehetetlen. Ezért megfogadja magában: ma éjjel annak meg kell történnie... különben... visszaadja a szüleinek... szégyenszemre.

Így fogadkozott. S aztán felállt a székről. Mindamellett, hogy az idő nem volt támadásra alkalmas, elhatározta: elindul. Odalopakodik a ciszternához. És megpróbál vizet merni. A szomszéd még nem jött ki a házból.

Neki is fiatal felesége van. Lehet, hogy segítségére lesz az isten ebben a lopásban, amely nem is lopás.

- Te várj — mondta. — Én pedig megyek.
- Az asszony semmit sem szól.
- Rettegsz?
- Várj még...
- Nincs erőm a várakozásra...
- Tudom, hogy nincs...

Ő megint arra gondol, meg kellene nyerni, hogy ráálljon az átkozott víz nélkül is. De fehérben látja. Patyolat fehérben. Legyint hát, és elmegy.

A medence közelébe lopózkodott. Csendesen. A kerítés mentén. Am a cserénytől a szomszéd kerítéséig egész holdvilág-mezőség van. Arra gondol: hasravágódik. És — csöndesen — négykézláb... De az nem lenne férfias. Az asszony nézi. Nézi, és egyre jobban átítatja a mentaillat: reménykedik. Ilyen a szokás, az átkozott: szerelem után — fürdés. Hogy távozzanak a vétkes. Hogy tiszta maradjon a test. És tiszta a lélek. Így rendelte valaki. És neki emiatt a szomszéd ciszternájához kell vonszolnia magát. És férfinak kell lennie. Csendesen. Már a kerítésnél van. S íme, féllábbal a deszkára lendült. És már másik lába is a levegőben. De a menta is áttört a falakon. És utolérte az ugrásban. Megérezte a szagát. Valószínűleg az asszony reszkető szeme ez.

A szomszéd pedig — egyenes és szikár ember — nevetett a lakodalmon. Lehet, hogy már akkor tudta, mi fog történni. Hangosabban nevetett, mint bárki a násznép közül. Ez jutott eszébe. És megállt. Pedig a ciszternáig már alig húsz lépés. De a ciszterna a szomszéd ablaka előtt van, s az kinyílt, mint egy szem. Mint egy nevető szem. És ő visszafordulna. De az illat már sebez. Mint a sikoly. S jól sejti: nincs visszatérés. Bármennyire is egyenes és szikár a szomszéd. És ha tudta is, hogy mi fog történni. És várja a holdvilágon. Ha elébe toppan is.

És már itt van a medence előtt, s az valóban hűvösséget lehel. Letérdel, felnyitja a fedelét. Leereszti a vödört. S többé semmire sem gondol. Csak retteg: nem csal-e a vízcillám, mely mintha érintené az ajkát. És ivásra csábítja. A víz és a bádogg csattanását figyeli. A csörgedezést. Majdnem felkiált, hogy vizet érez. Megfeszíti a kötelet. Hallgatózik. Csorog a víz a beton fal mentén. Lefolyik. Leömlik. Csobognak a cseppek. Hullámszik a vízfénék. S íme, már kézzel fogja a vödört. Vigyázva kiemli. Mintha csak saját csupasz, repeső életét tartaná kezében. Már húzódik is a kerítés felé. Most fog az illat... De a holdfényben ember magasodik. S ő felismeri szomszédját. És rávigyorog: ez a víz... És a szomszéd is vigyorog: az én vizem. S ő mind hókámban mosolyog: kell nekem. Ekkor eltűnik a mosoly. A szomszéd egyenes és szikár. Fogja a kezét, amelyben a vödör van. És el akarja venni.

Egy pillanatig teljesen józanul, érthetőn mérlegelik egymást.

- Mit jelentsen ez? — kérdi a szomszéd tompán.
- Vár az asszony — feleli ő.

— Mióta vár? — kérdi a szomszéd, s mintha furcsán megváltozott volna.

— Harmadik éjszakája...

— S te az egész idő alatt leskelődsz a ciszternámra?

— Ez a harmadik éjszakája.

— Nehezedre esik? — kérdi a szomszéd egészen szelíden.

— Te is megnősültél... segíts, ha van szíved.

— Van szívem — feleli a szomszéd.

— Akkor engedd meg, hogy elvigyem a vizet...

— Nem tudod megvárni az esőt?... Még ma éjjel eshet...

— Nem várhatok, engedj, ha van szíved...

A szomszéd olyan nyílt szavú volt, mint tíz nappal ezelőtt, amikor senki sem beszélt a vízről.

— Épp olyan alhatnékod van az asszonnyal, hogy nem bírod ki?

— Úgy van, láthatod.

— Víz nélkül nem akar?

— Hallani se akar róla...

— S te nem bírod kitartani... először lennél az asszonnyal?

— Először...

— Ha úgy van, akkor eredj! Az én feleségemhez. Ott van az én feleségem... Az nem ügyel, hogy van-e víz vagy nincs. Tudod, mennyire szeretem. Alig hogy mi is egybekeltünk. De ott van neked a feleségem. Eredj, és aludj vele. Odaadom a feleségem, érted-e, de vizet, azt nem...

Már nem is látta a szomszédot. Egybefolyt a holdvilággal.

S a hangja magas volt. Magas.

Szűcs Imre fordítása

Táj

Derűs István

1.

*Őstől unokáig áramlik szét bennem
az élet,
s bennem mardos a rezgőnyárfa
viharzizegése is,
mikor a szél egyenként tépi le
ezüstlő, remegő levelét...*

*Fehér falu látszik a táj közepéről,
s mellette a fák sorakozó, kövér rendje,
s mögöttük szelíd folyó
árad.*

*Tücsökmuzsikájú csend ölelgeti
a tájat,
s a nyárdélután füledt melege
a hereföld fölött megállt,
míg pihegő kis gyíkok torkán rémes
ritmust dobol a délibáb...*

*Pillekönnyű éj terül a tájra,
s elfekszik
a füves tereken kevélyen...
Báránybégetésű csönd hull
a porcfülélegzésű útra,
és a szénaillat erős gőze szálldos
a fattyazatlan kukoricások
bajuszzeivel...*

A tájat feledni nem tudom!

Nyárforróságú katlanokban lobog a rőzse,
fortyog a víz az üstben:
poros testű apám is megjön,
s úgy érzem, hogy vonatdübörgésű lépteitől
remeg a föld is...

2.

Tiszahömpölygésű, sötét felhőlombok
úsznak az égen,
s levegő után kapkod a táj,
a halak a rétből az iszapba bújnak,
a pókok, a tücskök, a hangyák
lepakolnak apró házaikba,
mert a nap is bújlik,
a vetés vár,
s elalélt a gyöngéd estikehad...
Hopp!
Ostorcsattanású villámok cikáznak,
s hasítják a felhők vásznát széjjel,
s aztán hullik a jéggonoszságú
pikkelyük a földre...

Aztán kisüt a nap, a disznók ázott
szőrrel rini kezdenek,
csillog és remeg a táj:
rángó testén látni, hogy zokog,
és letört kukoricakarjaival
bágyadtan magába mered...

Ezért izzadtunk?!

S a rövid délután eloson,
és lehullik a tömör, komor éj,
a jószág öntudatlan boldogsággal aljaz
az ólban,
s aztán elpihen csendben...

3.

Nagy, izzó szemekkel ébred a nap,
s az újra induló élettáj fölött
röpdős a fecske,
s a búzában hallatszik a tompa pitypalatty...

Az élet újra elindul,
s a kis hangyák terhes bábokat cipelnek
fölfelé, a fényre!

Békét kötöttem önmagammal

Részlet

Foky István

Valaki azt mondta, hogy megbocsátanak
mindent az emberek, és
a szeretet vacak rongy,
árulkodása világtalannak a fényre
meddő asszonyok forróvérű gyerekekre.
Pedig mennyi hitszegés kerül
az emberek feléd nyújtott markába.
Én nem érzem magam világtalannak,
sem gyermektelennek.
Csak látom, hogy a vizek ingeink
szennyét mégis elviszik, ahogy
lelógó mellükkel dörzsölik az olajos,
megunt hétköznapiakat.
A földek estelenként beballagnak a
férfiakkal, és
a csatakos lábbeliek,
ezek a számunkra élettelen élő bőrformák,
nyitott szájjal sóhajtanak alattunk, ha
álmot vet fölénk a halász, aki
kievezett törvényt ülni nehéz vizekre.
Ne csendesedj le!
Ne csendesedj le, álmaim csörgő koszorúja, mert
a mi utcánk mindig szomorú volt, és
ez az utca most dalol a Nap szavaival,
az érző emberek tekintetével és
a virágok illatával, mit
élvezünk minden tavasszal, ha szemünkben

felfénylik a bizakodás
az új megvalósulásokban.
A hideg tetemeket pedig, ezeket
a befalazott gondokat, vigyétek szépen
elásni, hiszen
mindig volt, aki kereste a szomorúságot, de
még több, kinek eszébe juttatja az elsüllyedt hajó
az elérhetetlen aranyat, mit
ha jó helyen tud, övé a bizalom.

•

Tegnap álmomban nagy halakkal harcoltam.
Valaki azt mondta, hogy ez betegséget jelent.
Így a babona is meglátogatott,
és eltátotta szörnyű, nagy állkapcsait, hogy
szájüregéből öldöklő fogak villanjanak elő.
Homlokán kidagadt egy ér,
ez a kiapadni készülő, vén folyam, melyen
korhadt bárkák ezrein
eltévelygtek ismeretlen barátaink, hogy
többé hírt se halljunk felőlük.
Ekkor békét kötöttem önmagammal.
Nem ismerem többé a vigyázzaállást,
a színtelen arcok vívódását
csillogó hajnalokért, mikor a Nap,
ez a büszke, fénytollakkal teletüzdelt madara
az életnek, feltűnik mesteri szimbólumként
a békétlenek előtt.
Leültem a ház elé egy akáctuskóra, és
végérvényesen elhítettem önmagammal, hogy
a laponon, ahol kismalacok túrják
gyermekeink csillagvárát —
az a sok csalán nem mind hangyasavba mártott
átkozója a csodás természetnek.
Így ért kezemhez a hajnal,
melyen anyám simogatása olyan éktelenül fáj,
mintha az utolsó teknőcske lisztből dagasztaná
maroknyi kenyérrevalót árvo gyermekeknek.
Békét kötöttem önmagammal, Barátom!
Szóltanul, esdeklőn, kicsit bénán, de
mégis fürge indulattal, ha kell.
És a messzeségből, ahol a jószágot sejtem, valaki
keblére húzott szeretettel. Ezért kötöttem békét
önmagammal, hiszen az ember
mindig önmagával kezd a napot.

Útijegyzet diák módra

Saffer Pál

Tanító, nevelő még sohasem voltam, tehát tanulmányi kirándulást sem vezettem soha.

Igy talán érthető lesz, hogy amikor kinyitottam az autóbusz ajtaját, és tizennégy gyermekszempár rámszegezett tekintetével találkoztam, kezdtem magam kényelmetlenül érezni; annyira nyílt kérdés volt a tizennégy tekintet, és én annyira nem tudtam rájuk mit válaszolni, hogy úgy éreztem magam, mint aki csalás bűnében vétkes.

Hogy mi volt a kérdés, azt abban a pillanatban valószínűleg egyikünk sem tudta volna megfogalmazni, de abban bizonyosak voltunk, hogy a válasz, amit én adhatok, nem az, amit ők várnak.

Az autóbusz előtt a szülők álltak indulásunkra várva. Hátha ők is érzik, hogy mi nem értjük egymást, és egyszerűen „tolvaj!”-t kiáltanak: megkérdezik, hogy miért és milyen jögon visszük el egy hétre gyerekeiket, ha tudjuk, hogy ki nem mondott kérdésekre úgysem adhatunk kielégítő választ.

Nem maradt más hátra, mint behúzódni a nagy autóbusz eldugott sarkába, magányosan, és hallgatni velük együtt, amit az útmenti világ mond, és amit ők a világnak válaszolnak.

Igy készültek ezek a jegyzetek.

Az ódon kalemegdáni várfalak között lassan, szinte kedvetlenül vonul a gyermekcsoport. Legtöbbjük már járt itt, nem is egyszer. Nem érdekes. Érzem, hogy ezt minden kertelés nélkül meg is mondanák, ha nem tekintenek ezt kezdetnek, bevezetőnek az igazi utazás előtt.

Amikor fölérünk, a Száva-torkolat látványa kissé fölélénkíti őket, de még inkább az, hogy az egyik fiú fényképezni kezd. És azt is érezni, hogy ebben nem maga a fényképezés az érdekes, hanem az, aki fényképez. Mert a többi fiúnak is van fényképezőgépe...

A lányok körülállják, hízelegnek neki, kérik. Ők is érzik, hogy ez nem olyan, mint a többi: elegáns, jól öltözött, udvarias és hűvös. Vagy nem is hűvös, inkább kiegyensúlyozott, magabiztos. Furcsa ennek a tizenöt éves leánykének az angolos spleenje, és azon gondolkodom, hogy vajon honnan szedte és mit jelent: külső máz csupán, vagy belső tartalom is? A kislányokat azonban szemmel láthatóan nem foglalkoztatják ezek a kérdések.

A Hadtörténeti Múzeum sétányain járunk.

— Itt nincs más, csak tankok és ágyúk? — kérdezi csaldódtan egy gyerek.

Meghökkenek, és úgy vélem: jogosan, mert ez a társaság egy pályázat nyertesiből verődött össze — a pályázat pedig a népi forradalom nevezetes eseményeit és helyeit tárgyalta. És ezek most azok, akik tudtak, akik jól feleltek...

Érzem, hogy most jönne az én szerepem, most kellene valamit mondanom nekik, de az iménti kérdés belém fojtja a szót. Egyszeriben sötét szakadékként érzem azt a huszonvalahány esztendő, ami elválaszt tőlük. Ők tizenöt évesek, én pedig...

De talán mégsem lehet ez az oka...

Hiszen én még ma is emlékszem a gyermekkoromban hallott első világháborús katonamesékre, olyan élénken, hogy különösebb megerőltetés nélkül tudom megkülönböztetni itt a múzeum sétányain a K. u. K. mozsarakat és tábori útegeket. Bennem a fehérkockás pajzs a lelőtt repülőgép farkán minden megerőltetés nélkül társul az usztasa vérengzések emlékével, és minden megerőltetés nélkül bukkan fel bennem egy fénykép, amelyet valaha talán a — *Tolnai Világlap* jában — láttam; és ennek alapján a gondolat, hogy Hitlerék nem nagyon kényeztették szövetségeseiket, mert lám, eladták nekik az elavult 1936-os vadászgépeket...

Engem ezek a roszdás vasak az idők kontinuitására emlékeztetnek. Lehetséges lenne, hogy ők valóban nem látnak itt mást, csak ócska, roszdás vasat?

Vagy talán nekik megvan magukban a maguk külön meséje erről az elzúgott forradalomról?

És ez bizonyára természetes. A forradalom szó ennek a nemzedéknek nem egészen azt jelenti, amit nekünk. Nekik a fegyveres harcon kívül sok minden egyébbet is jelent, amiből mi kimaradtunk, mert az évek elfutottak.

Az volt az érzésem, hogy jóindulatúan, megértő unalommal hallgatják a bármennyire is igaz, de kissé hiú mesénket a nagy esztendőkről, azzal a jóindulatú megértő mosollyal, amellyel mi is hallgattuk a régi öregeket, és amelytől már csak egy lépés a vállveregetés, hogy:

— Jól van, jól van, az akkor volt, mi majd azért mégis a magunk módján csináljuk...

És az is volt az érzésem, hogy épp ezért nekünk nem szabadna botfűlünk-

nek maradnunk, és valahogy másképp kellene mesélnünk a mesénket, valahogy az ő életük ritmusára...

Ha a múzeumban meghökkenem, volt úgy, hogy egy kicsit szégyelltem is magam:

Amikor megérkeztünk éjjeli szállásunkra, a szünidei szövetség vadonatúj, fényűző szállodához hasonló otthonába, én a meghatottságig lelkesülten néztem a nemes vonalú, csupa üveg, csupa fény épületet, a szép szobákat, az üvegtől és nikkeltől csillogó ebédlőt, a sűrűgő-forgó és minden hangos szó nélkül szigorú fegyelmet és rendet tartó fiatalokat, akik itt, egy-két napra, átutazóban az ország minden tájáról összesereglettek; összehasonlítottam mindent a magam ifjúságával, és szerettem volna felkiáltani, hogy milyen szép, szerettem volna mindegyüknek elmondani, szerettem volna megértetni velük a különbséget a között, ami volt, illetve, ami nem volt, és e között az üvegpalota között.

Azután láttam, hogy ők, minden megilletődés nélkül, egykedvűen birtokukba vették az üvegpalotát, mint akinek az ilyen a legtermészetesebb dolog a világon, valami, ami van, mint a víz és a levegő... És elkezdtem kételkedni a saját lelkesedésem őszinteségében, taglalni kezdem, hogy mennyi benne a lelkesedés és mennyi benne az újgazdag parvenü kérdésese — és hallgattam, mert attól féltam, hogyha beszélni kezdek, a fiatalok csak ezt az utóbbit érzik ki a szavamból.

S ha már a fiatalokról beszélek, róluk is szólnom kell, akikkel találkoztunk az úton, és akik hozzátartoznak ahhoz a világhoz, amelybe ilyen váratlanul és készületlenül csöppentem bele.

Szólni akarok mindenekelőtt Mijórról aki ott várt bennünket a belvárosi ifjúsági otthon előtt, mert nem „felejtette el” tíz nappal ezelőtt érkezett levelünket.

Ha most azt mondom, hogy ebből a szerény, kedves és csendes fiúból sugárzott az intelligencia, a magabiztos öntudat, a kiegyensúlyozottság és a jóindulat, akkor valaki azt felelhetné, hogy szílamokat szajkózok. Pedig így volt. Más kifejezést nem tudok rá találni.

Mert az, amit még elmondhatnék róla, csak annyi, hogy találkozásunk pillanatától kezdve többé nem vált el tőlünk, feltűnés és hangos szó nélkül elintézett mindent: élelmet, lakást a csoportnak, kirándulást és mozijegyet, és este, befejezésként összecsődítette az ifjúsági szervezetet, hogy tisztelutunkre műsoros esttel egybekötött táncot rendezzenek. De ezt tulajdonképpen nem látta senki, mert Mijo végig ott volt a fiatalokkal, együtt játszott velük társasjátékot, nevetett a tréfákon, és az sem zavarta különösebben, ha a fiatalok, róla megfeledkezve, olykor magyarrá terelték a szót, amit ő persze nem értett...

Csak egyszer láttam, hogy zavarba jött: este, az utolsó táncnál, amikor az egyik nagybacska lánnyal cédulát cserélt. Hogy mi volt a cédulákon, azt nem nehéz kitalálni: megadták egymásnak címüket, hogy levelezhessenek. De Mijónak még a füle is vörös lett belé.

Amikor a búcsúzásnál meghívtuk, hogy látogasson el hozzánk, szabadkozott, hogy mostanában nem jöhet, mert az autóútra megy — mint egy ifjúsági brigád parancsnoka. De ezt már másoktól tudtuk meg.

Dragannal Kragujevácon találkoztunk. Mindenekelőtt bocsánatot kért, hogy nem állhatott nyomban rendelkezésünkre, mert ugyanakkor még egy vendég járt a városban — Tito.

— Nagy dolog ez! Tudják, hogy tíz esztendeje nem járt nálunk Tito elvtárs?

Azután elkezdődött az előadás: pontosan megtudtuk, hogy milyen ipari műhelyek működtek Kragujevácon valamikor, és mennyi volt a munkanélküli, megtudtuk azt is, hogy a kragujeváciak annak idején bizalmatlanul fogadták az autógyárat, mert:

„Ezeknek az embereknek már a dédapjuk is fegyverkovács volt, és el sem tudták képzelni, hogy ők holmi „fityókkal” szöszmötöljenek...”

Ezek után megismerkedtünk az autógyár kibővítésének terveivel, a kragujeváci lakásproblémával, a város vízellátásával és még annyi mindennel, hogy elsorolni is sok.

Számok, adatok röpködtek a levegőben, és amíg városáról beszélt, Dragan szeme úgy csillogott, hogy abból megérthettük: fel sem tételezi, hogy valakit ne érdekelnének ezek a részletek.

És igaz volt — titokban figyeltem a fiatalokat —, szinte megbűvölten hallgatták. Milyen jó is lesz — gondoltam — ennek a városnak, ha majd az ilyen Draganok kezébe kerül a kormánykerék.

Azután befejezte az előadást, és egyszerűen kedves, vidám házigazdává változott, velünk tartott egész nap, estefelé együtt mentünk bevásárolni vacsorához valót és cipelte a kenyereket, kijött velünk a šumaricai táborba, és nagy bocsánatkérések közepette, mert jobb elhelyezést nem biztosíthatott, együtt aludt velünk a nyári záportól nedves sátrak alatt.

Užicén Nikolának hívták, s hogy bennünket vezessen, otthagya a történelemlétkönyvet. Azt mondták, hogy az a szerelme. A város története. Fönn a Kadinjačán ezt be is bizonyította: szinte minden harcok helyét megmutatta a csataterén. Halkan beszélt, és mindig úgy, mintha személyesen is ott lett volna annak idején. Csak az egykori Nemzeti Bank föld alatti trezorjainál, ahol valamikor a partizán fegyvergyár volt, ott csuklott meg kissé a hangja. Az ő apja is ottvesztett a német diverzánssok által előidézett szörnyű földalatti robbanásban.

Azután elbűcsűzött, ahogy jött, szerényen, szinte észrevétlenül, mintegy ellentétként a hangos, csákányoktól, szökalapácsoktól és motorzúgástól visszahangzó, megbolygatott méhkásra hasonlító városnak, ahol akkor, úgy látszott, kő kövön nem marad, mert készülnek az évforduló ünnepeire.

Sarajevóban Smail volt a neve, filozófiát és művészettörténetet tanul, szabad idejében szindarabot rendez, és addig nem hagyta nyugton a telefont, amíg fel nem hívott minden internátust, hogy bennünket elhelyezzen. Mert félreértés történt. Két nappal későbbre vártak bennünket.

És ekkor láttam valamit, ami a régi mozgalmi időkre emlékeztetett:

Az egyik otthonban volt hely, de nem volt ott az igazgató. A lakásán sem találta — elment valahova a városba. Következett egy rövid megbeszélés, és az ifjú aktivista húsz perc alatt hozta az igazgató névjegyet, rajta az írásos engedéllyel; hogy hol találták rá a két-százézeres nagyváros hangyabolyában,

arra jellemző volt, és az öregek felé kissé cspős a válasz;

— Tudtuk, hogy szereti a boroskát és a csevapcsicsát.

Közben tovább működött a telefon, és a végén Smail így szól:

— Két otthonban biztosítottunk nektek helyet. Nézzétek meg mind a kettőt, és amelyik jobban tetszik, ott aludjatok. Reggel nyolckor pedig két ifjú vár majd itt benneteket, hogy megmutassák a várost. Ne haragudjatok, de most mennem kell az autótúra induló brigádunk parancsnokságába. Megbeszélésre várnak.

Ennyit mondott és mosolygott.

Dobojban Pajónak hívták, és épp akkor érkezett vissza egy hosszabb útról. Levelünkről nem tudott semmit, de ez nem zavarta: tíz perc alatt megvolt a helyünk a hotelben, és további tíz perc múlva már másztunk felfelé a doboji várdombra, hogy onnan vessünk egy pillantást a lenyugvó nap sugaraiban fürdő, folyók ölelte városra, és meghallgassuk a sebtiben előke-rített ifjú költő és történész előadását...

A vacsoránál az étteremben a zene-
kar csárdást játszott, és Pajo melegen érdeklődött a magyar nyelv titkai iránt, miközben kibökte, hogy katonakorában — nem is olyan régen — milyen remek dinnyéket evett Kupuszinán. Természetesen, a zomboriak ettől kezdve földi-ként kezelték.

És reggel, indulás előtt, ő is ott volt az autóbuszban, mindenkitől külön-külön elbúcsúzott, és mosolygós arccal további szerencsés, kellemes utazást kívánt...

Sorolhatnám őket még tovább is, hiszen sokan voltak, akikkel megismerkedtünk, akik fáradoztak körülöttünk, de azt hiszem, ahhoz, hogy megbizonyítsam a felfedezést, ennyi is elég.

A felfedezés pedig annyi, hogy ezek a fiatalok külön világot képviselnek. Műveltebb, józanabb, fegyelmezettebb,

dolgosabb, öntudatosabb világot, mint a miénk.

Valaki talán csodálkozni fog azon, hogy ezt felfedezésnek tekintem, és azt mondja majd, hogy felfedeztem a spanyolviasszt — hiszen ezt már évekkel ezelőtt megállapította mindenki privátim és nyilvánosan, de most — leg-alábbis ami engem illet — nem erről van szó.

Valamikor — szerbül és magyarul — előszeretettel olvastam útleírásokat. És aki azokat olvasta, az velem együtt bizonyára emlékszik arra is, hogy azokban az útleírásokban, különösen ha nagy népekről és fejlett országokról szóltak, a jámbor szerzők nem csekély oktató szándékkal leírták az ottani emberek minden jótulajdonosságát. Annyira leírták, hogy rossz tulajdonosságuk, fogyatékoságuk alig is maradt. Irigykedve olvastam akkoriban, hogy milyen művelt a francia, milyen szorgalmas és fegyelmezett a német, milyen praktikus az angol, és elkéseredetten gondoltam arra, amire a jámbor szerző — magyarul és szerbül — hazafias tapintatból legfeljebb csak célzott — arra, hogy belőlünk hiányzanak mindezek a hasznos tulajdonosságok.

De ezek a fiatalok műveltek és udvariasak, mint egy francia, szorgalmasabbak, mint száz német, mert pénztelenül, diákkonyhák sovány kosztján egymás után teszik le a vizsgákat, emellett autótutat építenek, az esztergápad mellől esti iskolába járnak, ifjúsági szervezetet vezetnek, és jut idejük szeretni a művészetet, és ha kell, még egy ilyen égből pottyant ifjúsági társaságot is elvezetnek.

Gyakorlatiasabbak az angolnál, mert nincsenek előítéleteik és nem ismernek megalkuvást, csak jót és rosszat, hasznosat és hasztalant ismernek, és ha valamit jónak látnak, azt habozás nélkül megteszik, ha valamire szükségük van, azt követelik — mert ők a „tulajdonosok.”

Ilyeneknek láttam őket ezen az úton, és állandóan arra gondoltam, hogy maholnap az ő kezükbe kerül a gyeplő.

Es ettől roppant jó kedvem lett. Anélkül, hogy a régi oktató írók módjára, az olvasó számára levontam volna a következtetést.

A JKP Vajdaságban a felkelés előkészítésének és megindításának napjaiban

Danilo Kecić

A vajdasági pártszervezet számos nehézséggel, bonyolult szervezeti-politikai problémával és technikai akadállyal került szembe, amikor egészen sajátos adottságokban — az etnikailag sokrétű, feldarabolt területen, a békés, túlnyomórészt szerb lakosság súlyos nemzeti üldözése és kíméletlen, kegyetlen terrorizálása közepette, a felszított nemzeti gyűlölködés és testvérharc légkörében — átfogó szervezési, politikai és katonai előkészületeket tett a fegyveres felkelés megindítására.

Jugoszlávia áprilisi feldarabolásának napjaiban Vajdaságot három megszállási övezetre osztották. Bánátot a németek szállták meg, Bácskát és Baranyát Horthy szoldateszkája, Szerémséget pedig az usztasák Független Horvát Államukhoz csatolták.

Az áprilisi katasztrófa napjaiban annyira gyakori katonai megtorlások és kegyetlenkedések valamivel kisebb mértékben Vajdaság megszállása után is folytatódtak. Napról napra hallatlan

terror dühöngött mindenfelé, Bácskában, ahol a leghévesebb volt, éppen úgy, mint Bánátban és Szerémségben. A lakosság bántalmazása, zaklatása és elhurcolása, a házkutatások, fosztogatások, letartóztatások, gyilkosságok mindennapos jelenségek voltak. Több vajdasági városban, például Pancsevón, Petrovgrádban, Szremszka Mitrovicán, Szuboticán, Bácsstopolyán és másutt koncentrációs táborokat létesítettek. Bánátban és Szerémségben letartóztatták a zsidókat és a hazafiakat, Bácskából kiűzték a telepeseket, optánsokat és az első világháborús önkénteseket. A táborokba hurcolt, a Dunán át vagy Magyarország belsejébe üzött kimerült, megkínzott és éhező férfiak, nők és gyermekek végtelen menete megrázó képet nyújtott. Eleget, ha megemlíjtük, hogy elűzték 52 telepés község lakosságát, azonkívül az emberek tömegét kilenc más bácskai községből, ahol telepések és optánsok éltek. Bácska lakossága több

mint 70 00 lélekkel csökkent¹⁾, és az első világháborús önkéntesektől és optánsoktól 190 000 hektár földet vettek el. Ezt az utóbbi adatot Horthy kamarillája alaposan kihasználta politikai célokra. A magyarországi revizionista elemek a „felszabadítás” jelszava mögé bújtak, és arra törekedvén, hogy félrevezessék a bácskai és baranyai magyar néptömeget, a magyar fasiszta hódítókat úgy állították be, mint minden magyar barátját és védelmezőjét.

Az egész magyarországi reakció, Horthy vezetésével, tulajdonképpen ebben látta az egyedüli lehetőséget és kivezető utat, hogy megóvja veszélyeztetett pozícióit az országban, ebben látott lehetőséget arra, hogy a magyar tömegeket eltérítse az igazság megismerésének útjáról, és revizionista megirredentista terveiknek megvalósítására fasiszta vizekre sodorja őket.

Ezt kétségtelenül a nagyszerb burzsoázia húszesztendő nemzeti politikája is elősegítette, és ezért a revizionista hullám, amelynek Budapesten volt a központja, kezdetben a bácskai magyarok egy részét, főképp a polgárság, a gazdag parasztok, sőt a középparasztok egy részét is magával sodorta.²⁾ A magyarok nagyobb része félrevonult mint az események télen szemlélője, meglehetősen bizalmatlanul fogadta a „felszabadítási” jelszavakat és az olyan nagylelkűen megígért szociális és agrárreform intézkedéseket.

A „felszabadítási” jelszavak és a kilátásba helyezett agrárreform azonban meglehetősen kedvező talajra talált az agrárproletariátus egy részében, a földnélküliek, a dolgos napszamosok, béresek és szolgák, sőt a törpegazdák körében is, vagyis azoknál, akiket a nagyszerb hegemonista burzsoázia uralmának letűnt időszaka alatt a legdurvábban kizsákmányoltak, bántalmaztak és megaláztak, akik a legkövetlenebbül és a legnagyobb mértékben érezték a nemzeti elnyomás és jogfosztottság súlyát.³⁾ Ugyanis a ma-

gyar tömegek azt látták és azt várták, hogy a kilátásba helyezett beneficiumok meghozzák annyira áhított nemzeti szabadságukat és beteljesedik ősrégi vágyuk: egy darabka földhöz jutnak. Mindaddig, amíg a magyar agrárproletariátus nem ismerte fel teljesen ezt a szemenszedett hazugságot, a Párt nem érte el és nem is érthette el ezen a terepen a kívánt eredményeket, jöllehet teljes mértékben latba vetette erejét, széleskörű politikai tevékenységet indított, és erélyesen szembehelyezkedett ezzel a sovinszta politikával és nemzeti gyűlölködéssel.

Valamivel kisebb méretű volt a terror Bánátban és Szerémségben. Bánátban körülbelül 150 000 német élt, meglehetősen erős fasiszta szervezetük volt, még a régi Jugoszláviában megalakított Kulturbund. Ezért a fasiszta német hadsereg bevonulása után, csekély kivétellel, úgyszólván mind egy szálig a leghathatósabbán támogatták a német katonai erőfeszítéseket, és egész Bánátot kegyetlen és vérengző uralmuk alá helyezték. Támogatták őket a hazai szerb burzsoázia is, amely arra törekedett, hogy a megszállókkal való együttműködéssel a változott körülményekben is megőrizze tőkéjét és kiváltságos helyzetét.

Mivel Szerémség lakosságának körülbelül 30 százaléka (több mint 100 000 lélek) horvát, körülbelül 15 százaléka pedig német volt, a megszállás első hónapjaiban, főképpen Kelet-Szerémségben, valóságos diplomáciai harc folyt a hatalmi túlsúlyért. De éppen úgy, ahogy a horvát nép függetlenségéért és jogaiért vívott harc őrve alatt Horvátország-szerte sorozatos gáztetteket követtek el, az usztasák Szerémségben is a legkegyetlenebb nemzeti gyűlöletet szították a szerb nép ellen, és minden erejükkel arra törekedtek, hogy végrehajtsák szörnyű tervüket: a szerb nép kiirtását és megsemmisítését.

Így mutatkoztak be a megszállók ebben az országgrészben, így kezdődött vérengző uralmuk.

E tények alapján felmérhető, milyen súlyos, felelős és szerteágazó feladatok előtt álltak a vajdasági kommunisták. A vajdasági pártszervezetnek még a háborút megelőző években a dolgozók politikai és gazdasági jogaiért folytatott forradalmi akciókban kipróbált számos, de viszonylag fiatal kádere kénytelen volt a legnagyobb erőfeszí-

¹⁾ Zbornik NOR-a, I. kötet, 6. könyv, 114. lap, Beograd, 1955.

²⁾ Zbornik NOR-a, I. kötet, 6. könyv, 165. lap, Beograd, 1955.

³⁾ Bácskában több tízezer földnélküli magyar család élt. Az összesen 64 000 magyar család közül 16 622 parasztszaladnak 7 703 katasztrális hold megművelhető földje volt, viszont 19 magyar nagybirtokos család 10 670 katasztrális hold földet birtokolt. Illetőleg 44 839 öt-holdasnál kisebb magyar parasztszaladnak 75 000 katasztrális hold, 2 148 magyar kulák családnak 131 000 katasztrális hold földje volt. (A JKP V. kongresszusa, Gyorsírói Jegyzetek, 402. lap, Beograd, 1958).

teéseket megtenni, hogy felülkerekedjen a felburjánzott sovinizmuson, hogy egy-séges szabadságharcra, a nemzeti és szociális felszabadulásért vívott harcra egyesítse a különböző nemzetiségű dol-gozó tömegeket.

Másrészt a Pártnak, egyes tagjai elégtelen találékonyasága, invenció-hiánya, határozatlansága és ingadozá-sa miatt, sok szervezeti problémával is meg kellett birkóznia, egyúttal pe-dig új munkaformákat is kellett talá-nia, hogy az új körülményekhez és új feladatokhoz alkalmazkodhasson.

Jóllehet az áprilisi háborúban a JKP tartományi vezetőségének két tagja, több kerületi, járási és helyi vezetőségi tag és a JKP meg a SKOJ számos tagja hadifogságba került, vagy pedig a háború vihara folytán kény-telen volt lakóhelyét megváltoztatni, a pártszervezet mégis fenntartotta munkájának folyamatosságát, és ered-ményesen munkálkodott az áprilisi há-ború idején és befejezése után.

A megszállást követő változott hely-zetben, annak folytán, hogy egyes elv-társak csak később tértek vissza a há-borúból, a súlyos nemzeti üldözés és terror adottságaiban, a határokkal egymástól elzárt részekre osztott tar-tományban az áprilisi napok nagyrészt az egyes pártfórumok és pártszervez-tek szervezeti megszilárdításával, ren-dezésével és munkájuk felújításával teltek el.

Április utolsó napjaiban a JKP tar-tományi vezetősége megfelelő kapcso-latok útján megkapta a JKP központi vezetőségének meghívását a zágrebi tanácskozásra. Žarko Zrenjanin, a JKP vajdasági tartományi vezetőségé-nek politikai titkára kellő előkészüle-tek után május elején Zágrebben részt vett a Párt vezetőinek ezen a történelmi jelentőségű megbeszélésén.

Tito elvtárs beszámolója után az elv-társak beszámoltak az egyes tartomá-nyok helyzetéről, Zrenjanin elvtárs szóbeli jelentést tett a vajdasági szer-vezeti-politikai körülményekről és ál-talános helyzetről. A betérjesztett je-lentések és a vita alapján a tanács-kozáson megfogalmazták és kitzítették a nemzeti és tartományi pártvezetősé-gek és szervezetek konkrét feladatait.

A vajdasági pártszervezet fő felada-tairól a tanácskozás határozata többek között a következőket hangsúlyozta:

„A vajdasági kommunistákra az a nagy feladat hárul, hogy leküzdjék a

felszított nemzeti gyűlöletet, és a vajdasági népek előtt leálcázzák a megszállókat, minden dolgozó ellen-ségét. A vajdasági kommunistákra az a nagy feladat hárul, hogy a há-ború és a megszállás okozta bajok ellen, a vajdasági népek testvérisé-géért tömörítsenek minden nemzeti-séget, hogy együtt harcoljanak az imperialista zsarnokok és megszállók ellen, a vajdasági népek testvéri egy-ségéért és egyenjogúságáért és a nemzeti kérdés igazi megoldásáért a népek szabad önrendelkezése útján.”

Az egyes tartományok kommunistái elé tűzött konkrét, általános és sajátos feladatok biztos útmutatásul szolgáltak mindazoknak a problémáknak a meg-oldására, amelyekkel a szervezetek a terepen szembekerültek, és világos távlatot nyújtottak a kommunisták jö-venő tevékenysége formáját és tar-talmát illetően a tömegeknek és a te-repnek a megszállók és szolgálk elleni harcra való előkészítésében.

A vajdasági pártszervezetnek akkor több mint 900 tagja volt, több mint 100 helységben, 21 járásban, 6 kerületi pártvezetőséggel. Ezt a pártszervezetet a JKP 16 tagú tartományi vezetősége irányította; a vezetőség élén Žarko Zrenjanin, az edzett és tapasztalt pártvezető állt.

A vajdasági pártszervezetnek vi-szonylag kevés tagja volt, de a háború előtti években uralkodó szörnyű terror miatt nem is lehetett tömegesebb. Ere-je azonban nemcsak a tagokban rej-lett, hanem az erős SKOJ-szervezet-ben, amelynek akkor már csaknem 2000 tagja volt, azonkívül szilárd tá-maszra talált a JKP és az osztályhar-cos szakszervezet által szervezett és vezetett, számtalan háború előtti ak-cióban nevelődött és megedződött munkásosztályban, illetően a mező-gazdasági munkások szövetségében, amely 1940-ben csaknem 15000 mező-gazdasági munkást ölelt fel. Erejének és legyőzhetetlenségének az volt a forrása, hogy nagy hatást gyakorolt a JKP politikájának vonalán a Nép-frontban tömörülő néptömegekre, to-vábbá az, hogy mindig képes volt vi-lágos távlatot nyújtani, és rámutatni a kitűzött feladat megvalósításának útjára és módjára.

1941 májusában, amikor a JKP köz-ponti vezetősége Zágrebból Beogradba költözött, a JKP tartományi vezetősé-gének titkársága is átköltözött Bánát-ba, Petrovgradba, mégpedig azért,

mert onnan könnyebben teremthetett közvetlen kapcsolatot Beográddal, és azért is, mert Bánátban voltak a leg-tömegesebb és legerősebb pártsejtek (több mint 500 tag).

A májusi tanácskozás után még átfogóbb és élénkebb lett a pártszervezet szervezési-politikai és propaganda tevékenysége. 1941 május közepén Zarko Zrenjanin, Svetozar Marković-Toza, Szervó Mihály és Ivan Vioglavín megbeszélést tartottak Petrovgradban, feldolgozták a kapott utasításokat, és kitzűtték a konkrét célokat a májusi tanácskozás alapján. Nyolctagú katonai bizottsmányt neveztek ki Radivoj Círpanov kiváló pártvezető, tartományi pártvezetőségi bürotag vezetésével, és a politikai szervező munka irányítására felosztották a terepet a JKP tartományi pártvezetőségének egyes tagjai között.

A bánáti pártszervezetek szervezeti megerősítését a tartományi pártvezetőség többi észak- és dél-bánáti tagjának közvetlen segítségével Svetozár Marković-Toza, Szervó Mihály és Ivan Vioglavín irányították. Bácskában Radivoj Círpanovra és Sonja Marinkovićra hárult ez a feladat, Szerémségben pedig továbbra is Acím Grulović és Jusuf Tulic irányították ezt a munkát.

Külön megbeszéltek a tömegek fegyvergyűjtésre való széleskörű aktivizálásával, a katonai tizedek és romboló csoportok megalakításával, a katonai képzés jobb megszervezésével, a tartományi és kerületi Népi Segély bizottságok munkájának felélénkítésével, az olvasócsoportok tartalmasabb és élénkebb munkájával, a leányifjúság elsősegély tanfolyamainak megszervezésével kapcsolatos és más kérdéseket.

Az olyan körülmények között, amikor villámgyors és jelentős változások és események követték egymást katonai és politikai síkon az országban és az országon kívül egyaránt, rendkívül óvatosan, gyorsan és behatóan kellett dolgozni.

Május közepétől június 22-éig, amikor Németország megtámadta a Szovjetuniót, minden kerületi, járási és helyi pártvezetőség értekezletet és tanácskozást tartott a JKP központi vezetőségének, illetőleg tartományi vezetőségének májusi tanácskozásán kiadott utasítások és határozatok szellemében. Úgyhogy ezek az utasítások és határozatok igen rövid idő alatt minden pártsejtbe, a párt és a SKOJ minden tagjához eljutottak.

A szörnyű terror és a felmerült szervezeti és politikai problémák miatt Bácskában a Párt kezdetben nem helyezte munkájának súlypontját az új feladatokra, hanem túlnyomórészt szervezési-politikai munkára szorítkozott, megszilárdította a pártfórumokat és pártszervezeteket, szoros kapcsolatokat teremtett a pártszervezetek között, és kiterjesztette tömegbefolyását. Számtalan nehézség mellett és az új feladatoktól való bizonyos eltérés ellenére is a Pártnak elegendő ereje és képessége volt Bácskában, hogy több mint 300 tagjával és a SKOJ kétannyi tagjával már ezekben a májusi napokban több helységben igen sikeres akciót folytasson a táborokba való tömeges elhurcolás ellen, és megghiúsítsa a megszállók kísérletét, hogy németországi munkára toborozza az ifjúságot. Több bácskai helységben (Noviszád, Zombor, Ada) az ellenség ezen a téren teljes kudarcot vallott. Ennek a vállalkozásnak nagyságát és jelentőségét értékelve, a beográdi haladó ifjúság 1941 májusi felhívásában — amelyben felszólította a beográdi ifjúságot, hogy ne jelentkezzen németországi munkára —, többek között a következőket írta:

„Ifjú munkásnemzedék!

Indítsunk egységes harcot helyzetünk igazi javulásáért, követeljünk munkát és kenyeret, de szálljunk harcba a munkatáborok és a munkások Németországba való elhurcolása ellen. Ifjú elvtársaink Zagrebban és több bácskai helységben az utóbbi napokban sikeres akciót folytattak a kényszermunka és új uralkodók bilincsei ellen.”⁴⁾

Szerémségben történtek a legalapozottabb és legsikeresebb harci előkészületek, jóllehet itt viszonylag csekély számú volt a pártkader és a munkásosztály, nehéz volt kapcsolatot teremteni a tartományi pártvezetőséggel, és egyes pártvezetőségi tagok is hiányoztak.

A szerémségi pártfórum munkája az első hónapokban elsősorban arra irányult, hogy előkészítse a politikai foglyok szökését a Sremska Mitrovica-i fegyházból. A tartományi pártvezetőség május második felében kapcsolatot teremtett a szerémségi körzeti pártvezetőséggel, és a szerémségi körzeti vezetőség és pazovai járási vezetőség összejövételén részt vett Zarko Zrenjanin, a tartományi pártvezetőség titká-

⁴⁾ Zbornik NOR-a, I. kötet, 2. könyv, 10. lap, Beográd, 1952.

ra, Stevica Jovanović és Sonja Marin-ković, a tartományi pártvezetőség tagjai, Djordje Zličić, a SKOJ tartományi vezetőségének titkára, a JKP tartományi vezetőségének tagja és mások.

A Párt és a SKOJ tagjai élénk politikai munkássága figyelemre méltó eredményekkel járt Vajdaságban. Több mint húsz helységben — ahol eddig nem volt — pártszervezetet alakítottak, a többi pártszervezet pedig rohamosan tömegesedett. Csak május és június folyamán 300 új tagot vettek fel a Pártba, a SKOJ szervezeteibe pedig csaknem 1000 új ifjút és leányt, akiket a harci előkészületekkel kapcsolatos konkrét feladatokban tettek próbára. Ebben az időben 6 kerületi vezetősége volt a Pártnak Vajdaságban, 25 járási szervezettel, sok helyi pártvezetőséggel, több mint 1200 párttaggal és mintegy 3000 SKOJ-taggal.

Az elért eredmények alapján, valamennyi vajdasági nemzeti dolgozó tömegeinek a felszabadító harcra való előkészítésével kapcsolatban, a JKP tartományi vezetősége 1941 június elején szerb, magyar és német nyelven kiáltványt intézett a vajdasági népekhez.

A kiáltványt a tartományi pártvezetőség petrovgradi nyomdájában több ezer példányban kinyomtatták, a kerületi pártvezetőségek tovább sokszorosították, úgyhogy nemcsak a Párt és a SKOJ minden tagjához, hanem a párttal rokonszenvezők és a hazafiak óriási tömegéhez is eljutott.

A szerb néphez fordulva, a Párt felhívta a szerb nemzetiségű hazafias polgárokat, ne engedjék meg, hogy az elkövetett gaztettek a sovinizmus útjára sodorják őket, hanem a magyar és német néptömegekkel együtt harcoljanak a német és magyar imperialisták és fasiszták ellen.

A Párt külön felhívással fordult a magyar munkásokhoz és dolgozókhöz, és felszólította őket, hogy testvéri szövetségre lépve az elnyomott és üldözött szerb munkásokkal és paraszttal, indítsanak közös harcot. „Nagy felelősség hárul rátok Bácskában és Baranyában — szól a kiáltvány —, ti vagytok felelősek a vajdasági népek további sorsáért... A nemzeti elnyomtatás elleni proletárharc zászlaja most a ti kezetekbe került...”

Összefoglalva minden munkás közös feladatait, és rámutatva az igazi nemzeti és szociális felszabadulás egyetlen útjára, a Párt végül a következő szavakkal fordult minden munkáshoz:

„Vajdaság munkásai és munkásnői! Mint ahogy Jugoszlávia népeinek további sorsa elsősorban munkásosztályának egységétől függ, ugyanúgy függ Vajdaság népeinek sorsa a ti egységetektől. Ezért kovácsoljátok ezt az egységet a sovinizmus, a más népek gyűlölése elleni közös harcban, tépjétek ki a mérges fullánkot, amit a kapitalisták döftek a néptömegekben. Teremtsétek meg a munkások és parasztnak szövetségét, sorakoztassátok fel népeteket, hogy teljes egységben harcba vezethessétek a megszállók és elnyomók ellen. Valósítsátok meg ezáltal a proletár internacionalizmust, Vajdaság boldogabb jövődjének fontos feltételét.”⁵⁾

Mivel igen fejlett volt a néptömegek pozitív nemzeti öntudata, és már létrejött nemcsak a munkások és parasztnak, hanem mindazoknak a szilárd szövetsége, akik az új útra léptek, a Párt kiáltványa termékeny talajra és kedvező visszhangra talált. A széleskörű előkészületekben még szorosabbra szövődött a szerb, magyar, horvát és szlovák nép testvérisége, sőt egyes német nemzetiségű aktivisták is bekapcsolódtak a munkába. Nem ritkán éppen a nemzeti kisebbségi tagokból állók összehasonlíthatatlanul jobb eredményt értek el, mint más pártszervezetek. (A muzslyai pártszervezet Révész, a kiemelkedő és tapasztalt pártmunkás vezetésével elért sikere példaképpen szolgált sok más pártszervezet részére Bánátnak ebben a részében.)

Májusban és júniusban meglehetősen nehézségekbe ütközött a fegyverek összegyűjtése. Nagy részüket ui. beszedték a megszállók, vagy pedig a lakosság beszolgáltatta, mert a megszállók halálbüntetéssel fenyegették a fegyvert rejtgetőket, és több hazafit agyon is lőttek. A harci tizedek, a Párt és a SKOJ tagjai és a Párttal meg a SKOJ-jal rokonszenvezők csak kitartható kutatással találtak egy-egy puskát, revolvert, bombát, helyenként egy-egy géppuskát és más fegyvert. A járási, helyi és falusi katonai bizottmányok vezetésével mintegy 30 harci központban, alaposan megszervezett fegyvergyűjtés és rejtgetés folytán, sikerült összegyűjteni mintegy 500 puskát, csaknem 100 revolvert, egy gépfegyvert, körülbelül 20 géppuskát, több

⁵⁾ Zbornik NOR-a, I. kötet, 6. könyv, 16. lap, Beograd, 1952.

mint 300 bombát, 15 aknát, 25 láda töltényt és más fegyvert.)

Jóllehet ezek a számok csak csekély fegyverkészletről tanúskodnak, amelylyel a fegyveres akcióra előkészített és felkészült aktivistáknak csak jelentéktelen részét lehetett felfegyverezni, mégis arra vallanak, hogy a Párt viszonylag rövid idő alatt, a lehető legkedvezőtlenebb körülmények között meglehetősen eredményt ért el ezen a téren.

Ezt az eredményt azért érthette el, mert szilárd támasza volt a néptömegekben. Erős befolyását és sikerét a legbeszédesebben bizonyítja, hogy számos és tömeges illegális harci tized, romboló és rohamcsoport alakult, és mind többen rokonszenveztek a Pártnak, mind több hazai kapcsolódott a Népi Segély munkájába, illetőleg a Népfelszabadító Front bizottságaiba.

Bánátban mindenütt alakultak harci tizedek, ahol a Pártnak vagy a SKOJ-nak szervezete volt. Szervezeti tekintetben a tizedeket a párttag vagy SKOJ-tag vezette. Az akkori körülményekben egyes kiemelkedő és politikailag képzetesebb párttagok két, sőt három tizedet is vezettek. A későbbi események bebizonyították, hogy ennek előnyei, de sok szervezeti gyengesége és politikai fogyatékosága is volt.

Bácskában szervezeti tekintetben sokrétű volt ez a tevékenység. Miközben Dél-Bácskában harci tizedek alakultak, Észak-Bácskában hosszabb ideig megmaradtak az alacsonyabb fokú katonai szervezetek, és romboló meg rohamcsoportok útján készültek a harcra. Itt nyilván a felvetődött szervezeti problémák miatt nem alakítottak szélesebb alapú akció egységeket és harci tizedeket, hanem a műhatatlanul szükséges óvatosságból kisebb operatív csoportokkal dolgoztak.

Kezdetben ugyanez volt a gyakorlat Szerémségben is, ahol 1941 nyarának második felében és őszén kezdték meg a tizedek alakítását. Ebben az időszakban igen átfogó szervezeti előkészületek történtek, sűrű hálózatot teremtettek illegális harci csoportokból, és a mozgalom mind nagyobb méretet öltött. Jóllehet 1941-ben Szerémségben kevesebb fegyveres akció hajtottak végre, a mozgalom itt szervezetenként szilárdabb, kiegyensúlyozottabb, tömörebb, és lankadás nélkül, szüntelenül terjedt a széleskörű általános népi mozgalom és harc. A folyton növekvő sikerek megmutatták a néptömegeknek a fegyveres harc világos távlatait

anélkül, hogy osztályjellegét kihangsúlyozták volna. Széleskörű politikai előkészületek révén Szerémségben létrejött a szükséges politikai egység, és kifejlődött az általános harckészség a fasiszta megszállók és szolgáik ellen.

Jóllehet úgyszólván lehetetlen pontos adatokat felsorolni a vajdasági harci tizedek számáról és létszámáról, megbízható források alapján mégis megállapíthatjuk, hogy számuk igen nagy volt, és több ezer elvtársat öleltek fel.

Igy például Noviszádon 35 tized volt, csaknem 350 taggal, a sajkási tizedek körülbelül 500 elvtársat öleltek fel, Zomborban és környékén 10 romboló csoport tevékenykedett, a petrovgradi tizedekhez körülbelül 1500 ember tartozott, Kumanében mintegy 20 katonai tized csaknem 200 elvtársat ölelt fel, 25 melencei tizedben több mint 240 elvtárs volt, Aleksandrovon 12 tized tevékenykedett 120 elvtárral, a három dél-bánáti járásban a harci tizedek 290 embert öleltek fel, Zemunban 60 tized alakult több száz elvtárral, Irgen pedig 15 tizedben körülbelül 160 elvtárs volt akcióban.

Ezekben az alakulatokban katonai tanfolyamokat szerveztek, előadásokat tartottak a gyalogsági fegyverek kezeléséről, a vasútvonalak elleni romboló akciók végrehajtásáról, elemi ismereteket adtak az utcai harcok elméletéből, az aknák kezelését gyakorolták stb. Ezek a csoportok áttanulmányozták Lenin *A forradalmi hadsereg osztályainak feladatai* című cikkét, később a Legfelsőbb Parancsnokság jelentését stb.

A vajdasági harci előkészületek első napjaitól kezdve több helységben (Szuboticán, Noviszádon, Kumanen, Melencén, Karadjordjevón, Irgen, Bešenovón stb.) egészségügyi és elsősegély nyújtási tanfolyamokat szerveztek a leányifjúság részére. Igen termékeny és tartalmas munka folyt sok nevelő- és olvasócsoportban majd minden helységben, ahol pártszervezet vagy SKOJ-szervezet működött, de olyan helységeket is, ahol a pártnak csak támaszpontjai és megbízottjai voltak.

Mivel a területi feldaraboltság és a katonai tizedek számának rohamos növekedése folytán a JKP tartományi vezetősége kebelében megalakult katonai bizottsmány június 20-án tartott

*) Svetozar Marković-Tozának 1941 júliusában a Központi Vezetőségben beterjesztett jelentése és a népfelszabadító háború vajdasági részvevőinek nyilatkozata szerint.

összejövetelén azt indítványozta a tartományi pártvezetőség titkárságának, hogy minden kerületben alakuljon külön katonai bizottság. Az indítványt elfogadták, de nem volt idő végrehajtására, úgyhogy a megváltozott helyzet folytán a tartományi pártvezetőség el is tekintett megvalósításától, és június végén kinevezte a vajdasági partizánosztagok parancsnokságát Svetozar Marković-Toza parancsnokkal az élén. Hasonlóképpen hat kerületi katonai parancsnokságot is kineveztek, és ezek hamarosan megalakították a járási és helyi katonai parancsnokságokat, illetőleg a falvakban a katonai bizottságokat.

Ez és több más szervezeti változás június 22-e után következett be, vagyis azután, hogy Németország megtámadta a Szovjetuniót, ugyanis a Szovjetunió bekapcsolódásával a hitleri koalíció elleni háborúba és azáltal, hogy Jugoszláviából a német katonai egységek jelentős része a keleti frontra távozott, gyökeresen megváltozott a politikai és katonai helyzet az országban.

Ezért a JKP központi vezetősége június 22-én Beogradban tartott megbeszélésén, abból a tényből kiindulva, hogy már átfogó és alapos előkészületek történtek, elhatározták, hogy a folyamatban lévő előkészületeket még jobban meg kell gyorsítani, és meg kell indítani a harcot a megszállók ellen.

A Szovjetunió háborúba lépése is kedvező feltételeket teremtett a fegyveres felkelésre és a Párt májusi tanácskozásán elfogadott program megvalósítására.

Röviddel ezután Zarko Zrenjanin beszámolt tartományi pártvezetőség büroójának a Központi Vezetőség júniusi petrovgradi megbeszéléséről és utasításairól. A JKP központi vezetőségének kiáltványa és a tartományi pártvezetőség három nyelven — magyarul, szerbül és németül — kinyomtatott júniusi kiáltványa még inkább hozzájárult ahhoz, hogy az emberek elszántsága és harckészsége hamarosan túlterjedjen az előkészületi kereteken, és a harcoss hangulat forradalmi helyzetté érlelődjön.

Ezután még szélesebb körű, élénkebb és tartalmasabb politikai tevékenység kezdődött. Jóllehet a vezető elvtársak legnagyobb része (csak Bánátban több mint 300 elvtárs) illegálitásban vonult, a megszállóknak ezekben a napokban sikerült néhány pártszervezetet leleplezniök és több elvtársat letartóztatni-

ok Kikindán, Bacsén, Versecen és Sremska Mitrovicán. A fokozott szervezeti előkészületekkel és agitációs munkával, az alacsonyabb és magasabb pártfunkcionáriusok fáradhatatlan utazásával helyesgről helyesgre, összejövetelről összejövetelre, tanácskozásról tanácskozásra, előadásról előadásra, az előkészületek befejező szakaszukba értek. Már csak arra a kellő pillanatra és jelle vártak, hogy megkezdődjön a harc.

Egyes tizedek harci lelkesedésükben már ezekben a napokban végrehajtották első akcióikat. Így például egy kilenctagú SKOJ-ista csoport, a SKOJ petrovgradi helyi vezetőségének irányításával, június 25-én fényes nappal megtámadta a Bega-híd őrségét, szűrőfegyverrel megölte az őröket, egy géppuskát és 7 puskát zsákmányolt.

És tíz nappal később, 1941. június 4-én, amikor a JKP Központi Vezetőségének Politikai Bizottsága elhatározta, hogy a romboló- és szabotázsakciókról a megszállók és szolgálk elleni tömeges felkelés kibontakoztatására kell áttérni, a JKP tartományi vezetősége július 10-e előtt tartott megbeszélése után hozzájárult a kitűzött feladatok megvalósításához. Már július 11-én a terepre irányították az első bánáti partizánosztagokat, a dél-bánáti és a melenceit.

Július 7-én Valjevo mellett Bela Crkván elhangoztak az első puska lövések egy csendőrdjőr ellen, és néhány nappal később, 1941. július 12-én ezen a nagy beláthatatlan síkságon is eldőrdültek a felkelők kezében a puskák.

A júliusi napokban Bánátban 12 partizánosztag harcolt, de hogy harcuk eredményesebb legyen, hamarosan kilenc partizánosztagga egyesültek, mindegyikben 250 harccsal.

Bácskában már júniusban akcióba lépett, és több sikeres szabotázsakció eredményt hajtott végre néhány partizán-csoport Noviszád környékén, azonkívül több romboló csoport volt akcióban a Sajkásvidéken, Becse, Zombor és Szubotica környékén.

Miközben Bánátban és Bácskában ezek az események játszódtak le, Szerémségben megtörténtek az utolsó előkészületek, és több kísérlet után augusztus 22-ére virradó éjszaka megszöktettek a Sremska Mitrovica-i fegyverből 32 politikai foglyot.

Ez a merész és sikeres vállalkozás döntő jelentőségű volt az események további menetére és a Népfelzabardító Front rohamos fejlődésére Szerémség-

ben, általános jelentősége pedig messze túlterjedt a helyi kereteken.

Miközben augusztus elején Szerémségben csak egy partizán különítmény harcolt, a hónap végén már akcióban volt a fruskagorai és a Duna-menti partizánosztag.

Vajdasági tiai már 1941. júliusában hősiiesen harcoltak ezen a sík, erdő és hegy nélküli, földrajzi és stratégiai szempontból egyaránt kedvezőtlen terepen. Sok vajdasági, elsősorban szerémségi harcos már a nyári hónapokban átkelt Macvába és Boszniába, ott csatlakozott a népfelzabádító mozgalomhoz, és ezzel megkezdte a következő években rendkívül nagy arányokat öltő gyakorlatot.

1941-ben 12 partizánosztag (Bánátban 9, Bácskában 1, Szerémségben 2), azonkívül több romboló és rohamosztag harcolt Vajdaságban kisebb-nagyobb sikerrel.

Ezek az osztagok oroszláknént küzdöttek az összehasonlíthatatlanul számosabb és jobban felszerelt ellenség ellen. Valósággal „az eget ostromolták” — mint ahogy a kommunárok 1871. évi harcán fellelkesült Marx mondatta —, és sikerüket nemcsak az jelzi, hogy 1941-ben csaknem 200 eredményes akciót hajtottak végre és érzékeny veszteséget okoztak a megszállóknak, hanem az is, hogy óriási erkölcsi és politikai hatással voltak a néptömegekre.

Ezt a nagy erkölcsi és politikai hatást és a Szerémségben 1941. őszéig elért politikai-szervezési eredményeket a legbeszédesebben bizonyítja Stanko Paunović-Veljko elvtársnak a Legfelsőbb Parancsnoksághoz intézett levele, amelyben többek között a következőket írta:

„Elvégeztük egyik legfontosabb feladatunkat, felébresztettük a szerémségi falvakat. Az irigi járáshoz tartozó falvak többségét, továbbá a rumai és a többi járás falvainak egy részét már megszerveztük. A falvakban 10—15 emberből álló partizánosztagokat alakítottunk. Ezek az emberek legálisan élnek a falvakban, de esküt tettek, parancsnokot és politikai biztost választottak. Egyesek már akciókban is részt vettek. Szerémségben gyorsan érlelődik a helyzet az általános felkelésre.”

A legérettebb pártkáderek 1941 őszén Bánátban és Bácskában a katonai előkészületeket szorgalmazták, és ezért meglehetősen háttérbe szorult az új pártvezetetek megalakítására és a meglévők kibővítésére irányuló munka,

és ezzel együtt természetesen a tömegekkel folyó politikai munka, a politikai tömegszervezetekről, az antifasiszta nőszervezetről, az ifjúsági szervezetről való gondoskodás. Ezeket a szervezési-politikai hibákat egyrészt objektív nehézségek — a szörnyű terror, a mozgalommal rokonszenvező hazafiak tömeges elhurcolása —, részben szubjektív fogyatékoságok okozták, amelyek többek között abból eredtek, hogy nem mértek fel reálisan a háborút, és kezdetben rövid háborút vártak.

Mégsem lehet mellőzni azt a tényt, hogy Vajdaságban még ilyen adottságokban is kisebb-nagyobb sikerrel munkálkodott a Népi Segély, a Népfelzabádító Front számos bizottsága és több helyi népfelzabádító bizottság. Ezeknek a szerveknek a munkája — a helyi bizottságoktól a tartományi bizottságig — meglehetősen jó eredménnyel járt.

Ezek a testületek 1941 őszén Szerémségben, de főleg az irigi és a rumai járásban dolgoztak a legeredményesebben. A bizottságok átfogó tevékenységét és eredményeiket híven leírja és ki-domborítja az *Udarnik* című lap 1941. évi első száma, amely többek között a következőket írta:

„A Népfelzabádító Front átfogó tömegszervezet, amelyben helyet foglal minden politikai párt és mindazok, akik nemzetiségükre és vallásukra való tekintet nélkül harcolnak a fasiszta megszállás ellen... A Népfelzabádító Front eddigi munkája jó eredménnyel járt mindenütt, ahol bizottságunk átvette a kezdeményezést, az teljes megértésre talált a nép körében, és ebben népünk fejlett öntudata és áldozatkészsége tükröződik.”

A tömegek fegyveres harcra való előkészítésére irányuló szerteágazó és nagy politikai munkában nagyon kényes és felelős feladat hárult a párttechnikára. Felbecsülhetetlen mértékben elősegítette, hogy a kitűzött pártfeladatok eljussanak a terepre, és a Párt irányvonaláról tudomást szerezzen nemcsak a Párt és a SKOJ minden tagja, hanem a rokonszenvezők óriási tábora is. És jöllehet felszerelésük nagyon szerény volt, a tartományi pártvezetőség technikájától a helyi pártvezetőségek technikájáig sikerrel teljesítették feladatukat. 1941-ben Vajdaságban három partizánújság, két pártlap és egy ifjúsági lap jelent meg. Novizádon hetenként kétszer nyolcezer

példányban megjelent a *Vesti* című pártbiültén. Ezenkívül a tartományi pártvezetőség nyomdájában több kiáltványt és körlevelet nyomtak ki, sokszorosították a JKP Központi Vezetőségének kiáltványait, a Legfelsőbb Parancsnokság jelentését, utasításait, több brosrúrát stb. Ugyanígy dolgozott a kerületi és járási pártvezetőség technikája is. A párt-technika ezzel mérhetetlenül elősegítette a tömegek helyes tájékoztatását a politikai és katonai eseményekről, az aktivisták és rokonszenvezők elméleti képzettségi szintjének emelését, politikai öntudatuk fokozását, és egyúttal leleplezte az ellenséges propagandát és súlyos politikai csapásokat mért rá.

Ezáltal a vajdasági népfelszabadító mozgalom, kiegyensúlyozatlansága és bizonyos szervezeti mulasztásai és politikai gyengeségei ellenére is, elég erős és szilárd volt, hogy sikerrel harcra keljen az összehasonlíthatatlanul jobban felszerelt ellenséggel, és kivételesen nehéz körülményekben, rendkívül ádáz harcban, a pártkader érzékeny vesztesége ellenére is abszolút győztesként kerüljön ki a harcból, és ezzel jelentős mértékben hozzájáruljon Jugoszlávia minden népének nagy küzdelméhez.

A nemzeti kérdésben követett helyes irányvonala folytán a Pártnak sikerült nagymértékben leküzdenie a megszállók által felszított sovinizmust, politikai munkásságával és a különböző nemzetiségű hősök — köztük Radivoj Čirpanov, Sonja Marinković, Szervó Mihály, Kiss Ernő, Matija Hudji, Karlo Bernajs és mások — kiontott vére árán megteremteni legnagyobb vívmányát — a vajdasági népek testvériségét és egységét, amely a következő években a vajdasági népfelszabadító mozgalom leghatékonyabb fegyvere volt, és amely előtt felbomlottak, szétszóródtak az ellenséges hadosztályok és ezredek.

Tito elvtárs 1953. szeptember 27-én a rumai nagygyűlésen mondott beszédében elismeréssel adózott a felkelés vajdasági megszervezőinek, a kommunistáknak és Vajdaság népeinek azért, hogy már 1941-ben bátran és merészen harcra szálltak, és sikerrel harcoltak a megszállók és szolgálk ellen. Beszédében többek között a következőket mondta:

„Vajdaságban sajátos jellege volt a felkelésnek. Vajdaság síkság, rónaság, nincsenek hegyei és erdői, és éppen az bizonyítja e vidék népének fejlett öntudatát, hogy ezen a terepen már 1941-ben harcra kelt, s a megszállóktól és az árulóktól elragadt fegyverrel harcolt létéért és szabadságáért. Mi annak idején Szerbiában tartózkodtunk, és attól rettegünk, hogy itteni elvtársainkat és az őket követő népet kiirtja az ellenség, de bebizonyosodott, hogy fölösleges volt aggódunk, mert Vajdaság népe módot és lehetőséget talált, hogy ezen a terepen is birokra keljen a megszállókkal. A körülmények nagyon súlyosak voltak, de a felkelés ilyen súlyos körülmények között is fejlődhetett, mert akik puskával a kezükben harcra szálltak a megszállókkal, maguk mögött tudták az egységes népet, amelyet az az egységes törekvés hatott át, hogy felszabadítsa az országot a hazaárulóktól és megszállóktól. A nép hű szövetségese és barátja volt harcoló fiainak és leányainak, és éppen ez tette lehetővé, hogy a felkelés itt sikeresen továbbfejlődjön.”)

7) Josip Broz Tito Művei, VII. kötet — Harc a békéért és a nemzetközi együttműködésért, Kultura kiadása, Beograd, 1956, 242-243. lap.

Kollin József fordítása

Jelenet a *Ballada a trombitásról és a felhősőről* c. filmből

SZEMLE

Pula, 1961

Beszámoló a VIII. hazai filmversenyről

Lányi István

Heves vitának voltam tanúja közvetlenül Puláról való elutazásom előtt. Filmemberek és újságírók arról tárgyaltak, vajon — filmiparunk és gazdasági rendszerünk mai színvonalán — kell-e még nekünk egyáltalán egy ilyen filmfesztivál vagy sem? Elmúltak már azok az idők — állították a fesztiváellenes tábor szószólói —, amikor minden új tehergépkocsi előállítására vagy egy gyárüzem felépí-

tése kicsit még amolyan ünnepféle volt számunkra. Mindez, életütemünk mai nivóján már csupán rutin-esemény, mindennapos és természetes jelenség. Így vagyunk a filmmel is. A *Slavica* ideje már rég elmúlt; a filmgyártás ma már komoly iparággá nőtte ki magát nálunk. Ime: Pulára az idén huszonhat filmet neveztek be a producensek, és se szeri, se száma azoknak a filmeknek, amelyek ezenfelül

országszerte kikerültek laboratóriuma-inkból! Az ilyen manifesztatív jellegű rendezvények tehát értelmüket veszítették.

Így a fesztiváellenesek.

Azok, akik úgy tartották, hogy az immár hagyománnyá lett filmszemle jelentőségét más mércével kellene mérni, azzal érveltek, hogy a fesztivál már az idén se volt csupán manifesztáció, hanem egy minden tekintetben érett és fejlett termelés eredményeinek szükséges felmérése és kiértékelése, s mint ilyenre, feltétlen szükség van rá. Ők csak azon rágódtak, vajon egy ilyen gyakorlati jelentőségű rendezvényhez megfelelő keret-e még ma is a Vespasianus korabeli aréna, s nem lenne-e célszerűbb a fesztivált áttenni máshová, egy intímabb, megfelelőbb környezetbe?

A vita — ahogyan az várható is volt — e tisztára gyakorlati kérdés tárgyalásáról lassan-lassan elvi és elméleti síkra terelődött, mindegyre hevesebb és izzóbb, egyre érdekesebb és tartalmasabb lett. Csak úgy cikáztak az ésszerű, jól átgondolt érvek; számok és elemző célú adatok röpködtek a levegőben, és a vitázók mindjobban belemelegedtek a szócsatába. És közben nem is vették észre, hogy a sok ellentétes vélemény ellenére egy dologban mégis valamennyien egyetértenek. Abban, hogy Pulát el kell temetni, le kell venni a napirendről. „A mór megtette kötelességét, a mór mehet...” És már nem is vitáztak többé Puláról mint ahogyan a halottakról se igen vitázik sokat az ember. Kész, vége.

Persze, ez a vita még nem döntheti el véglegesen a kérdést. Nemcsak azért, mert még mindig igen sok a „Pula párti”, hanem azért sem, mert az erre illetékesek körében egyelőre még fel se vetődött ez a probléma. De az, hogy erről már vitáznak, méghozzá ilyen igen éles formában, figyelemre méltó tény. Nincs kizárva, hogy ez az újságírók klubjában elhangzott vita arra ítéli majd a híres és népszerű arénát, hogy újra csak a kíváncsi turisták látogatásának csendes, tisztelettel parancsoló objektuma legyen, nem pedig a legmodernebb művészet korszerű „gladiátorai”-nak küzdőhelye... A *Slavicák* és fellobogózott gőzmozdonyok ideje már valóban mögöttünk van, és a hétférföldes léptekkel haladó fejlődés kérlelhetetlen, szentimentalizmust nem ismerő imperatívusa

megmutatja majd, hogy kell-e még nekünk egy ilyen fesztivál vagy sem, s hogyha kell, hol legyen a helye?

A krónikás dolga nem a jövő firtatása, hanem az időszerű jelen rögzítése. Ezt a néhány bevezető sort is inkább csak kegyeleti szándékkal vetettük papírra; hátha esz lesz az utolsó beszámolómnak — Puláról...

A vita másik, elvi része viszont sok érdekes szempontot vetett felszínre, s ezt immár nem kegyeletből, hanem kuriózumként jegyeztük fel. Elsősorban is: *mit mondanak a producensek?*

Ők — így mondták —, akár lesz Pula, akár nem, mindenképpen jól megfontolják majd, hogy eljőjenek-e jövőre. Hogy miért? Egyrészt azért, mert a fesztivál temérdek más, hasznosabb célokra felhasználható pénzükből és idejükbe kerül. A fesztivál — mondják — „olyan befektetés, amely nem hozza vissza a befektetett tőkét”, „céltalan és haszontalan pénzpazarlás”, „zászlódszes és kemény galléros parádézás olyankor, amikor feltűrt ingujjal munkára kellene vetnünk magunkat...” és így tovább.

A takarékoság szép és helyes dolog. Új gazdálkodási rendszerünk egyik célja es alapja is. De talán mégis helytelen dolog ennyire szűkkeblűen, ennyire a dináron keresztül vizsgálni mindent! A fesztivál valóban nem „üzlet”, nem is volt, és nem is lesz soha az, akárcsak a május elsejei felvonulás. De szükség van rá. Az ember nem lehet csak hangya. Olykor — ha ez a vaskalapos üzletemberek szemében pazarlásnak, könnyelműségnek tetszik is — kicsit tücskökké is kell lennünk. Hogy lemérhessük, mit alkottunk, s hogy örülni tudjunk önnön teremtményeinknek! Ezért — minden gyakorlati értéke mellett — kicsit igenis „kemény galléros és zászlódszes parádézás” kell hogy legyen egy ilyen fesztivál! És jó, hogy az...

És még azért is haragszanak a producensek Pulára, mert ez évtől kezdve megszűntek azok a több millió dinárra rúgó díjak, amelyeket eddig a legjobb filmeket előállító vállalatok kaptak Pulában. Az ok: a fesztivál igazgatóságának egyszerűen nem volt rá pénze. A filmgyártó vállalatok — a már említett szűkkeblűségtől vezérelve — az idén megtagadták a fesztiváltól az anyagi támogatást. Nem lett volna hát kicsit furcsa, ha a fesztivál bizottság

mégis 20 milliós díjakkal jutalmazza meg fősvénységüket?! Persze, ha lett volna pénze. De nem volt. Az idén például hitelre helyezte el külföldi és hazai vendégeit a pulai vendéglátó iparnál... És figyelmeztetett minden szerkesztőséget, hogy ne küldjenek egy embertől többet Pulába, mert minden lap számára csak egy szabadjegyet biztosíthatnak. A bevételből minden dinárra szükség van. Pedig ez a bevétel nem is volt kicsi: minden est egymillió-százezer dinárt hozott a fesztivál igazgatóságának! És mégis, a rendező bizottság hihetetlen anyagi problémákkal küzdött. Éppen azok miatt, akik most temetik, s akik azt várják, hogy Pula, a megtagadott Pula, aranyesővel fogadja őket...

Pedig ha valaki számára hasznos volt a pulai fesztivál, hát a producensek számára az volt. Harmincztermet megtöltő közönség nézte végig estéről estére a lepergetett filmeket. Tizenöt-tizenhatezer főnyi tömeg mondott véleményt minden este tapssal vagy füttykoncerttel a látottakról. Hát nem éppen az aréna volt a legjobb mérce a producensek számára, hogy megállapíthassák, milyen visszhangra találnak termékeik a közönségnél?! És még azt mondják: „felesleges pénz-pazarlás” a pulai fesztivál! És intímabb környezetet követelnek! Azzal fenyegetőznek, hogy nem jönnek el többé. Persze az egész csak vaklárma. Mert ha csak egy is eljön közülük, a többi is itt lesz egy szempillantás alatt...

A filmalkotók kifogásai Pula ellen két irányban oszlottak meg. Egyik részük az aréna közönségét szapult, a másik az ideai fesztivál zsürijét. Filmesek és újságírók egyetértettek abban, hogy a pulai közönség kulturálatlan (való igaz, hogy a füttykoncertek és a kődobálás igen gyakori jelenségei voltak a fesztiváli estéknek, s nem egyszer trágár szavak is röpködték a dobogón megjelenő művészek felé), de főként azt vetették szemére az aréna nézőinek, hogy nem a művészetet — tehát nem a minőséget —, hanem csak a maguk primitív szórakozási lehetőségét keresik a filmekben. Lehet-e ez a közönség a filmek művészi értékének mércéje? Ezért ők is Pula feltétlen elmarasztalását és a fesztiválnak intímabb környezetbe való áthelyezését követelték.

A virtuskodás és a primitívizmus minden, már említett tünete ellenére is állíthatjuk, hogy azok száma, akik

ilyen módon fejezték ki érzelmeiket, igen elenyésző volt. Igaz, ezek a dolgok rossz fényt vetnek az aréna tizenhatezer filmkedvelőjére, de vétek lenne két-háromszáz suhanc miatt ennyi embert megfosztani attól az élménytől, amely miatt már órákkal a kezdés előtt beültek az arénába, vagy napokig ostromolták a fesztiváli jegyárúsi-tókat! És eltekintve ettől, mégis impozáns az az adat, hogy az ezt megelőző hét fesztiválon lepergetett nyolcvanegynéhány filmet több mint 600 000 ember nézte végig! Az ideai fesztivál filmjeit pedig (csak az arénában, nem a kis mozikban!) több mint százezer fizetett belépőjeggyel rendelkező néző látta. Tagadhatatlanul sokoldalú próbatétele ez a nagy auditórium a filmek minőségének, még ha egy maroknyi fenegyerek zabolátlankodása meg is zavarta a fesztivál „kulturáltságának” képét...

Ami a zsürit illeti, itt már másként áll a dolog. A közönségtől, e sokrétű és váltakozó tömegtől, az ember nem is igen vár szakértelmet a bírálatokban. De a zsüritől elvárná, hogy hozzáértéssel és maximális objektivitással végezze feladatát. De hogyan lehet — vitatták a filmalkotók — szakszerű bírálatot várni olyan zsüritől, amelynek hét tagja közül öt íróember, s csak kettő szigorúan vett szakmabeli? Oskar Davičo, Fadil Hadžić, Antonije Isaković és Dušan Pirjevec tiszteletre méltó nevek, de nem értenek a filmhez. Milutin Čolić talán igen, mert ő jónévi filmbíró, és Igor Pretnar, aki dokumentumfilmeket, Dušan Vukotić meg rajzfilmeket készített... De ez csak három a hét közül! A többség laikus.

Igy a filmesek.

Meg aztán a zsüri három tagját szoros kapcsolatok fűzik egy beográdi filmvállalathoz, s csak természetes, hogy „oda húznak”!

Mikor ez a vita elhangzott, a fesztivál eredményei még nem voltak ismeretesek. A zsüri döntései — véletlenül-e, vagy objektív okokból — e tézis védelmezőinek malmára hajtották a vizet. Tudniillik, az Avala egyik filmje arany-, a másik ezüstérmet nyert, ugyancsak aranyérmet kaptak e vállalat egyik filmjének írói és az egyik film női epizódszereplője. A zsüri javaslatára ítélte oda a *Mladost* c. hetilap is különdíját az Avala egyik filmjében szereplő ifjú színésznek... Hogyan lehet hát egy ilyen zsüri objektivitásáról beszélni?

Így a filmesek. Természetesen azok, akik nem kaptak elismerést...

A zsüri — vagy ahogyan Pulában hívták: „a sárga Ficók szentháromsága”, mert három sárga 600-as állt éjjel-nappal e hét ember rendelkezésére... — szóval a zsüri a maga részéről azzal védekezett (és fesztivál-záró nyilatkozatában erre célzott is), hogy munkájában erősen gátolták a selejtező bizottság döntései. A fesztivál igazgatósága ti. megbízott egy filmértő csoportot, hogy a bejelentett 26 film közül válassza ki a 16 legjobbat, s ezek kerülnek bemutatásra az arénában. Így — mondják a zsüri tagjai — már eleve meg voltak szabva a választás határai, mert csak a már kiválasztott 16 közül lehetett kiemelni a győztest. Ez persze csak némileg igaz. Mert talán egy-két (nem kiemelkedő minőségű) filmet kivéve, a selejtezők mégis csak a befutott filmek javát engedték be az arénába. Igaz, Kole Čašule macedón író, aki tagja volt a selejtező bizottságnak, egy nem hivatalos beszélgetés folyamán kijelentette, hogy szerinte csak nyolc olyan film volt a 26 között, amelyet ő tiszta lelkiismerettel átengedett volna. Ebben a kijelentésében viszont volt némi igazság.

Persze a „be nem engedettek” tüstént kisütöttek azt is, hogy a selejtezők közül ketten (Drago Adamović kritikusként és Stole Janković rendező) ugyancsak szoros üzleti kapcsolatban állnak az Avalával... De ez nem is fontos. Tagadhatatlanul kellemetlen és ostoba helyzet volt azonban az, hogy egy egészen más művészi koncepciókat valló csoport ráerőszakolta a maga kritériumát egy másikra, és annak — akár tetszett, akár nem — „úgy kellett táncolnia, ahogyan emezek füttyültek”... De jelen volt itt — bár csak lélekben — egy harmadik zsüri is! Az országos filmvizsgáló bizottság ez, amely Boško Bošković Mennyei osztalgé c. filmjéről igen elismerő szavakkal nyilatkozott, és ki is küldte a filmet a moszkvai és edinburghi nemzetközi fesztiválra, hogy képviselje Jugoszláviát. A pulai rostálók viszont nem engedték be az arénába...

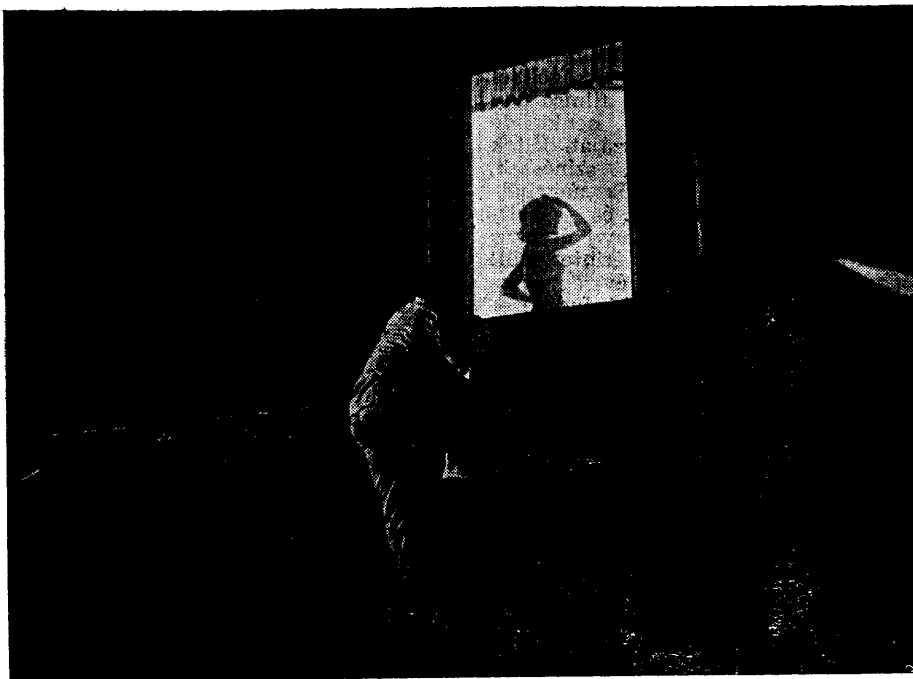
Megbántott ambíciók és érdekek, túlbecsült vagy éppen lebecsült értékek, régi és új művészi koncepciók fel fedésének és elejtésének keresztüzében állt az idei Pula bíráló bizottsága, s ezért nem is csoda, hogy a fesztivál utolsó napjaiban a régi hévvel, de új

momentumokkal gazdagítva, újra fel lán golt a nyolcéves vita: kell-e nekünk egy ilyen fesztivál vagy sem?...

A probléma magva pedig nem is ebben a kérdésben rejlik. Hiszen teljesen világos, hogy — filmpiarunk és gazdasági rendszerünk rohamos fejlődése ellenére is, sőt: ennek érdekében! — szükség van a fesztiválokra. Nálunk egy ilyen fesztivál nem csupán politikai kérdés, sem pedig idegenfor galmi attrakció, még kevésbé egy politikai és turisztikai elemek keverékéből mesterségesen világra hozott valami. Mi tudjuk, miért teremtettük meg ezt a fesztivált, s ha az valamikor csakugyan manifesztatív jellegű volt (és maradt egy kicsit máig is), a dolgok természetes fejlődése ma már alaposan megváltoztatta az ország filmmel foglalatalkodó dolgozóinak ezt az egyszer egy évben rendezett találkozóját. A hiba nem ott van, hogy az aréna közön sége „kulturálatlan”, s hogy ez a fesztivál valakinek sok idejébe és pénzébe kerül, hanem hogy ezt a ritka alkalmat filmeseink nem arra használják fel, amire kellene!

Erre legjobb példa volt a már hagyományossá vált Kerekasztal Körének idei első összejövetele. Zvonimir Berković zagrebi forgatókönyv-író igen érdekes beszámolójában fejtegette azt a visszás helyzetet, amelyben ma nálunk a film van a producensek a miatt a szándéka miatt, hogy mindenáron „pénzt hozó” filmeket készítsenek.

A művészet kommercializálódása ma nálunk általános tünet. Egyik végétől a másikba kerülnek, s így ez a probléma nem csupán film-probléma. Olyan kérdés ez, amelyről nagyon is kellene vitatkozni, mert egy napon még sokkal élesebb formában fel fog nálunk vetődni az eszméségnek és művészi értéknek az üzletiséggel való összekapcsolása. Most, természet szerűen, szélsőségek között ingadozunk, ahogyan negyvennyolc után ingadoztunk, amikor megtisztítottuk ideológiánkat a pragmatizmus béklyóitól. Az az általános „dináriség”, amely az új gazdálkodási rendszer bevezetésével egyszeriben úrrá lett a vállalatokon, elkerülhetetlenül érezteti hatását a társadalmilag finanszírozott művészi munkában is. De ha meg engedjük, hogy ez a véglet elharapózzék, menthetetlenül eljutunk művésze-

Jelenet a *Tánc az esőn* c. filmből

tünk eszmei és művészi értékeinek felhígításához!

Berković referátuma nemcsak a jelenlegi pillanat problémáját rögzíti tehát, hanem alkalmat nyújtott volna arra, hogy a Pulában összejött filmek megvitassák filmművészetünk perspektíváját, és hogy ezzel kapcsolatban egész sereg most felbukkant esztétikai, szervezeti és szigorúan szakmai kérdést is tisztázzanak. Sajnos, a Kerakasztalnál kifejlődött vita teljesen más irányt vett, és egészen mellékes kérdéseken időzött.

Ratko Dražević, az Avala vezérigazgatója, le is tett arról a szándékáról, hogy mint koreferens kifejtse nézeteit erről a kérdéstről, mert — mint mondotta — látja, hogy a vita nem abba a mederbe terelődik, amely egyedül helyes lenne. Ilyen értelemben beszélt Vukašin Mićunović, a Szövetségi Filmügyi Tanács elnöke is. Mindenekelőtt az eszmei értékek mellett szállt síkra felszólalásában, és eltélte az igényesség nélkül készült filmeket

és azokat, akik az úgynevezett „tisztá szórakoztatás” hívei. A szocializmusban — mondotta — ilyen nincs és nem lehet, legkevésbé abban a művészetben, amelynek a legnagyobb hatása van a tömegekre. Rámutatott ezzel kapcsolatban az államvezetőségnek arra a szándékára is, hogy minél kevesebb külföldi filmet hozzunk be, s minél többet készítsünk mi magunk, mert így megszabadulhatunk az igen gyakran felbukkanó művészileg kétes értékű, de annál kétségtelenebb kapitalista propagandát árasztó, méregdrága nyugati filmekről. A továbbiak folyamán azt szorgalmazta, hogy filmjeink a tömegnek szóljanak, de emeljék a tömegek esztétikai, kulturális és eszmei színvonalát.

Felszólaltak a producensek (akik gyártási, szervezeti problémákról beszéltek) és az újságírók (akik megkíséreltek rávilágítani filmművészetünk egy-két sajtó, aktuális kérdésére) —, de a filmesek, a művészek közül, akik az alkotás folyamatában és magán-

beszélgetéseikben egész sereg égető problémával találják magukat minduntalan szemben — Štiglic rendezőt kivéve, aki akadémiai magasságokból tiltakozott az ellen, hogy a filmre úgy tekintsünk mint árura —, senki, de senki ki nem nyitotta a száját. Űtek a rendezők, felvételezők, színészek, díszlet- és kosztümtervezők nagybölcsen a Kerekasztal ülésén, és — hallgattak. Pedig mennyi, mennyi érdekes és fontos kérdés maradt érintetlenül! S úgy elmúlt megint egy év, egy öszszejövetel lehetősége, és ki tudja — amilyen epésen támadják Puľát ugyanezek a „néma leventék” —, talán több ilyen alkalom nem is lesz egyhamar... Kár lenne, mert Pula értékes és érdekes alkalmat nyújtott erre.

A bemutatott filmek már maguk is kiváló anyagot kínálnak egy komoly, elmélyülni akaró elemzéshez, amelynek az lenne a célja, hogy feleljen Berkovićnak: hol a jugoszláv film helye ma, a művészi ambíciók és az üzleti érdekek keresztútján?

Soha még ennyire változatos nem volt a jugoszláv filmgyártás repertoárja, mint az idén. Az utóbbi évek fesztiváljain főleg háborús témájú és néhány „mai” problémát tárgyaló filmet láthattunk. De a háborús filmek a már ezerszer látott sablon kitaposott útján haladtak, míg a ún. „mai témájú” filmek éppen csak annyiban voltak maiak, hogy napjainkban készültek. Az idén az arénába bejutott tizenhat film közül csupán négy meríti témáját a háborús napokból. De — Mitrović kimondottan izgalomkeltő filmjét kivéve — ezek már nem a régi típusú háborús filmek. A háború itt már csak háttér, körülmény és alkalom ahhoz, hogy kibontakozzék némely ember pszichológiája, s hogy mi, a rendező vezetésével, közel kerüljünk ezeknek az embereknek a lelkitusáihoz, tanúi lehessünk annak, mivé lesznek az emberek egy olyan pokoli táncban, mint a háború.

France Štiglic *Ballada a trombitáról és a felhőről* c. filmje és Radoš Novakovićnak Davičo *A költemény* c. regényéből készült műve a legjobbak ebben a műfajban. A *Jeladások a város felett* c. Mitrović-filmnek ugyancsak a háború szolgál háttérként, de emberábrázoló szándéka igen felületes és sablonos. A filmnek valójában nem is ez volt a célja, hanem hogy a wester-

nek kipróbált szembeállítási módszerével a partizánokat rokonszenvenné tegye a közönség előtt, meg se kísérelve, hogy bebizonyítsa azok igazát, hanem a már tisztázott történelmi tényekre és fogalmakra alapozza ezt a rokonszenvenet. A *Gyilkosság a téren*, amelynek felvételei Noviszádon és környékén készültek, kimondottan naiv és kezdetleges; érzik rajta, hogy olyan ember műve, akinek nemcsak a rendezésről van kevés fogalma (Berkoviccinek ez volt az első rendezése; eddig irrással foglalkozott csupán), hanem arról is, milyen volt valójában a háború, és mi az, hogy német megszállás.

Štiglic filmje olyan művész munkája, aki eljutott az alkotói érettség csúcspontjára és pontosan tudja, mire képes poézissal ihletett intellektusa a film kifejező eszközeinek terén. De elkövette azt a hibát, hogy azonosította ezt a szubtilis kultúrájú egyéni intellektust a tömegek felfogó képességével. Így történt, hogy az aréna majdnem elutasító hűvösséggel fogadta a filmet, mert nem értette Štiglic asszociációit, amelynek a cselekménybe helyezéséhez még a hétpróbás filmértőknek és értelmiségieknek is viszonylag nagy intellektuális erőfeszítésekre volt szükségük. A mese pedig egyszerű: egy öregember, aki csak családjának élt, és süket és vak volt hegyi magányában a háború borzalmaival szemben, megtudva, hogy a fehérgárdisták egy barlangba húzódtak sebesült partizán-csoport kiirtására készülnek, elhatározza: értesíti őket a fenyegető veszélyről, akár életének kockáztatása árán is. A barlanghoz vezető hófúttá, hosszú úton aztán megrohanják a kétések és a gyengeség pillanatai: eléállnak a riasztó képek arról, mi lesz családjával, ha a németek megtudják, mi lesz vele, és vajon jelent-e egyáltalán valamit ez az ő áldozata? A valóságnak és képzeletnek e kimerült agyban történő keveredését Štiglic nem is igyekezett különösképpen különválasztani, s ebben hibázott. Túlságosan sokat követelt a nézőtől. Szerencséjére, nem ő volt az egyetlen ezen a fesztiválon, akit a közönség éppen művének értékei miatt marasztalt el... A zsűri azonban méltányolta ezt a minden tekintetben érdekes filmet, és az élvonalba emelte, odaítélte neki — Bulajić *Forrongó városával* együtt — az első díjat. Az, amivel a közönséget a film megfogta, az a mű poétikusan magasztos pátosza volt, s ezért megbocsátotta Štiglicnek, hogy filmje hőségévé

öregembert tett meg, aki már amúgy is leszámolt az élettél, s így áldozatának nagysága kissé veszített értékéből...

Štiglic, mint már említettem, nem volt az egyetlen ezen a szemlén, aki „túlintellektualizálta” művét. Hasonló az eset Boštjan Hladnik *Tánc az esőn* és Ante Babaja *A császár új köntöse* c. filmjével. Az előbbi (szintén szlovén művész) olyan művet alkotott, amelyhez fogható — szakmai szempontból vizsgálva a dolgot — a jugoszláv produkció még nem nyújtott. De művének két alapvető fogvatékossága van. Az egyik az, hogy cselekménye bármely más filmgyártó ország témája lehetett volna, mert semmilyen tekintetben sincs gyökere sem a mában nálunk, se a mi jellegzetes embereinkben. A másik az, hogy a már nyugaton is rég kiélt expresszionizmus szimbolikus és asszociatív eszközeivel igyekezett megformálni a semmitmondó, érték- és értelem nélküli témát. E két momentum volt az oka annak, hogy ezt a filmszerűség tekintetében egyébként rendkívüli filmet fűtyüléssel és hangosan kifejezett elégedetlenséggel fogadta az aréna. És a kritikások legnagyobb része is. A film attraktív tűzijátékra emlékeztetett, amit bizonyos fokú kíváncsisággal szemlél az ember, de miután nem nyújt angazsáló élményt, akaratlanul is jégfüggöny ereszkedik a mű és a szemlélő közé.

Babaja filmjével már másként áll a dolog. Ez, mondanivalójánál fogva — noha a cselekmény színleg valahol a középkor vége felé játszódik — nagyon is sokat mond a máról, korunk szellemi, társadalmi és magánérkölcseről és egyes embereknek az erkölcs klímájában kifejlődött pszichológiájáról. Különös élességgel támadja a sznobizmust, a talpnyalást és a hatalmaskodást. Avagy, röviden: az emberi ostobaságot. Az aréna elutasító hűvössége és a kritikások agyonhallgató szándéka semmit se vesz el ennek a finom szatírával és kulturált mértéktartással készült filmnek az értékéből. Egyetlen fogvatékossága, a számtalan erény mellett, hogy kissé elnyújtották.

Az olvasó talán szememre veti majd, hogy — látszólag — túlságosan sokat beszélek mellékes dolgokról, és nem informálok a VIII. pulai filmfesztivál tényleges eseményeiről. En pedig éppen azt teszem e sorokkal. Mert nem Bulajić díjnyertes filmjének ismerteté-

sével kezdtem, ezt azért tettem, hogy informáljam az olvasót mindarról, ami új volt az idei fesztiválon, ami jellemző volt erre a találkozóra, ami változásokkal teli napjaink dinamikájának érlelő csíráját hordozza magában, és mindarról, ami az útnak feltörését akadályozni igyekszik. Mert nem a szokványos sablon viszi előre filmművészetünket, ha első pillantásra és látszólag a mesterségbeli tökély jeleit viseli is magán. E rögs út — az akarárok ezer veszélyt rejtegető Szkillál és Kharübdiszai között — nem Bulajić az útmutató. Legfeljebb csak mérőföldkő lehet, amely egy leküzdött útszakaszt jelez. De nem követendő példa, nem töprengésekre, tépelődésekre ösztönző kísérlet.

A *Forrongó városban* minden kipróbált, lemért és biztos. Cselekménye is (amely a zenicali magaskohó építésén keresztül hamis pátozzsal és a zsurnaliztika nyelvezetével akar valami erőltetetten nagyot mondani a szocializmus emberformáló erejéről), és e cselekmény realizálása is (formai szempontból, ez a film zavaros keveréke a régi nagy orosz filmeknek és az éppen ezt az irányzatot tagadó neorealizmusnak). Hogy mégis egyenrangúan osztja az első díjat Štiglic filmjével, az talán annak tudható be, hogy a zsüri meghajolt a *Forrongó városnak* a tömegekre gyakorolt átütő hatása előtt. Olyan film ez, amelyre Vukašin Mićunović gondolhatott, amikor a Kerekasztal előtt a „társadalmilag hasznos” kifejezést használta... Olyan film, amelynek néhány ügyesen megrajzolt (de nem életízű) figurája bizonyára hamar népszerű lesz. de olyan film is, amely nem hagy láthatóbb barázdát a jugoszláv hetedik művészet fejlődésének mind termékenyebb mezején.

Ugyanebből az okból nem foglalkozunk külön e helyen Žika Mitrović *Szaloniki merénylők* c. hazafias thrillerével (noha a *Vjesnik u srijedu* c. hetilap a közönség körében lefolytatott véleménykutatása az első helyre helyezte...), sem pedig az olyan vígjátékokkal, mint amilyen a *Martin a fellegekben* vagy a *Békés nyár* volt, jól lehet az ún. „nagyközönség” meleg szimpátiával fogadta őket.

De szólni kívánunk Milo Djukanović *Ne bánts a boldogokat* c. filmvígjátékáról, mert mind témájánál, mind megvalósítási eszközeinél fogva újat, felfrissülést hozott ebbe, az utóbbi időben egyre jobban affirmálódó műfajba. Kitér a világbéke (ez az első abszur-

dum e filmben, és tüstént mosolygásra készíti a nézőt), és az eladdig hadicélokra pazarolt hatalmas összegeket az egész világon a népek életszínvonalának emelésére fordítják. Ebből kifolyólag leírhatatlan ütemű lakásépítés indul meg az immár minden tekintetben rendezett életű Beográdban (a trolibuszokon nincs tülekedés, az ellátás óramű pontossággal működik, mindenki nyájas és udvarias stb., — szóval csupa olyan apróság ami megint csak mosolyra készíti a szenvedő kortársat). És a lakáskiosztás heve elkapja egy öt család által lakott közös lakás egyik bérlőjét is, aki tizenhárom éve csak a parkban lehet együtt feleségével, mert az az anyjánál lakik. És most elkezdődik a gyakran burleszk erejű komikus helyzetek egész sorozata. Nem akarunk kitérni rájuk, csak az ötlet frissességére akartunk rámutatni, és arra, hogy ebben a filmben, amely őszinte, jóízű és felszabadult kacagásra ösztönzi az embert, nyoma sincs a Mija Aleksić vagy Čkalja típusú ripacskodásnak és az olcsó, alacsonyrendű nevetetés más jelenségeinek. Mértékkel és a filmszerűség iránti szolid érzékkel készült ez a film, amelynek csak a vége felé akad egy kissé unalmas és statikus része. Itt megrekedt mind a forgatókönyv írója, mind a rendező, Djukanović tudománya... De a film még így is több figyelmet érdemel, mint amennyit Pula szentelt neki.

És nem akarunk külön szólni Jože Babić *Mulatság* c. hamis csengésű, édeskésen melodramatikusan, tartalmilag és formailag elrontott, „mai témájú” lélektani drámájáról se. Még ha a zsűri ezüstéremmel tüntette is ki. Ez a kitüntetés is egyike volt a zsűri számos melléfogásainak. Ha hely és lehetőség volna egy kimerítő elemzésre, ezt igen könnyű lenne bebizonyítani.

De szólni kell Zdravko Velimirović *Tizennégy nap* c. művéről, amely minden ízében mai. Még ha vannak is kifogásolható részek benne. Mai az alapötlete (néhány jó magaviseletű elítélt tizennégy nap szabadságot kap, és hosszú évek után hazamegy a régi környezetbe), és tipikusan mai az a környezet is, amelybe beleszópnak ezek az emberek. Formai szempontból a jó francia filmek stílusára emlékeztet, és ez a forma tökéletes összhangban van az azzal a cselekménnyel, amelyet tárgyal. Különös, de jellemző tünet, hogy ezt a filmet is figyelmen kívül hagyta a zsűri. Az aréna igen melegen fogadta, megérezve benne a ma fanyar, de va-

lóságos életizét. Az, hogy Viktor Starčićot megjutalmazták az ebben a filmben nyújtott alakításáért, teljesen helyén volt, és némileg enyhíti a zsűrinek más téren elkövetett igazságtalanságait.

Már a *Martin a fellegekben* pergettése alatt is állandóan az volt az érzésem, hogy egy horvátul beszélő, háború előtti bécsi vígjátékot nézek, de mikor bemutatták Šimatović *Kalandor az ajtó előtt* c. filmjét, már egészen bizonyos voltam abban, hogy a német iskola kitörülhetetlen nyomot hagyott a zagrebi „régí gardá”-n. A két háború közötti, félhomályos képekben gazdag és metafizikus miszticizmusban szenvedő német filmek hí mása ez a — véletlenül — horvátul beszélő film! Hogyan került az arénába és szocialista országunk egyik filmvállalatának repertoárjára, — ez talán örökre rejtély marad számomra...

Az *Ők ketten* c. filmmel kapcsolatban ugyancsak felvethetnénk az előbbi kérdés első részét: mit keresett ez az ostoba, unalmas és vulgárisan erotikus, álpoézissel teletömött híg lé az aréna mammutvásznán?! A kritikusok és a közönség egyhangúlag fityült ezen az estén, és végigröhögte a vetítést. Micsoda végletek!

És a végén még talán néhány szót Toma Janić *Egy darabka kék ég* c. filmjéről. Nem nagy mű ez, de az a meleg emberszeretet, amellyel át meg át van itatva, s amely ellenállhatatlan erővel árad a vásznonról a film vetítése közben, a fesztivál egyik említésre méltó alkotásává teszi. Hősei kisemberek és — gyerekek, Janićnak még a *Fekete gyöngyök* óta jól ismert, kedvenc témái. Azért említem meg külön is ebben a felsorolásban, mert éppen ez az elem — az igazi, őszinte humanizmus — hiányzott leginkább az arénában bemutatott ideai filmekből.

Végére jutottunk hát beszámolóinknak, de korántsem merítettük ki azt a roppant gazdag élmény- és tapasztalat-anyagot, amit Pula nyújtott. Ehhez nem egy folyóirat néhány oldalára, hanem egész könyvre volna szükség. Mert ebben az írásomban csak érinteni tudtam azokat az eszméi, művészi, esztétikai és társadalmi-etikai problémákat, amelyeket ez a fesztivál felvetett, és amelyek megoldásra várnak. Sokkal tüzetesebb elemzést és igényesebb elmélyülést követelne e

kérdések megvilágítása, mint amilyenre egy ilyen beszámolóban alkalom nyílik. De hát előttünk egy egész év — a jövő évi Pulára gondolok, ha megtartják —, és egészen bizonyos, hogy azok, akiknek ez közvetlenül ke-

nyere, találnak majd módot és alkalmat arra, hogy megvitassák őket. Az én dolgom, a krónikásé, csak annyi volt, hogy az e kérdések iránt érdeklődő olvasó elé tárjam őket és — hogy gondolkodásra készítsek...

Egy vajdasági regény margójára

Bori Imre

1.

Nagy múltra visszatekintő ember-típus lép eléünk Kopeczky László és Sáfrány Imre *Mire a teknősbéka oda-ér* című regényében. Ha „családfáján” fut végig a szemünk, legalább kétezer esztendőtt kell bekalandoznunk, hogy tudomásunk szerinti első őst, Apuleius *Aranyszamarát* elérjük. S milyen rangosak a közbeeső állomások! Feltűnik Cervantes búsképű lovagja, Grimmelshausen csavargó *Simplicissimusa*, Defoe *Robinsonja*, Hamsun csavargói, Gorkij „mélyben” élő „volt emberei”, Thomas Mann *Félix Krullja*, a magyar *Kakuk Marci*. Egy-egy kor meghatározó jegyein, emberi fizionómiájukon túl egyetlen közös sajátosság fűzi őket össze: valamennyien túllépték a társadalom hétköznapi kereteit, kiléptek belőlük, s a maguk törvényei szerint éltek életüket. Ez a sajátosság különbözősége a „normális”-tól éppen úgy kedvező talaja az irodalmi alkotásnak, mint a másik, amelyet legpontosabban a társadalom túlnövésének kifejezésével jellemezhetnénk. Mind a kettő a

„normális” társadalomtól való különbözőségből táplálkozik, összeütközve ugyan a „normális” világgal, ugyanakkor azonban összegyűjtve annak vonásait, s az írói képességektől függően a regény képernyője vetíti őket. Mert a „békés polgárok” nem regényhősök, s ha szemügyre vesszük a regényirodalom számottevő alkotásait, mindegyikben a túlnövésnek és kilépésnek valamelyik formájával találkozunk. Ilyen esetben a regény hőse rendszerint a „normális” világ „mértékévé” válik, s a társadalom és a belőle kivadalt hős viszonya a feje tetejére áll: a „normális” élet egyszerre fonákját mutatja, az abnormisnak hitt hős pedig olyan vonásokat kap, amelyek a normális emberek fölé emelik.

Ebben a helyzetben adva van már az összeütközés magva, a cselekmény rugója, mozgató ereje is, amelyből az írók, kezdve a legszélsőségesebb komikummal, a legmegrázóbb tragikus összeütközések sok árnyalatát bonthatják ki, s ahogy a világirodalom számos nagy alkotása bizonyítja, az írók nem tétováztak kiaknázni az ilyen hősök nyújtotta lehetőségeket.

2.

Kopeczky és Sáfrány regényének hőse, Dongó is ilyen jegyeket viselő egyéniség. Dongónak azonban társadalmi helyzete sok lényeges vonásban különbözik a hozzá hasonló regényhősökétől: neki a társadalmi munkában meghatározott helye és feladata van, mindvégig megmarad a társadalmi élet keretein belül, s különbözősége mindenekelőtt lelki síkon, életérzésében és lelki alkatában mutatkozik meg. Fontos ezt a mozzanatot hangsúlyoznunk, mert a róla alkotott képünk enélkül annyira csonka s olyan mértékben meghamisított lenne, hogy meggátolná az egész regény helyes felmérését. Vitathatatlan azonban az is, hogy „különbözőségének” gyökereit is kitapinthatjuk. „Életrajza”, ahogy a regény elsőrt adataiból összeáll, azt mutatja, hogy útja éppen fordítottja annak, amit legtöbb „rokona” befutott. Ő nem a társadalmon kívüliség felé balad, hanem abból a helyzetből jött, bár egzisztenciája így is sok kétséget ébreszt, különösen ha jelleme fogyatékoságaira gondolunk.

Dongó nem angyal: hamiskártyás és csaló is, de nem professzionalista, hiszen legnagyobb örömét önmaga leleplezésében leli. Fölénye, amelyet hamiskártyás volta is biztosít neki, életörömét táplálja, s így negatív jellembeli vonásai a megbocsátást váltják ki. Dongó ismeri a maga gyöngeségeit, s mindig sikerült őket a maga előnyére kihasználni. Sok húrton tud játszani, s remek emberismerő. Tud nagyvonalú lenni, s legkisebb kópéságát is ugyanazzal a lelkesültséggel, beleéléssel csinálja, mint életfontosságú ügyeit. Az írók abban a pillanatban lesték meg, amikor ez az önismerete bumerángxént csapja fejbe: a játék halálosan komollyá válik, a mindig derűs égen villámok cikáznak. Nemcsak társai fordulnak vele szembe, önmagával is szemben találja magát. A halált ez az utóbbi hozza neki. Míg másokkal állt szemben, a kisebb ellenállás vonalán haladva, fittyet hányt a világra, és kibújhatott a felelősség alól. Amikor azonban önmagával találta szemben magát, ösztört. Az írók ezt a pillanatot villantják fel egy totális képben, amelyben egyetlen esemény peremén ugyan, de felsejlik a hős egész múltja, és meglebben a könyörtelenül közeledő halál előtt is a lepel.

Két Dongóval kell tehát számolnunk. A hős tudatának két rétege sok ellentétes vonást hordoz. Dongó jellemének felszínén egy mindig tréfára kész, már-már a jellemtelenséggel határos lelki arcot figyelhetünk meg. Férfiak felé mindig ezzel az arcával fordul (gondoljunk csak a regény kártyázási jeleneteire, a tréfák és csalások sorára, amely fölényét biztosítja a férfiak könyörtelenebb közösségében). Ha nőkkel áll szemben, Dongónak egy másik arca sejlik fel. A férfiak mindig múltjára emlékeztetik, a nők közelében jobbik énjé tör fel belőle. Igazi arca a szerelemben mutatkozik meg. Ezek a pokol órái, az önismeret, az önmagára ébredés pillanatai.

Három nő él Dongó körül a regény lapjain. Verka a tiszta szerelem, a kis Dongó, a jövődő hordozója. Ő a realitás, az az állandóság, amelybe bele tudna veszni, ha nem lenne Dongó („A tanya egyhelyben áll — sóhajtott Dongó —, én meg nem tudok egyhelyben maradni... — Hát akkor? — kérdezte kisvártatva az öreg. — Hát akkor — ismételte szomorúan Dongó — jó napot!”), ha nem élne benne nyugtalanság, ha nem kellene menekülnie attól a „nyugalmas” élettől, amelyet ő soha nem élt meg, és fél tőle, de nagyon kívánja.

Az özvegyasszony mellett nyílik meg lába előtt önmaga múltjának örvénye („Már nem is tudom, kire hasonlítok — mondta —, valamikor egy hülyére hasonlítottam, aki azt hitte, hogy az élet üdve a fehér kezelők, a ropogó ing, a patyolat karing, a tiszta lelkiismeret és az aranyzegélyű biblia”). Nemcsak a legrégibb életét idézi fel, hanem jelenét is. Játékosan bán még ugyan az özvegyvel, de már látszik rajta a tragédia árnyéka. Gondoljunk csak a báránylvágás epizódjára: „... Ilyennek még sose hallottam a hangját: 'Még egy bárány és még egy gyilkos' — ilyesmit mondott halkan. Belerúgott a tálba, kirohant az udvarból. Oly gyorsan, hogy kiáltani sem volt időm. A mezőn meg futni kezdett. Hát nem bolond?“. Az özvegy a végletek között a középút: az ő közelében Dongó lelki kétségűsége fájdalmas rábredések sorozatát hozza — ezért kell elmenekülnie tőle.

A harmadik nő Dongó mellett ebben a regényben Judit. Ő a „szék a felhőben”, az elérhetetlenség, a vágyott világ. Verka felébredtette benne ezt a vágyat, Judit az elviselhetetlenségig

felerősítette. A regény lírai szövegei kettőjük viszonyát sirják, s kidalolják azt a Dongót, aki ott él a hétköznapi szürkeség, kópéságokkal lakkozott világa alatt, aki ott dörömböl és fékezhetetlenül feltör, legyűrhetetlenül kéri a maga részét az életből. A regény kurzívval szedett részletei, ezek a lírai betétek, a maguk furcsa, keserű költőiségével lépésről lépésre fedik fel Dongó igazi egyéniségét. Ilyen a temetői jelenet befejezése, amelyben Dongó a felhőben álló székéről beszél, ahová felmászott s fenn maradt, ilyen Dongó levele Judithoz, ilyen majd minden egyes beszélgetésük. Ez a Dongó az igazi szerelmet kereste, az igazi emberi életet, „homokvárakat” épített, de jöttek vágatató lovak, ahogy maga idézi: szeretett álmodozni, de az élet, ha nem védekezik, letaposta volna, az igazi életet vágyta, s most, Judit mellett arra kellett rádöbennie, hogy a halál várja. Ez összegeződik frappáns rövidséggel s nagyon jellemző helyzetben, a teknősbékával való beszélgetésben, mert hisz megérthetik-e az emberek őt, elmondhatná-e a többieknek, társainak vagy futó szerelmeinek azt, ami a szívét nyomja? Dongó izoláltsága, magányossága, bánatai, élete egész summája, amelyet akár életfilozófiájának is tarthatunk, megfogalmazódhatott volna-e máshol, mint magányban, kinn az árokparton, egy lassan baktató teknősbéka társaságában? Dongó igazi tragédiája éppen ez. Nincs kinek megnyitnia szívét, mert ha másoknak beszél, értetlenül néznek rá. De íme Dongó tragédiájának magva és az egész regény értelmét megnyitó kulcsa is:

„Dongó kezébe vette a teknősbékát és szemébe nézett.

— Hasonlítunk egymásra, Kegyelmes uram. Hosszú, reménytelen úton cammogunk. Kemény páncélunkról visszapattan, ami szívünket elpusztítaná és egyszer mégis megérkezünk oda, ahonnan indultunk. Csak azért nem láttuk a célt, mert háttal álltunk neki. Tegnap, az ezeregyedik nap után végre megkaptam volna az első csókot, de beleleddült egy dzsipp. Egy közönséges mezőgazdasági dzsipp. Körüljártam a világot, keresve a csókot, és ott, abban a szobában, ahova minden pillanatban benyithattak volna, jöttem rá, hogy az a csók bennem van...”

Ez a felismerési folyamat játszódik le Judit oldalán, ennek válik katalizátorává a nő, aki mellett Dongó felszabadul, megtisztul fájdalmas és tragikus

katarziszban. Ha eddig nem akarta tudni az igazságot, most fájdalmas szívvel kell szembenéznie a maga nyomorult helyzetével, amit még az is tetéz, hogy a nő, aki felszabadította, férjes asszony. Csodálkozunk kell-e tehát, hogy Dongó, amikor felmerül benne a kérdés: „Mit gondol, Kegyelmes úr, meg tudnék-e én akkor változni?... Ettől félttem, hogy Kegyelmes úr sem tud ebben hinni...”

Ezért kell meghalnia, ezért keresi a halált s búcsúzik az élettől. Míg a felhőkben járhatott, élt, most, hogy álmait kellett volna realizálnia, mert két lehetősége is kínálkozott, Verka és Judit, meg kell futamodnia az élet elől.

3.

Nem társai ölték meg Dongót, bár mindegyikük foglalkozott ezzel a gondolattal, hanem Dongó maga végzett életével, mégha ki is szemelte egyikük kezét a tett végrehajtására. Az írók Dongó köré egy sor „közönséges” embert sorakoztattak fel, mintegy kontrasztul Dongó viszonylatában. Dongó kópéságaival, s különösen álmodozásaival a szívét kéreggel bevonó „bitument” mindig izzásban tudta tartani, társaiban kérges szívet talál. Valamennyien e világi emberek, s nem törődnek az egekkel, nem látnak „széket a felhőben”. Dongó sokszor durva tréfákkal hívja ki őket maga ellen, s minden kísérlete, hogy felébressze őket, sikertelen maradt. Ők az a normális világ, amelyet Dongó nem tud elviselni. Nem tudnak álmodni, képzeletük nagyon is vasos dolgokhoz kapcsolja őket: életfunkcióik betöltésére, elemi vágyaik kielégítésére. Rozmár esete a „bajuszok Madonnával”, a szép kocsmárosnéval, jellemzően mutatja ezt az emberi állapotot. Életüknek van egy köre, amelyben jól érzik magukat, nem találják szűknek, szegényesnek, szűknek. Ezekbe a szűkre fogott életkebe tapos bele Dongó, ezt akarja szétfeszíteni. Hiányérzetet akar támasztani, s amikor ez sikerül neki, amazok arra ébrednek rá, hogy mindent Dongó rabolt el tőlük: Varnyútól Verkát, Rozmártól a kocsmárosnéét, Hal Ferenc mérműtől a feleségét, valamennyiük-től a birkapaprikást, megfosztja őket pénzüktől, hajuktól, s mindenekelőtt nyugalmuktól.

Ez Dongó paradoxona, s ezen épül a regény egész mesterien megvalósított ellenpontozása.

4.

A *Mire a teknősbéka odaér* ellentétekre épült mű. A szerzők jól megoldották a szerkesztés feladatát, s ennek köszönhető, hogy a különben sok veszélyt, sekélyességet rejtő témából nem alkottak sem banális szerelmi regényt, se egy kisebb stílusú szélhámos vallomásaivá nem változtatták a művet, Dongó nem lett útfoltozó Chaplinné. Amikor a különböző élethelyzetek, emberi jellemek és álmok változatait rakják Dongó mellé olyan elrendezésben, hogy az egy pillanatra sem látszik sem sekélyesnek, megszokottnak, banálisnak, sem a fekete-fehér ábrázolás példájának, akkor tulajdonképpen írói feladatuk legnehezebb részét oldották meg. Az egyes fejezetek egymással feleselnek, nemcsak új eseményt, alakot, helyzetet hoznak, hanem új megvilágítást is, amely lapról lapra változtatja, új vonásokkal gazdagítja Dongó és a többiek életszerűségét. Vonalaik élesek, jellemzők. Nem idegenkednek az egyszerű szójátéktól éppen úgy, mint ahogy tudnak szentimentális húrokat pengetni vagy filozofálni. Trágárkodnak, ha szükséges, lírai betéteket alkotnak — általában sok árnyalattal dolgoznak, és nézőpontjuk is állandóan változik. Mindezek azonban nem egymás mellett futnak, hanem egymással feleselnek, tompítják vagy erősítik egymás hatását. Ezért nem egyértelmű hősük sem, ezért tudnak sírni és nevetni, s végső fokon ennek köszönhető, hogy a regény egyetlen jelenete sem vált öncélúvá, mindegyiknek funkcionális a szerepe. A regény mindvégig megmarad egy igen szép intellektuális síkon még akkor is, amikor a hősök nem elmélkednek, hanem a legprofánabb mondataikat fogalmazzák. A látás és a láttatás egy síkját jelentik ezek a tények, amelyek a műnek az emelkedettség benyomását kölcsönzik.

A jelenetek megkomponálása a filmművészetből ismert „vágástechnikára” emlékeztet. A kontrasztok ennek a segítségével kapják meg erejüket, éles határukat, ennek segítségével feleselnek egymással a jelenetek, mindinkább erősítve a tragikus vonásokat a főhős életében.

De a mű ritmusát is a fenti elemek szabták meg. Ha a pergő események valóban pergők, ha a mozgalmasság a műben valóban mozgalmasság és nem kierőszakoltság, ennek a vágás-techni-

kának köszönhető. Mondanunk sem kell, ilyen eleven sodrású, a feszültség állandó fokozását mutató művet irodalmunk még nem teremtett. A totális képek és a belső monológok, az egymással feleselő, majd egymás mellé álló jelenetek, a pihentető és a gyors sodrású események, a lírai hangvétel és a pergő dialógusok vegyítése az olvasmányosság olyan fokát biztosítják Kopeczky és Sáfrány regényének, amilyent irodalmunkban még nem találunk.

Kopeczky és Sáfrány témájuk és hőseik szuverén urai: a téma érett voltán éppen úgy meglátszik ez, mint a szerkesztésén vagy a jellemek ábrázolásában, minden mondatukban. Felszabadult és könnyed ez a próza még ott is, ahol az íróknak nehéz feladatot kellett megoldaniuk. Ez többek között annak is köszönhető, hogy megszabadultak a leírás kényszerétől, mondataikat pedig annyira funkcionálisan építették fel, hogy szinte egyetlen fölösleges szót sem tartalmaznak, hanem az egész mű sodró dinamikáját szolgálják. Bárhol is olvassunk bele szövegükbe, ezt a dinamikát, elevenséget találjuk meg. Nincsenek statikus képeik, az események sodrása, a cselekmény bonyolítása egy pillanatra sem áll meg. A sok egyszerű mondat a gondolatot mindig tovább és tovább ragadja, szinte egymásnak adják át stafétszerűen a képeket, a gondolatokat, a hősök sorsát.

Modern ez a próza? Igen, de jól megírt próza is! S ez nem lebecsülendő tény.

5.

S végül tegyük fel a kérdést: egzisztencialista hős-e Dongó?

Felületesen nézve inkább egy kisebb méretű Kakuk Marcinak tekinthetnénk, ha csak *tetteit* s mindenekelőtt csak kópéságait látnánk meg. De tudjuk, Dongó tudatosan hajszolta bele magát az ilyen emberi viszonyokba, bohémiával védekezve egy polgárinak nevezhető álvilág ellen. Intellektusa a regény cselekménye kezdetének pillanatáig az életnek egy olyan felfogását mutatja, amelyben sok olyan jegyet fedezhetünk fel, amely az élethez való viszonyban, az emberi élet felfogásában azokat a felelőtlenséggel határos helyzetváltoztatásokat tükrözi, amilyeneket Sartre francia egzisztencialista hősei mutatnak. Az önzésnek, a csak magával törődésnek, az emberek iránt tanúsított megnemértésnek jellegzetes megnyilvánulásai ezek. A regény maga

azonban Dongó katarziséban a hős megtisztulását mondja el: felfedezi az életet, megtalálja igazi értelmét, de ezt már nem tudja elviselni, meg kell halnia. A játékoság mögött feltűnik Dongó tragikus emberi arca is, a clownban megszólal az ember.

Nem egyértelmű Dongó alakja, s éppen így igaz. A relativizmus, amely ennek a regénynek a mélyén lappang, nem engedi meg, hogy az írók egyoldalúan oldják meg hősük sorsát. Dongó álarca összetörik, mert össze kellett törnie az élet kényszerétől, de még nem tudja elviselni az álmok táplálta igazi életet. Ezért kell neki „Haakarom szigetére” menekülnie Judittal, az álomba az élet elől. Dongó világa sajátos emberi világ: izolált, de nyitva van az élet hatásai előtt, Dongó mindig védőfalakat húz maga körül, de

mindig le is rombolja őket. Vágyik, de vágyait nem meri realizálni még akkor sem, amikor erre lehetősége kínálkozik. Elindult az emberi élet felé, de a célt messzebb látja, mint ahogy a valóságban van. Nem véletlen, hogy mindenekeelőtt, mindenek summájaként önmagára talált, de éppen önmagában nem tud hinni. A teknősbéka szimbolikája itt világosodik meg, s így kell értelmeznünk Dongó beszélgetését is a teknősbékával.

Egy azonban bizonyos: a szerzők hősüket két világ határmezsgyéjén ábrázolják. Dongóban a leszámolás megindult, és ha meghalt is, halálával, egyéni egzisztenciája, egész addigi élete csődjével az igazi mellett tesz hitet, amellet, amely a Verka méhében melegedő kis Dongóra vár.

Mit írjon a költő?

Tomán László

Mit írjon a költő... Ezt kérdezi új kötetének* egyik versében Csépe Imre, aki eddig még mindig talált elég témát verseihez, s azelőtt ilyet nem is kérdezett. Az életét írta, béresesek, kubikosok életét, fenéken maradókét, hajléktalanokét. Nem véletlen, hogy most, életmódjának változásával vetődik fel benne ez a kérdés, nem véletlen, hogy hangja, hangulatai megváltoztak, s keresnie kell az új ihletet. S az, hogy új könyvében nem találunk olyan hiteles és megrázó sorokat, mint a *Béresekben*:

*Kettőkor kelünk télen, nyáron,
Kétfelé ásitva az álmot,
Nem kérdi senki: hogyan éltek,
Mit esztek, s van-e szalonnátok?*

vagy a *Fenéken maradókban*:

*Ki látott már veremszakadást?
Éjszaka idején bele zuhanót?
Süket fülű, sötét éjszakán
Kenyérért űzött rohanót?*

vagy *A kubikonban*:

*Túrjuk a sarat előre, hátra,
S kenyérgőzttől tátva a szánk,*

csak annak lehet a bizonyítéka, hogy új élményvilága, új életformája nem jelenthet számára igazi versírási alkalmat, lehetőséget. Csépének mindig azt mondták, tehetségés költő, de manapság nem elég a tehetség: műveltség is kell hozzá, hogy az ember jó költő legyen. Régi könyvét olvasgatva most

* Csépe Imre: *Termő porban*, Forum Könyvkiadó, 1961.

az a benyomásunk, hogy Csépeben épp az volt az igazi, az volt az eredeti, hogy nyers volt, műveletlen volt, hogy nem ismert költői rafináltságot, az tette verseit vonzóvá, hogy a nyersség szólt belőlük, hogy érezni lehetett azt a faragatlanságot, társadalmi és poétikait, amely őt minálunk egyedülálló jelenséggé tette. *Termő porban* című kötete már egy egészen más költőt állít elénk, akire sok minden ráragadt a kultúrából, aki már nem a fenékről szól, legfeljebb visszaemlékezik még múltjára, egykori életére és társaira, és most már, néhány könyvvel háta mögött, írói hírnevének védelme alatt, új témákat keres a maga számára. Őneki ezek a témák újak lehetnek, de ha csak felsoroljuk néhány versének címét: *Bácskai tavasz*, *Tavaszi val-lomás*, *Hajnal*, *Nyári felhők*hez, *Ősz*, *Őszi táj*, *Téli képek*, *Tavaszi köszöntő*, *Az induló képzelethez*, felöltik bennünk a kérdés: mi ez? Mi lett Csépe Imréről? Így jut kifejezésre — vagy így fut vakvágányra nála a kultúra? Kétségtelen, hogy az új megismerések válságot idéztek elő Csépe költészetében, s nem hozták meg a kívánt eredmény. Mert ha elolvassuk a fenti verscímeket, nyilván a századforduló biedermeier, epigon költészeté jut eszünkbe. *Hajnal*, *Őszi táj*, *Téli Palics*: ezek a verscímek azokat a festményeket idézik fel, amelyeket képkeretező műhelyek kirakatában, vásári árusoknál vagy házaló dilettánsoknál láthatunk. S ha néha igaz, amit leír, akkor a költői átlényegítés, megköltöiesítés hiánya tűnik szemünkbe. Verseinek egy részét riktó ízléstelenség, idillikus ábrázolásmód, felszínes meg-látás jellemzi:

*Hegyen és völgyön dalol a munka,
Tavasz van, fény és virág.*

(Bácskai tavasz)

*Kéklő vászonon zöld vonás,
Merev vigyázzban álló jegenyék,
Háttérben színes bokrok és torony,
Csillogva hajlik rájuk a tiszta ég.*

(Festmény)

Ne mondják, hogy ez hasonló a ma divatos „primitív” szemlélethez. Nem primitív Csépe Imre, egyáltalán nem. M á r nem. Amikor azt mondja: „A völgyben zöld nádas és piciny patak”, ez tudatosság, ez az a kép, amelyet (esetleg hattyúk vagy madonnák társaságában) a már említett képeken találhatunk. És hogy a hatás teljes legyen, s bebizonyítsa, hogy ő egyáltalán nem primitív, hanem jártas a mitológiában, Csépe rögtön le is írja, hogy az említett patak „Bacchus lábát mossa, nyalja”. Nem madonna, hanem Bacchus. Költészetének kellékei az ilyen képek: „szelíd tavak”, „szűz mosoly”, „zöldrámás tükör”, „uszály”, „szellő”, „kéklő ég”, „illattal kent apródocskák”, „bágyadt mosoly”, „felhősödő szempár”, „sötétedő est”, „elhaló kacagás”, „nyárvégi rózsák” stb. stb. Rossz műdalok frazeológiája. Csépe azonban tovább megy. Szonettet ír. S a szonettben, a legnehezebb költői formában, melynek pontos szabályai, szigorú törvényei vannak, Csépe-nél ilyen rímek „csengenek”: közelség-messzeség, levegőt-mezőt, erőm-szeretőm, virág-világ. Amikor pedig ezt a sort írja le: „A szívem, Ilon, csak téged szeret”, akkor nem tudjuk, tekintsük-e ezt őszinte, feltörő primitív-ségnek, vagy műdal-refrénnek. Ugyanez a helyzet azokkal a versekkel, melyekben Csépe, a költő, a filozófia (sekély) vizeire ezek, töpreng, s költői homlokára a bánat, a keserűség ráncai ülnek (*Mit írjon a költő*, *Szomorúság*, *Ha rámnézel*, *Vágyam*, *Az induló képzelethez*, *Távozó költő* című versei). Ekkor mutatkozik meg igazán, milyen téves irányban halad a költő, mennyire nem illik hozzá az ilyen hang. Azt sem hagyhatom említés nélkül, hogy *Mit írjon a költő* című verse mennyire bántóan, mennyire szolgaián

József Attila-utánzás, mert amikor olvasom: „Mondd, mit írjon az a költő, Ki nem szerelmes...”, a vers ritmusa nyilvánvalóan és rosszat sejtetően József Attila nagy versének, a *Mondd, mit érlel* címűnek dallamát juttatja eszembe. Az ilyen átvétel, még ha ösztönös vagy tudat alatti is, nem öregbítheti senkinek a hírnevét, s még a kezdőknek sem bocsáthatjuk meg, hát még egy Csépe Imrének, aki régen nem számít kezdőnek.

Ha azt kérdezné még egyszer Csépe Imre, hogy mit írjon a költő, mit írjon Csépe Imre, akkor válaszom egyértelmű lenne: írja azokat a verseket, amelyekből már első kötetében, az *Üzen a földben* találunk, s amelyekből új könyvében egy egész ciklusra valót közöl, írja az *Emlékköveket*. Itt, ezekben a versekben van az igazi Csépe, ebben lehet ő eredeti, amikor Kubik Ákos, Csillag Ágnes, Kupak Máté, Csókás Vendel, Csépe Antal, Víz Ila, Kajla Gábor, Kása Simon, Magó Bálint, Virág Örzsi, Baka Pali, Sutyó Gábor és a többiek emlékét idézi. Ezekben a versekben találjuk meg a régi Csépe hangját, azt a hangot, amelyet csak ő hallatott minálunk. Régi balladák, fanyar humorú sírfeliratok hangja ez. Ha akarná, ezen az úton Csépe megteremthetné a mi új, bácskai *River Spoon Anthology*nkat, s lehetne költészetünk hamisítatlan, különös alakja.

Nem mindig az az igazi költészet, amely „népszerű”, mint ahogy nem mindig nagy költészet a szavak önmagukba zárt rejtelmeivel játszó költészet sem. De az erőltetett népszerűség elkerülhetetlenül a sekélyességbe vezet, giccs lesz belőle. Amikor Csépe új könyvét lapozom, át kell ugranom az olyan prózai sorokat, mint: „E két véglet osztozik meg rajtad...”, vagy az ilyen induló-töredékeket: „Ne csüggedj, munkásom, testvér, Ezen a földön már te vagy az isten!” (vö.: Csák Máté földjén ti vagytok az Isten — Ady), a szentimentális kesergőket („Ilyen az életem, talán mind örökre”), és sajnálom, hogy nincs több ilyen szép kép benne: „Tüskökbe fúzik cérnáik a szellők”, az olyan derűs, keresetlen megszólítás, mint ez: „Bújjék kend ki már a napra, Taplót főző Csókás Vendel”, vagy „lelkem, hékám, egyék kee, No, egyék kee, jó párom, Simony...” Hogy Csépe milyen egyéni hangot tud megütni, mennyire meg tudja formálni versét, arra legjobb példa a *Magó Bálint*, melyben a nép költői erejét érezzük. A kötetben azonban nagyon kevés az ilyen vers. Kevés benne az igazi Csépe. Ami a költőt költővé teszi, az tagadhatatlanul az egyénisége. Márpedig az olyan versekben, mint a *Festmény* vagy *Ne félj*, nincs egyéniség. Ezt csak az *Emlékkövek*ben kereshetjük, s találjuk meg. A *Termő* porban nagy tanulsága, hogy Csépének végleg választania kell a giccs és a költészet között. A választás nem nehéz. Csak határozottság kell hozzá, s nem az olcsó népszerűsége való feltétlen törekvés.

Az öreg Ábel*

Bori Imre

Ábel, Tamási Áron immár halhatatlan góbélegénye megöregedett. Úgy öregedett meg, ahogy a halhatatlan regényhősök szoktak: örökké fiatalok maradnak, frissek, egészségesek, kalandra készek, csavaros eszük mindig pattanásig feszülten várja a tréfálkozás alkalmát, a szívderítő nevetés lehetőségét. De évek, évtizedek múltán szülőapja újabb hősöket teremt, akiknek arcán, eszejárásán és viselkedésén ott van a fiataalkori hős vonásainak visszfénye ugyan, de lényegében mégis más jelentenek, mint ahogy más a fiatal ember és az, aki már évtizedeket hordoz a vállán, és bölcsessége jeléül haja is mind inkább szürkülni kezd, hogy végül is ősz hajszálak hirdessék az érettséget.

Tamási Áron legújabb könyvében, a vékonyka *Szirom és Boly* címűben, kevesebb a kaland és góbéság, de több a szemléltető életbölcesség, a világ dolgain merengő elmélkedés. S mégis, az öreg Szirom bácsi eszejárásán a haj-

dani Ábelre kell figyelni, aki, íme, megöregedett, egy élet tapasztalatai gyűltek valamikor buksi koponyájába, és nem maradt szinte semmi más lényéből, hiszen sok volt az idő, a vész, a szenvedés és a veszedelem, csak a bölcs megértés és a szeretet, amely olyan megragadó erővel sugárik ki a cselekmény vékonyka s alig jelentős, nem is lényeges csergedezéséből.

Ami ebben a könyvben a legnagyobb s a legmegragadóbb, az a nyelv, Tamási Áron nyelvének muzsikája, a gondolatnak, a szemlélődésnek, a lélegzetvételnak öreges, megfontolt bölcsességgel telített, de a jó szív és az emberek, a világ iránt érzett szeretet mézével édesített zenéje, amely éppen olyan megfontoltan és nagy-nagy bizonyossággal kerül papírra a toll sercegése nyomán, mint ahogy az öreg Szirommá lett Ábelből szakad ki a szó immár négy évtized tapasztalataival gazdagon. Az érettség ez, a magyar nyelv fejlődésének immár klasszikussá érett, mégis egyénien eredeti és sajátos alakulása.

Volt egy időszak Tamási Áron írói fejlődésében, amikor az ízes székely

* Tamási Áron: *Szirom és Boly*. Budapest, 1960.

nyelvet a sorakozó regényekben, elbeszélésekben, a drámák pergő dialógusaiban már-már fárasztóan modorosnak éreztük. A szavak egyformán görögtek, rutinos észjárást mutattak, s ha az első olvasáskor meghökkentően le is tudták bilincselni az olvasót, a később olvasott írások már csak fárasztani tudtak. A *Szirom és Boly*ban olyan a szava ismét, mintha most született volna meg, friss, eleven, izesen egyéni, új és patinás, már nem is beszélt nyelv, de amelyen olyan jól esne megszólalni. Olyan most a szava, hogy regénye egyik gondolatát írjuk ide egy kis változtatással: Mint a gyümölcs, amelyiknek magva-húsa megvan és csali kedves színeket játszik, levelek környékezik, melyek a szellőben zsengén meglebegnek és a szélben táncot járnak. Így ébresztik az értelmet írásban a csali színek és nyughatatlan levelek.

S ebből a mézédés nyelvéből egy mai történet szálai bontakoznak ki Szirom bácsi élete nyomán. Mai a történet váza benne, az események, amelyek lehetővé teszik, hogy Szirom bácsi lelkisége

megnyilatkozhassék, hogy az író elmondhassa bölcs derűjének érett gondolatait, hogy ez a nyelv érvényt szerezhessen magának. Szirom bácsi életében az események végérvényesen a múltat jelentik: Moldvából sodorta őt és társait a második világháború vihara a Dunántúl tájaira, egy új életbe. Ennek az életnek a nyiladozásában bábáskodik a maga módján Szirom bácsi és unokája. A maiság elemei azonban nem játszanak döntő szerepet ebben a műben. A szövetkezetalapítás, a mesterséges megtermékenyítés, az állami gazdaság élete csak keret itt, de nem a lényeg is.

Az író szívét a szamarával baktató öreg ember alakja melegíti, ahogy felolvadnak a lankás, erdős, hegyes-völgyes táj derűjében, és nagyon magának tudja a szeretet és a bölcs megértés e könyvében hirdetett szándékait. S ha Tamási Áron ezzel nem is legjobb művét alkotta meg, de a legkedvesebbet minden bizonnyal ebben a könyvében találjuk meg, elsősorban az író nyelve, stílusa miatt.

Bírálat vagy leszámolás

Tomán László

A horvát irodalomkritika kezdetét Antun Barac, a néhány évvel ezelőtt elhunyt horvát irodalomtörténész 1834-re teszi, amikor Ljudevit Farkaš Vukotinović Dragutin Rakovac *Duh* c. művéről számolt be a *Matica srpska* folyóiratában, a *Letopisban*. Vukotinovićhoz csatlakozik a kritikus sorában Dimitrije Demeter, de az igazi horvát műbírálat tulajdonképpen akkor született, amikor Stanko Vraz 1842-ben megindította a *Kolot*. Ő az, akit a horvát kritika ősenek tekintenek. Vraztól kezdve néhány nagy név jelzi a horvát irodalomkritika fejlődését a múlt század derekától máig: Franjo Marković, Milan Marjanović, A. G. Matoš, A. B. Šimić, majd az első világháború után Krleža, aki szinte egyedülálló jelensége az egész jugoszláv irodalomnak, kiváltképp pedig a műbírálatnak, s egyéniségével egy egész korszakot fémjelzett. Utána egyetlen kritikus sem emelkedett ki, nőtt fölé, de talán mégsem Krleža szellemi főlénye teszi lehetetlenné, hogy az utána következő írói nemzedékben akár csak egy, hozzá hasonló kritikust találjunk. Megemlíthetnénk például Stanislav Šimićet, aki nem egyszer tett tanúságot kiváló kritikai érzékéről, de értékét nem lehet avval mérni, hogy megközelíti-e Krležát vagy nem, hisz ő egészen más típusú és más attitűddel fellépő műbíráló volt. Šimić teljesen szubjektív nézőpontból szemléli az irodalmi alkotásokat, s hozzá meg ítéletét, sőt odáig merészkedik, hogy az irodalomkritikában szükségtelen, mi több: káros iróniával és megvetéssel beszél egyes művekről, főleg pedig írókról, s gyakran az egyéni rokonszenv vagy ellenszenv alapján mondja ki véleményét.

Sok mindenben követi Šimić útját Vlatko Pavletić, aki a fiatal horvát írónemzedék soraiba tartozik. Akkor figyelt fel rá az irodalmi közvélemény, amikor az ötvenes évek elején néhány fiatal íróval együtt megindította a *Krugovi* c. folyóiratot. Azok az évek a jugoszláv irodalom sorsdöntő évei voltak, a fordulat évei, s amit Beográdban a *Mladost* c. folyó-

irat köré csoportosuló fiatalok csináltak, annak elvégzését vállalták a horvát irodalomban a *Krugovi* munkatársai, elsősorban Pavletić. Az akkori irodalmi viszonyok között a *Krugovi* sem járt jobban, mint a *Mladoszt*: elhangzott a vád, a folyóíratra és táborára rásütötték a dekadencia bélyegét, s Pavletićnak rövidesen másnak kellett átengednie a főszerkesztői tisztet. A *Krugovi* később megszűnt, s az irodalmi csatározások más formában folytatódtak. Pavletićnak ekkor választania kellett: vagy megtartja nézeteit, s visszavonul az irodalomtól, kivonul az irodalmi életből, vagy pedig megalkuszik ellenlábasaival, s azok megnyitják előtte folyóirataik lapjait. Pavletić, talán taktikai okokból, elfogadta a felé nyújtott békejobbot, s idővel tagja lett a *Republika* c. folyóirat szerkesztőségének. Evvel tulajdonképpen egykori ellenfelei mellé szegődött. Innen kezdve Pavletić kritikusi pályafutása töretlen, következetes és — felfelé ívelő. Nem foglal ugyan nyíltan állást azok mellett, akikkel régebben szemben állt, annál inkább ellentétbe kerül azokkal, akikkel azelőtt együtt haladt, s akik, miután a *Krugoviból* kénytelenek voltak kiválni, megindították a rövid életű *Medjutim* c. folyóiratot. Ezután Pavletić a mai horvát kritika első embere lett. Már nemcsak a jelen, hanem a múlt is érdekli, és négy kötetet állít össze irodalmi tanulmányaiból, melyekben a régebbi korok íróival foglalkozik. Csak most, mintegy tíz évvel írói indulása után adta ki azokat a bírálatait, melyek a jelen irodalmát tárgyalják. Ez a kötet a *Trenutak sadašnjosti**.

Könyvének előszavában azt mondja Pavletić, hogy kritikái „a szerző tanúvallomásai más szerzők tanúvallomásairól”. Ezért közöl kötetében vitacikkeket, széljegyzeteket, interjúkat, könyvismertetések, előadásokat, kritikákat, amelyek mind a napirenden lévő irodalmi kérdésekről szólnak.

Valóban, ezek az írások tanúvallomások. egy író vallomásai, s amennyire más írókkal és mások műveivel foglalkoznak, annyira bennük van Pavletić, az irodalomkritikus is. Nem célunk ezen a helyen vitába szállni nézeteivel, véleményével, habár könyvében rengeteg a vitatnivaló, sőt helyteleníthető tétel is. Nem célunk az sem, hogy megrajzoljuk Pavletićnak, a kritikusnak portréját, mert azt egy kötet alapján nem lehet elvégezni. Csupán rá szeretnénk mutatni néhány jellemző vonásra, amely csökkenti Pavletić nézeteinek jelentőségét és ítéleteinek megbízhatóságát.

Pavletić, mint mondtuk, sokban elfogadta Stanislav Šimić kritikai módszerét, melynek egyik lényeges eleme: a vizsgált alkotást részre bontani, és analízis útján behatárolni a kritikus igazát. Az ún. napi. publicisztikai kritikától Pavletić az énitő jelleget és elvszerűséget követeli meg. Maga azonban ritkán konstruktív, még kevésbé elvszerű. Mert mindegyik lehet nevezni az olyan kritikát, amely bizonyos személyeket egyszerűen ki akar radírozni az irodalomból, csak építőnek és elvszerűnek nem. Márpedig Pavletić igen gyakran ezt a módszert követi. Ellenfeleivel szemben ironikus hangot használ, nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy rosszakaratúan bánik velük, megengedi, hogy a személyes ellentétek felszínre kerüljenek, s kritikáit nem egyszer arra használja, hogy írókkal és kritikusokkal leszámoljon.

El kell ismernünk, vannak írásai között mélyreható elemzések, melyek arról tanúskodnak, hogy Pavletić kitűnő értője az irodalomnak (pl. a Grigor Vitez verskötetéről szóló bírálata), de gyakran szinte elvakultan és pellengérezve beszél azokról az írókról, akik valami miatt nem tetszenek neki (néhány beográdi kritikusról és modernista íróról). Érdekes, hogy teljesen negatív kritika nincs is ebben a könyvben, csupán itt-ott ejt el epés megjegyzést azokról akikkel nem rokonszenvez.

Kedves kritikái „fogása” Pavletićnak a paradoxon, melyre sok ítéletét alapozza. Stanislav Šimić mintájára szójátékokat szeret használni bírálata-

* Novinsko izdavačko preduzeće, Zagreb, 1960.

taiban. Ezek azonban gyakran erőltetetten hatnak, s csak arra jók, hogy Pavletić nyelvismeretét és szellemességét bizonyítsák, a bírálatban azonban nincs megfelelő szerepük. Már első kötetében (*Sudbina automata*, DKH, Zagreb, 1955) feltűntek stílusának ezek a jegyei, de ott még frisseknek, funkcionálisaknak éreztük őket. Azóta — modorossággá fajultak.

Az olyan kritika esetében, amilyen Pavletićé, felvetődik a kérdés: lehet-e a kritika leszámolás. Kétségtelen, hogy lehet, néha annak kell lennie. Egy fenntartással: hogy értelme, alapos oka legyen. Pavletić esetében sokszor nem irodalmi, művészi, hanem személyi nézeteltérések elintézéséről van szó. Ennek pedig nincs helye a műbírálatban.

Pavletić bírálatai, ha pozitívek, elfogadhatók, helytállóak. Épp ezért sajnálhatjuk, hogy türelmetlensége kérdésessé teszi kritikai hitelét. Végeredményben azonban meg kell értenünk, hogy az az út, melyet választott, szinte elkerülhetetlenné teszi módszerét és álláspontját. Még mindig meg lehet találni a *Krugovi* lapjain azokat az írásokat, melyek Pavletićöt abba a másik táborba sorolják. A kellemetlen emlékeket pedig valami-képpen el kell tüntetni, elfelejteni. Ha lehet...

FILOZOFIAI ÉRTEKEZÉSEK HELYETT — REGÉNY

Május 31-én volt tíz esztendeje annak, hogy Hermann Broch meghalt. A bécsi *Forum* című folyóirat az évforduló alkalmából több írást közöl a ma már klasszikus osztrák íróról, a Kafka-Muzil-Broch hármas utolsó tagjáról, aki váratlanul, üstökösként emelkedett föl a modern világirodalom legmagasabb csúcsára. A *Forum* cikkei közül Daniel Brody, a svájci *Rhein-Verlag* tulajdonosának visszaemlékezéseiből idézünk, már csak azért is, mert nemcsak az író egyéniségéről ad érdekes képet, hanem mert ő számol be Broch gyors magasbatorésének háttéréről is.

Broch nagyon későn lépett a világirodalom színpadára, de már első lépései — 1930 tavaszán történtek — biztosak, magabizóak voltak. A *Rhein-Verlag* ekkor kapta meg két kötetének kéziratát és a mellékelt kísérőlevelet, amelyben Hermann Broch azt írta, hogy a *Die Schlafwandler*-nak ugyanannál a kiadónál kellene megjelennie, aki Joyce *Ulysses*-ét kiadta. Daniel Brody, a kiadóvállalat tulajdonosa, eddig csak a folyóiratokban találkozott Broch nevével, s kételkedve vetette föl a kérdést, vajon a filozófiai tanulmányokat író Broch azonos-e azzal a Brochhal, aki közvetlenül Joyce mellett jelöli ki a maga helyét. Amikor azonban olvasni kezdte a kéziratot, az írás nyelve és újszerűsége nyomban magával ragadta, és máris döntött: kiadja a kéziratot. Volt azonban néhány észrevétele, s úgy találta helyesnek, ha véleményét élőszóval, közvetlenül mondja el Brochnak. Elutazott hát Bécsbe. Broch ekkor szülei házában lakott. Évek óta vezette apjának szövőgyárát, de éppen ekkor készült föl hagyni ezzel a munkával, hogy kizárólag az írásnak szentelhesse magát.

A kiadóval folytatott beszélgetés során Broch elmondotta, feladatát abban látja, hogy újra maga helyére állítsa az *értékítélet* (*Wertbegriff*) fogalmát, ami az egész világon uralkodó zűrzavarban már-már veszendőbe ment. S mivel az értékítélet fogalmát nem tudta filozófiai vagy tudományos értekezések útján népszerűsíteni, elhatározta, hogy egy újszerű regénnyel fordul az olvasóközönséghez.

A kiadó észrevételeit figyelmesen meghallgatta, majd a beszélgetésből kialakult vita után megállapodtak, hogy Broch befeljezi a *Die Schlafwandler* már készülő harmadik kötetét is.

Bródi leírása szerint az akkori Broch elegáns, ötvenéves, kissé gömnyedt testtartású férfi volt, koromfekete. Élénk tekintetű szemé minden szónak külön hangsúlyt adott. Magatartása éppen olyan volt, mint írói felfogása.

„Meghatóan szerény embert volt — írja Brody —, nyoma sem volt benne semmiféle költői modorosságnak; üzleti téren a véglete-kig korrekt, viszont részletekbe menő beleszólást követelt magá-nak mindabba, ami könyveinek kiadására vonatkozott.”

A könyvkiadó és az író összebarátkoztak, kölcsönösen meg-meglátogatták egymást, s így Brody közvetlen közletről láthatta, hogyan él és dolgozik Hermann Broch.

Munkával, tevékenységgel teli élet volt ez — állapítja meg Brody. — Broch fáradhatatlanul írt és rengeteget olvasott, nem-csak szépirodalmat, hanem filozófiai és tudományos műveket is. Rajongott a zenéért, a festészetért, szeretett utazni, és svájci útjait gyakran szakította meg, hogy megnézze azokat a helyeket is, ahol még sohasem járt. Két ellentétes tevékenység között őrlődött: vígjátékokat írt, meg filozófiai és pszichológiai műveket. Szeren-csére mindig fegyelmezett tudott maradni, s csökönnyösen ragasz-kodott a megkezdett dolgok befejezéséhez, így hát a *Rhein-Ver-lag* hamarosan megjelentethette a *Die Schlafwandler* mindhárom kötetét, majd a *Die unbekannte Grösse* (Ismeretlen nagyság), a *Der Bergroman* (Hegyi regény) és végül a *Vergils Tod* (Vergilius halála) című könyveket.

A NYUGATI VILÁG ÍRÓI ÉLŐGÁRDÁJA

Majorca szigetén, Formentorban, a városka közelében lévő szállodában nemrégiben egy nem mindennapi bíráló bizottság ült össze: 27 francia, német, angol, spanyol, olasz és amerikai könyvkiadó és író, hogy elsőízben döntsenek a könyvkiadók nem-zetközi díjának odaítéléséről. Nemcsak a bíráló bizottság nem-zetiségi összetétele volt feltűnő, szokatlan a díj célkitűzése is: a tízezerdolláros jutalmat egy fejlődőképes írónak kell megkapnia. tehát olyasvalakinek, aki még, vagy már alkot — méghozzá a jövő irodalmát. A bíráló bizottság munkája a nyilvánosság előtt zajlott le — ez is egyik furcsasága a díj odaítéléséről szóló sza-bályzatnak —, s így, az *Express* jelentése alapján, módunkban van az irodalmi eseményről beszámolni.

A bíráló bizottság munkája annál érdekesebb, mert a zsűri tagjai között valóban számottevő könyvkiadók foglaltak helyet: a spanyol *Barral*, az olasz *Einaudi*, a francia *Gallimard*, az ame-rikai *Grove*, az angol *Nicolson & Weidenfeld*, a német *Rowohlt* — és nem kevésbé ismert írók: Alberto Moravia, Elio Vittorini, Camillo José Cela, Iris Murdoch és Michel Butor. Amint a nevekből joggal lehet következtetni, a vita igen magas színvonalon mozgott, ami ez esetben azt is jelenti, hogy egy-egy nemzet kép-viselői nem honfitársaik jelölését szorgalmazták. Ezen a tényen mit sem változtat az, hogy Michel Butor az alig ismert Michel Leiris francia író, a *L'Age de l'homme* (Az emberi kor) című mű alkotójának érdemeit hangoztatta, sem pedig az, hogy Moravia lelkenző előadást tartott az olasz Carlo Emilio Gadda kétségbe-vont érdemeiről. Nem mert Hans Magnus Enzensberger az angol Henry Greent vette védelmébe, „aki rendkívül egyszerű módon kutat az igazság után”, és a „modernizált individualizmust” építi, sem az, hogy a francia Roger Caillois Borgesét, a „meta-fizikai elbeszélés újjáteremtőjét”, vagy talán megteremtőjét di-csérte, s így az sem változtatott a fent megállapított tényen, hogy az olasz Italo Calvino az amerikai Saul Bellow mellett, Elio Vittorini pedig a francia Marguerite Duras-ra szavazott, az ame-rikai Max Schorer meg Samuel Beckett mellett kardoskodott.

A szavazás Beckettnek és Borgesének juttatta a pálmát, mi azonban valamennyi jelöltet felsoroljuk, hogy lássuk, kik azok az írók, akiktől a nyugati világ rendkívül tekintélyes írói és kiadótestülete a legtöbbit várja. A lista — a szavazatok sorrendjében — a következő: Samuel Beckett, Franciaország; Max Frisch, Svájc; Alejo Carpentier, Kuba; Henry Miller, USA; Alain Robbe-Grillet, Franciaország; Carlo Emilio Gadda, Olaszország; Elsa Morante, Olaszország; Michel Leiris, Franciaország; James Baldwin, USA; Carlo Cassola, Olaszország; Juan Rulfo, Spanyolország; Marguerite Duras, Franciaország; Colin MacInne, Anglia; John D. Salinger, USA; Nathalie Sarraute, Franciaország.

SZELLEMLIDÉZÉS

A *Preuves* melegen ajánlja olvasóinak azt a könyvet, amely a lengyel zsidók szenvedéseiről számol be. Erre különösen azért van szükség, mert azt a sok szörnyűséget, ami ebben a könyvben főlhalmozódik, valóban súlyos megpróbáltatás magunkba fogadni, viszont ez kötelességünk, és hisszük, hogy hasonló törekvések készítették Anna Langfust is, hogy megírja háborús visszaemlékezéseit, amelyeket a párizsi *Gallimard* kiadóvállalat *Le sel et le soufre* (Só és kén) címen jelentetett meg. Nem irodalom ez a könyv, hanem bizonyíték. Egyetlen ember — az író — élményeit tárja az olvasó elé.

Anna Langfus korán ment férjhez, és gyermeki biztonságerzettel aludt férje mellett, amikor egy éjszaka bekopogtattak hozzájuk, és férjét elvitték. Ez az esemény váratlanul, de véglegesen a borzalmak világába taszította a fiatalasszonyt.

— A halálélelem, a felnőttek jó ismerőse, fogott ekkor kézen — írja.

Nemsokára találkozott férjével — most már mindketten fogásban voltak. Sok más emberrel együtt egy városnegyedbe zsúfolták őket, ahol az utcákat tüskésdrótsövény kerítette körül, ahol a rendőrség minden pillanatban bekopogtatható — és be is kopogtatott —, és megölt mindenkit, akinek nem volt munkakönyve, és ahol a legjobb esetben is csak újságpapírral letakart holttestek közönséges forgalmi akadályok voltak. A fiatal párnak sikerült megszöknie ebből a pokolból. Egy családnál húzódtak meg, egy kis szobácskában, amelynek ablakredőnye mindig le volt eresztve. Itt újabb keservekkel ismerkedtek meg — Anna Langfus szüleinek halálhírével egyidejűleg kiderült, hogy zsarolóbanda karmai közé kerültek. Újabb szökés következett, ezúttal ki a földekre, az erdőbe. A telet is a vadonban töltötték, a hideg és az éhség mindennapos társaságában. Mégis elfogták őket. Egy jól nevelt, illedelmes tiszt rendszeres kínzásoknak vetette őket alá. Férjét, feleséget külön-külön cellába zárták, s körülöttük szakadatlanul kiáltoztak, üvöltöztek, sírtak, hörögtek. A folyosón halálsápadt, kopaszra borotvált rabok vonszolták magukat, nyomukban kínzóik, akik úgy kényszerítették ki a vallomást az anyákból, hogy szemük láttára gyötörték halálra gyermekeiket. Végül, egy reggel, Anna Langfus, a cella ablakán lopva kikandikálva, megpillantotta férje holttestét az udvaron. Őt egy másik fogházba szállították, s nem maradt más hátra számára, mint a várakozás. Egyik cellatársnője csupa seb volt, nem tudott leülni, éjjel-nappal csak állt vagy térdelt. A börtön női őrei kulcseszmókkal verték foglyaik fejét. A foglyok kettesével aludtak egy-

egy priccsen, s egyáltalán nem volt ritkaság, hogy csak reggel döbbsenek rá: egy holttest mellett töltötték az éjszakát. Hír sehonnan sem érkezett, mert a börtön — valami női kolostor lehetett — szabályai rendkívül szigorúak, könyörtelenek voltak, az elszigeteltség teljes, az egész élet pedig olyan volt, mintha valami szadista démon agyalta volna ki. A fiatal nőt végül is a háború ragadta ki a börtönből, a háború, amely nyomorúságba döntötte.

Anna Langfus most, 15 évvel szörnyű élményei után, neki látott a szellemidézésnek, hogy szavakba öntse mindazt, amit átélt.

AZ ÚJ SIMENON

Az, amit George Simenonnal kapcsolatban már régen sejtettünk, lassanként valósággá válik: a bűnökkel teli élet festője, a sokáig csak kivételes termékenységeért tisztelt író most magasabb kritériumokat igényel. Párizsban — csaknem egyidejűleg — három könyv jelent meg róla. Bernard de Fallois: *George Simenon* címmel, Quentin Ritzen: *Simenon, avocat de l'homme* (Simenon, az ember védőügyvédje) címmel, Roger Stéphane: *Le Dossier Simenon* (A Simenon ügy) címmel írt az ismert íróról.

Roger Stéphane interjút is csinált Simenonnal, s az írást az Arts közli. Arra a kérdésre, hogy idegengyűlölő-e, Simenon érelyes visszautasítással válaszolt. Kijelentette, hogy minden ilyen feltevés abszurdum, mert hogyan gyűlölhet bárkit — akár idegent is — az az ember, akinek magának sincs hazája, hol Franciaországban, hol Amerikában, hol meg Svájcban él. Amikor pedig Stéphane azzal érvelt, hogy a Simenon-regényekben az idegenek rendszerint sötét alakok, Simenon helyesbített: „Nyomorúságos, de nem sötét alakok — ami nagyon is különböző dolog. Majd hozzátette, hogy Liége-ben, szülőhelyén, hajdan sok orosz forradalmár egyetemi hallgató telepedett meg. Földönfutók voltak. Azok, akik egy árnyalattal jobb anyagi helyzetben voltak, Párizsba mentek, a vagyonosak pedig Londonba.

— Liége-ben olcsó volt az élet, ide jöttek hát a legszegényebbek. Nemcsak láttam őket, velük együtt éltem. Szervezetük havonta 30 frankot juttatott nekik, s tanulmányaik befejeztével ezt is vissza kellett fizetniök. Nem tudom — folytatta Simenon —, milyen mértékben van tisztában azzal, mennyit ért annak idején a havi harminc frank. Kifizethették lakásukat — leginkább többedmagukkal laktak egy szobában —, és naponta egy tojást vehettek rajta. Napjaik, estéik a forradalomról és az irodalomról folytatott vitákban teltek el. Ők vettek rá, hogy Dosztojevskijt, Gogolt és Csehovot olvassam, tehát szellemi életem megformálódását nekik köszönhetem.

Arra a kérdésre, hogy hatott-e reá Balzac, Simenon tagadólag válaszolt:

— Semmi közösséget sem érzek Balzackal, hacsak nem azt, hogy nagyjából ugyanannyi könyvet írtam, mint ő. Balzacot lélektani szempontból is úgyszólván kizárólag a pénz, az ambíció és azok a társadalmi kérdések érdekelték, amelyek számomra idegenek. Amit én írok, az teljes ellentétben áll Balzackal. Én sohasem foglalkoztam a pénz és az ambíció problémájával — mondotta Simenon, majd hozzátette, hogy Balzacnál a környezet a hős szolgálatában áll. — Én másképpen csinálom: regényeim hősei a környezet termékei, s ezt — úgy vélem — az oroszoktól tanultam.

EUROPÁN BELÜL

Az *inside* szó angolul annyit jelent, hogy belül, benne. John Gunther amerikai újságíró ezt a szót választotta az országokról és a világrészekről írott tanulmányainak címéül, ezzel is hangsúlyozva szemléletének módját. Most van 25 éve annak, hogy Gunther első „inside-könyve” megjelent, és a *Harper's Magazine* ezt az alkalmat használja föl, hogy közölje Gunther visszaemlékezéseit.

A feljegyzések századunk negyedik évtizedének első esztendeivel kezdődnek, amikor Gunther a chicágói *Daily News* bécsi tudósítója volt, s mint ilyen, közép-európai és balkáni szakértőnek számított. Közreműködött a *Not Be Repeated* (Nehogy megismétlődjék) című könyv megírásában. A könyv az európai helyzetet tükrözte —, de nem volt sikere. A fiaskó nem szegte kedvét a *Harper & Brothers* könyvkiadó vállalat tagjainak, és egy Európáról szóló újabb könyv kiadását határozták el azzal, hogy ezt már csak egy ember írja meg. Kellő érdeklődés után arra a meggyőződésre jutottak, hogy erre a munkára John Gunther lesz a legalkalmasabb, és 1934-ben föl is kínálták neki a munkát. Gunther visszariadt a nagy feladattól, amikor azonban ugyanennek az évnek őszén New Yorkban járt, és találkozott a kiadóvállalat képviselőivel, a *Harper & Brothers* újabb ajánlatot tett. Gunther ezúttal is elutasította, és később, hogy végleg megszabaduljon a zaklatástól, kijelentette, a könyv megírásáért legalább 5000 dollárt kell kapnia. Legnagyobb meglepetésére a könyvkiadó képviselője szó nélkül elfogadta az ajánlatot, és már másnap eléje tette, aláírásra, a kész szerződést. Így — mondhatni véletlenül — kezdte meg Gunther hat terjedelmes könyvből álló sorozatának megírását. A könyveket később többször is kiadták, és összesen 29 nyelvre fordították le.

A szerződés aláírása után Gunther visszatért Bécsbe, és lázas munkához fogott. Szerencsétlenségére éppen ekkor helyezték át Londonba, ahol mint újságírónak sokkal több dolga volt, s ezenfelül jóval nehezebben mozdulhatott el az angol fővárosból, mint Bécsből. Az abesszin háború dúlt ebben az időben, és ekkor zajlottak le Angliában a községi választások is. Gunther egész nap az újságírás foglalta le, csak éjszaka és vasárnaponként dolgozhatott a könyvön. Pedig sietnie kellett, mert az írás részletei nagyon is időszerűek voltak. 1935 végén fejezte be a könyvet, de alighogy az első íveket kinyomták, máris változtatni kellett a szövegen, hiszen a körülmények sem maradtak változatlanok (az angol kormány élére — például — éppen ekkor került Samuel Hoare helyére Anthony Eden), 1936 februárjában mégis ott volt minden amerikai könyvkereskedés kirakatában az *Inside Europe* (Európán belül).

Gunther, hogy úgy mondjuk, rájött a könyvírás ízére, és búcsút mondott az újságírásnak. 1937-ben Ázsiába utazott, hogy anyagot gyűjtsön következő könyve — *Inside Asia* — megírásához. Sok anyagi gondja volt, mert noha nagy tiszteletdíjat kapott, és kiadója előlegekkel is bőségesen ellátta, zsebe mégsem győzte a méregdrága utazgatás költségeit. Rendkívüli tudósítónak szegődött el, s kényszerűségből újra riportokat írt, kénytelen volt olyan anyagok után futkosni, amire könyvében egyáltalán nem volt szükség. Mégsem tört le: megírta könyvét, s mindjárt utána hozzáfogott a harmadikhoz, amely Afrikáról szólt (*Inside Africa*). Ezt követte az *Inside Latin America*, az *Inside USA* és az *Inside Russia*.

Gunther hangsúlyozza, hogy a legtöbb bajt a szülőföldjéről szóló könyv megírása okozta. Tizenhárom hónapon át utazgatott

az USA államaiban, majd 14 hónapot fordított a könyv megírására. Viszont 1947 óta, amikor megjelent, az *Inside USA* szüntelenül eladásban van, Amerika látogatói útikalauzként vásárolják és forgatják.

A KITARTÁS DIADALA

A *Neue Deutsche Heft*e című német folyóirat legutóbbi két száma Konrad Kellen Thomas Mannról szóló visszaemlékezéseit közli arról az időszakról, amikor Kellen — 1941-től 1943-ig — a nagy író titkára volt. Az emigráció éveit voltak ezek, Thomas Mann azonban — állapítja meg Kellen —, idegenben is korrekt világfi maradt, még családi körben sem volt bizalmas, megtartotta a megfelelő távolságot és a fegyelmet. Kellen beszámol Thomas Mann és fivére, Heinrich Mann találkozásairól is. Beszélgetéseik — mondja Kellen — két újonnan összeismerkedett egyetemi tanár társalgásához hasonlítottak. Jellemzőként még föl-említi Klaus Mann kijelentését, amely szerint az apjával elfogyasztott ebédekre, vacsorákra szellemileg fel kell készülnie.

— Mindig keresek egy témát — mondotta —, különben megtörténik velem, hogy nem tudok beszélgetni apámmal.

Thomas Mann valami különös, személytelen viszonyt alakított ki maga és fiai között, és úgy beszélt hozzátartozóinak cikkeiről vagy regényeiről, mintha egy vadidegen író művéről vitakozna.

Kellen titkári teendői heti három délutánra szorítkoztak. Ilyenkor végezte el a nagy író hivatalos levelezését és fordította beszédeit és politikai vitacikkeit angolra. A fontosabb és személyli vonatkozású leveleket Thomas Mann mindig maga írta meg.

Ennek az együttműködésnek színhelye a Pacific Palisades nevű szép, kényelmes ház volt, ahova Mann 1940-ben, Princetown-ból költözött. A számára épített villa abban is különbözött a környező épületektől, hogy egy két szobából álló szárnyat ragasztottak hozzá, ahol Thomas Mann tartózkodott. Pontosan 9 órakor ült íróasztalához. Mindig tollal írt, az írógépet nem szerette, és této-vázás nélkül folytatta a kéziratot azon a helyen, ahol az előző napon abbahagyta. Mindennap 12 óráig dolgozott — erről a szokásáról útközben, a szállodákban és a pulmankocsikban sem tett le. 1941 nyarán, nagy tetralógiáján dolgozva, mindennap két-három oldalt írt, és a kéziratot a titkár másolta le. A bibliai József-ről szóló regény — akárcsak Mann többi munkája — látszólag minden terv nélkül íródott. Thomas Mann sohasem csinált előzetes vázlatot vagy összefoglalást. Kéziratai szinte maguktól gyarapodtak, kényelmes ütemben, sietség nélkül, a szavak az író szándékával, gondolataival összhangban folytak tollából, minden mondata sajtókész volt, olyan pontosan kidolgozott, mint egy futószalagon készült iparcikk. Munkája végeztével Thomas Mann rövid sétára ment kutyájával, majd ebédhez ült. Bőségesen evett. Ebéd után a rövid ideig tartó, de szinte kötelező pihenés következett — Thomas Mann a „nap cezurájának” nevezte a pihenéssel töltött időt —, de már három órakor diktált vagy olvasott. Estig folyt a munka, s az író csak ekkor kapcsolódott be a ház életébe. Képességeivel, lehetőségeivel, úgy látszik, teljesen tisztában volt, a dicséretet kételkedve fogadta, az óvatosan tált bírálatra pedig rá sem hederített. Viszont nem egyszer tört le, ha nem ment a munka. A József és a fáraó közötti párbeszéd

sehogy sem tetszett neki, s emiatt lehangolt volt. Legszámottevőbb művének a József-tetralógiát tartotta — tíz éven át dolgozott rajta —, és szeretne volna, ha a regény központi jelentőségű eseménye méltó lenne a nagy műhöz, szándékát azonban nem tudta megvalósítani. Kellen egy alkalommal megkérdezte, hogyan jellemezné ezt a hatalmas munkát. Mann így felelt:

— Hogyan? A kitartás diadala!

JEGYZETEK

AZ ÁRKADIA-PÖR

Sinkó Ervin készülő magyar irodalomtörténetének első kötete sajtó alatt van, az itt közölt részletet ebből a kötetből vettük. A könyv a noviszádi *Forum* kiadásában jelenik meg. Szerb-

horvát nyelven a zagrebi *Naprijed* adja ki.

A JKP VAJDASÁGBAN . . .

Danilo Kecić írása a felkelés kitörésének huszadik évfordulója alkalmából készült.

TARTALOMMUTATÓ

Sinkó Ervin / Az Arkádia-pör	739
Fehér Ferenc / A kőműves	745
Milivoj Slaviček versei	746
Deák Ferenc / A tömeggyilkos	748
Burány Nándor / Szederacsokor	755
Gulyás József / Sorok 1959-ből	765
Huszár Zoltán versei	767
Szirmai Károly / Víziók	769
Branko V. Radičević / Szomjúság	772
Derús István versei	776
Foky István verse	778
Saffer Pál / Útijegyzet diák módra	779
Danilo Kecić / A JKP Vajdaságban a felkelés előkészíté- sének és megindításának napjaiban	784
Lányi István / Pula, 1961	793
Bori Imre / Egy vajdasági regény margójára	802
Tomán László / Mit írjon a költő?	807
Bori Imre / Az öreg Ábel	810
Tomán László / Bírálat vagy leszámolás	812
KRONIKA	815
JEGYZETEK	822

Miodrag Mihajlović rajzait a 744, 747, 754, 764, 775, 777, 779, 792, 801 és a 806. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. 1961. SZEPTEMBER. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVISZÁD, VOJVODE MIŠICA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10—12-IG — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA — ELŐFIZETÉSI DÍJ: EGY ÉVRE 1 000, FELEVRE 500, EGYES SZÁM ÁRA 100 DINÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁBAN NOVISZÁDON.

ny

et társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom